

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การสื่อสารของวิทยากรกระบวนการในโครงการพัฒนาชุมชน จังหวัดรัตนคีรี ประเทศกัมพูชา” นี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยขอนำเสนอผลการวิจัยจากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากวิทยากรกระบวนการ จำนวน 17 คน การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) จากชาวบ้านที่เคยร่วมกิจกรรมกับวิทยากรกระบวนการจำนวน 32 คน และการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบไปด้วยเนื้อหา 2 ส่วนดังนี้

1. ข้อมูลเบื้องต้น ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วนย่อยดังนี้
 - 1.1 สภาพทั่วไปของจังหวัดรัตนคีรี
 - 1.2 ลักษณะทั่วไปของวิทยากรกระบวนการ
2. ผลการวิจัย ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ประเด็นหลัก คือ
 - 2.1 คุณลักษณะของวิทยากรกระบวนการ
 - 2.2 กระบวนการสื่อสารและกลยุทธ์การสื่อสารของวิทยากรกระบวนการ
 - 2.3 ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการสื่อสารระหว่างวิทยากรกระบวนการกับชาวบ้าน

รูปภาพ 2ชนเผ่าพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในจังหวัดรัตนคีรี

ศาสนาและความเชื่อ

บรรยากาศโดยทั่วไปในตัวอำเภอบ้านลุงจะอบอวลไปด้วยกลิ่นอายของ พระพุทธศาสนา เราจะเห็นพระสงฆ์เดินบิณฑบาตตลอดช่วงเช้า และเกือบตลอดเวลาจะได้ยิน เสียงแว่วมาจากทางวัดไม่ว่าจะเป็นเสียงสวดมนต์ หรือเสียงการทำพิธีทางสงฆ์ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้าน ละแวกนั้นได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ส่วนใหญ่จะเป็นการทำพิธีศพ ซึ่งเป็นพิธีที่เรียบง่าย ไม่ค่อยมีคน เข้าร่วมพิธี จึงต้องใช้เครื่องขยายเสียงประกาศให้ชาวบ้านได้รู้ และมักจะทำพิธีต่อเนื่องกันเป็น เวลา 3-7 วัน แล้วแต่ฐานะของเจ้าภาพ ในพิธีนี้จะมีการเปิดเทปคลาสเซตเสียงคนรำพันเป็นทำนอง เพลงพื้นบ้านตลอดเวลา นัยว่าให้คนที่อยู่แถวนั้นได้ระลึกถึงผู้ที่ล่วงลับและเป็นการแสดงความ เสียใจในการจากไปของครอบครัวของผู้ตายนั่นเอง

“งานศพ ไม่ค่อยมีคนชอบไปหรอก เขาเลยชอบทำกันแบบนี้ แบบว่าถ้าเสียงดัง ๆ จัดหลาย ๆ วันก็แปลว่ามีเงิน คนจน ๆ เขาก็ทำแค่ 2-3 วัน บางทีแค่วันเดียวก็มีแต่ส่วนใหญ่ถ้าทำ แล้วเขาก็ทำกันประมาณนี้แหละ 3วัน 7วัน”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 22 ส.ค. 48)

แต่ถึงแม้ว่าคนในตัวจังหวัดโดยทั่วไปจะนับถือศาสนาพุทธ แต่ห่างจากตัวอำเภอ ไปไม่กี่กิโลเมตร เพียงแค่ 5 กิโลเมตรก็จะพบชาวบ้านที่เป็นชนเผ่าพื้นเมืองซึ่งยังคงนับถือศาสนา ประจำเผ่า หรือการนับถือผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเผ่าอยู่อย่างเหนียวแน่น และยังคงปรากฏให้ เห็นอยู่ทุกวันในวิถีการดำเนินชีวิตของชนเผ่าพื้นเมืองไม่ว่าจะเป็นการบูชา เช่นไหว้ผีบรรพบุรุษและ

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่ให้คุณด้านการเกษตร และสุขภาพ

“พวกคนในเมืองเขาจะมีวัด มีพระ แต่เราก็ยังคงมีพิธีเซ่นไหว้ของเราตามปกติ...”

(กำนันตำบลยกกลม-สัมภาษณ์ 22 ส.ค. 48)

“เรามีพิธีเซ่นไหว้ของเราตามธรรมเนียม ยังคงทำกันอยู่เป็นประจำ ไม่ได้หายไปไหน ยังรักษากันไว้อยู่ ไม่ทำไม่ได้ เพราะว่ามันจะเกิดเรื่องไม่ดี คนจะเจ็บจะใช้ ทำไรทำนาไม่ได้ลูกได้ผล”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 26 ก.ค. 48)

“อย่างเวลาป่วยไข้มา ไปหาหมอ หมอจะรู้เลยว่านี่เป็นโรคของเผ่า ไม่ใช่โรคสมัยใหม่ เขาเลยบอกว่าไม่ได้เป็นโรคอะไร ไม่รักษาให้กลับบ้านไปดูแลกันเอง เราก็คงให้ผู้เฒ่าผู้แก่มาดู เขาจะบอกได้ว่ามันเป็นอะไร ไปทำอะไรผิดมาหรือเปล่า ต้องหาอะไรไปเซ่น พอทำแล้วก็หายก็ดีขึ้น...”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 22 ส.ค. 48)

การคมนาคม

การเดินทางจากพนมเปญไปยังจังหวัดรัตนคีรีสามารถทำได้ทั้งทางน้ำ ทางบก และทางอากาศ ซึ่งทางน้ำนั้นจะค่อนข้างลำบาก คือจะเดินทางได้เฉพาะในฤดูฝนเท่านั้น และต้องเสียเวลาถึง 2 ตอ คือขึ้นเรือจากพนมเปญ ล่องไปตามแม่น้ำโขงถึงจังหวัดกะแจะ (Katie Province) หรือจังหวัด สตริง เตร็ง (Strung Treng Province) จากนั้นต้องต่อรถโดยสารอีกต่อหนึ่ง จึงจะถึงจังหวัดรัตนคีรี ซึ่งบางครั้งอาจใช้เวลาเดินทางถึง 2 วัน อีกทั้งค่าใช้จ่ายที่ไม่แน่นอน ทำให้การเดินทางทางน้ำไม่เป็นที่นิยมทั้งสำหรับคนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว

“มันหลายต่อ แล้วก็น้ำกัว ใช้เวลาไม่แน่นอน คนของก็ได้บ่อย คนเลยไม่ชอบนั่งเรือ...”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์

23 ส.ค. 48)

รูปภาพ 3 การเดินทางทางน้ำ

การเดินทางทางบก หรือโดยรถแท็กซี่จึงเป็นที่นิยมกว่าการเดินทางแบบอื่น ๆ เนื่องจากมีความสะดวกสูงสุด เพราะรถแท็กซี่จะจอดให้ลงในที่ที่ใกล้ที่สุดจากจุดที่ต้องการ หรือหากผู้ใดมีบ้านอยู่ริมถนนก็สามารถจอดรถหน้าบ้านได้เลย ค่าใช้จ่ายจะต่ำที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับการเดินทางทางอื่น คือ ประมาณ 800 บาท แต่มีข้อเสียคือใช้เวลานานถึง 10 ถึง 14 ชั่วโมง

อย่างไรก็ตาม สถานีรถแท็กซี่กลายเป็นสถานที่ชุมนุมชนที่คับคั่งของคนในจังหวัด เนื่องจากตั้งอยู่ใกล้กับตลาดสด ใจกลางเมือง สะดวกต่อการเดินทางไปมา บางครั้งจึงกลายเป็นสถานที่นัดพบของบรรดาเหล่าพ่อค้า แม่ค้า และคนทั่วไปอีกด้วย

“คนเขาไปพนมเปญบ่อย ไปเอาของมาขาย ส่วนใหญ่ของใช้ที่นั่นก็เอามาจากพนมเปญทั้งนั้น เลยมีคนมาขึ้นรถเยอะ แล้วจะไปจะมาที่ก็มีคนมารีบมาส่ง ก็เลยยิ่งแออัด บางทีเขาก็ใช้ที่นั่นคุยกัน นัดส่งของกันเลย สะดวกดี อยู่กลางเมือง...”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 23 ส.ค. 48)

ส่วนทางอากาศหรือทางเครื่องบินใช้เวลาเพียงชั่วโมงเดียวเท่านั้น แต่มีหนึ่งสายการบินที่ให้บริการ คือสายการบิน พีเอ็มที แอร์ไลน์ (PMT Airline) จำนวนเที่ยวบินจึงมีจำนวนจำกัดในหนึ่งสัปดาห์ ทำให้การเดินทางโดยเครื่องบินเป็นที่นิยมเฉพาะในหมู่คนทำงานที่ต้องเดินทางอยู่เป็นประจำ และนักท่องเที่ยวที่มีเวลาจำกัดเท่านั้น เพราะนอกจากจะมีเที่ยวบินจำกัดแล้วค่าใช้จ่ายในการเดินทางก็ค่อนข้างสูง คือ เที่ยวบินละประมาณ 5,500 บาท

ดังนั้นสนามบินจึงนับได้ว่าเป็นสถานที่พบปะของคนทำงานที่รัตนคีรีที่มีความสำคัญอีกที่หนึ่ง

“เช้าวันจันทร์ที่สนามบินไปเซนต์ (พนมเปญ) จะเป็นเหมือนสถานที่นัดหมายสำหรับคนทำงาน ทั้งคนของรัฐ ทั้งพวก NGOs มาเจอกัน แลกเปลี่ยนข่าวสารกันช่วงรอขึ้นเครื่องบินที่สนามบินแล้วก็อีกชั่วโมงหนึ่งตอนนั่งเครื่องกลับไปรัตนคีรี ถือเป็นเวลาที่ดีที่ได้คุยกัน แล้วคนทำงานเจอกันครบทุกอาทิตย์”

(คุณเชิง สุวัฒน์-สัมภาษณ์ 1 ส.ค. 48)

“...บางคนเขาจะใช้เวลาตอนรอขึ้นเครื่องบินนี้แหละลืบบี้กันเรื่องงาน คนมาใหม่ก็แนะนำตัวกันตรงนั้น ทำความรู้จักกับคนเก่า ๆ ตรงนั้นเลย ยิ่งไงก็เจอเกือบทุกคนแล้วไม่ต้องมาเสียเวลาตามหาทักอีก บางคนก็ใช้เวลาช่วงนี้นัดแนะกันว่าจะเข้าไปคุยต่อที่ออฟฟิศเรื่องอะไร แล้วก็แลกเปลี่ยนข่าวกันว่าใครกำลังทำอะไรไปถึงไหนแล้ว...”

(คุณเค็ม รอง เต็น-สัมภาษณ์ 25 ส.ค. 48)

ด้านการเดินทางภายในจังหวัดรัตนคีรี เราจะเห็นคนส่วนใหญ่นิยมเดินเท้าและใช้รถจักรยานยนต์เป็นพาหนะหลัก รองลงมาคือรถจักรยาน ส่วนรถยนต์นั้นสามารถเห็นได้ประปรายทั่วไป แต่มีจำนวนไม่มากนัก

รถยนต์ที่นิยมใช้คือรถยนต์แบบขับเคลื่อน 4 ล้อ (Four Wheels Drive) เนื่องจากสภาพถนนไม่เอื้ออำนวยต่อการใช้รถยนต์ขนาดเล็ก เพราะถนนสายหลักของจังหวัดเป็นถนนลูกรังที่ไม่ได้รับการทะนุบำรุง ก่อปรกับถนนหลายสายในจังหวัดเป็นเส้นทางหลักในการ

รูปภาพ 4 การเดินทางทางบก

สัญจรของรถบรรทุกสินค้าและน้ำมันจากประเทศเวียดนามเข้าสู่ประเทศกัมพูชา การรับน้ำหนักเกินขีดความสามารถของถนนทำให้ถนนชำรุดเสียหายอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในฤดูฝนถนนจะขาด เป็นหลุมกว้าง เป็นบ่อลึก และมีสภาพเป็นโคลนสูงเป็นฟุต ทำให้ถนนบางสายไม่สามารถใช้การได้เลย ทำให้ยากต่อการสัญจรไปมาภายในจังหวัดเป็นอันมาก โดยเฉพาะการเดินทางข้ามอำเภอ เป็นเรื่องที่ต้องหลีกเลี่ยงมากที่สุดใฤดูฝน

“จากอำเภอบ่อแก้วเดินทางไปอำเภอบ้านลุงต้องใช้เวลาเดินทางถึง 2-3 ชั่วโมง ทั้งที่ระยะทางแค่ประมาณ 30 กิโลเมตรเท่านั้น ถนนแย่มาก ๆ รถมอเตอร์ไซด์รับจ้างก็ไม่อยากไปส่ง ถ้าไม่ใช่คนรู้จักกันจริง ๆ เขาก็ไม่ไปกันแล้ว...ลำบากมาก ๆ เวลาถูกเรียกมาประชุมที่แทบไม่อยากมา บางทีไม่รู้จะมายังไง”

(คุณตึง ปี่ป-สัมภาษณ์ 30 ก.ค. 48)

การติดต่อสื่อสาร

การติดต่อสื่อสารกันในจังหวัดมีเพียง 3 วิธีเท่านั้น คือ การเดินทางไปพบปะกันโดยตรง การใช้วิทยุสื่อสาร และการใช้โทรศัพท์มือถือ

การเดินทางไปพบปะกันโดยตรง จะเป็นวิธีที่ใช้มากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานราชการ หรือชาวบ้านธรรมดาทั่วไป เนื่องจากคนส่วนใหญ่ยังขาดเครื่องมือสื่อสารที่จะทำการติดต่อนัดหมาย ดังนั้นเมื่อต้องการติดต่อกับใครจึงจำเป็นต้องเดินทางไปหาบุคคลผู้นั้น หรือให้คนไปส่งจดหมายเชิญคนที่ต้องการมาพบตน ยกตัวอย่างเช่น หากหน่วยงานรัฐต้องการให้กำนันผู้ใหญ่บ้านมาประชุม ณ ที่ทำการอำเภอ ทางอำเภอก็ต้องส่งคนถือจดหมายเชิญออกไปตามบ้านพักของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเหล่านั้น หากคนที่ไปส่งข่าวได้พบตัวกำนัน ผู้ใหญ่บ้านที่ต้องการก็จะทำการยืนยันการนัดหมายได้ แต่หากไม่พบตัวจะต้องฝากไว้กับภรรยา หรือคนในบ้านก็ไม่แน่ว่ากำนัน ผู้ใหญ่บ้านเหล่านั้นจะได้รับข่าวสารการนัดหมายและมาร่วมประชุมได้ตามนั้น

“บางที่จังหวัดมีนโยบายใหม่ออกมา ต้องเรียกกำนันมารู้ จะได้ไปบอกชาวบ้านต่อได้ บางทีก็มีเรียกมาอบรมกันที่จังหวัด ก็ต้องให้คนส่งจดหมายไป เสียเวลาหลายวัน แล้วก็มามั่งไม่มามั่ง ถ้าไม่มาก็ต้องส่งคนไปอบรม ไปบอกเขาที่หมู่บ้านอีกทีหนึ่ง”

(คุณชาเรือน ขอรัน-สัมภาษณ์ 4 ส.ค. 48)

วิทยุสื่อสาร เป็นวิธีที่ค่อนข้างสะดวกกว่าการเดินทางไปพบเองมาก เพราะสามารถติดต่อไปยังถิ่นทุรกันดาร พื้นที่ห่างไกลได้ในเวลาอันรวดเร็ว สามารถนัดแนะให้คนที่เราต้องการมาพูดคุยกันได้หากไม่พบเจ้าตัวในการสื่อสารครั้งแรก

แม้ว่าการสื่อสารทางวิทยุสื่อสารจะสะดวกสบายกว่าแต่ก็มีข้อจำกัดมาก เนื่องจากเครื่องรับ-ส่งวิทยุสื่อสารมีราคาค่อนข้างสูง และมีใช้เฉพาะในสถานที่ราชการเท่านั้น รวมถึงการใช้เครื่องรับ-ส่งวิทยุสื่อสาร จำเป็นต้องใช้เทคนิคพิเศษในการใช้เครื่องมือและการบำรุงรักษา ดังนั้นคนที่ไม่มีความรู้ก็จะไม่สามารถใช้งานได้ ข้อเสียอีกประการหนึ่งคือ เครื่องเสียเร็ว เนื่องจากขาดความรู้ในการบำรุงรักษา และชาวบ้านไม่สามารถซ่อมเองได้

“ที่บ้านผมเคยมีเครื่องหนึ่ง ตอนนั้นยังไม่มีสำนักงานของตำบลเขาเลยเอามาไว้ที่บ้านผม ใช้ได้ไม่นานมันก็พัง ตอนนี่เลยต้องไปใช้เครื่องใหม่ของตำบล เขาติดต่อมาที่กิ่งตามกันที่

แต่ก็ดีกว่าไม่มี สำคัญที่สุดคือเอาไว้ใช้นัดรถพยาบาลมารับเวลามีคนเจ็บ แล้วก็เวลาเขาเรียกไปประชุมที่จังหวัด ไม่ต้องส่งคนมาเหมือนแต่ก่อน เสียเวลาเป็นวัน ๆ...”

(กำนันตำบลเซตา-สัมภาษณ์ 26 ก.ค. 48)

การใช้โทรศัพท์มือถือ เริ่มเป็นที่นิยมแพร่หลายไม่นานมานี้ แต่ก็ใช้ได้แคในอำเภอ บ้านลุงเท่านั้น เนื่องจากอำเภอบ้านลุงเท่านั้นที่มีไฟฟ้าเข้าถึง และชาวอเมริกันที่ประกอบธุรกิจมักมีเครื่องปั่นไฟไว้ใช้เอง ดังนั้นจึงไม่มีปัญหาเรื่องการชาร์ตแบตเตอรี่ นอกจากนี้ระบบสัญญาณโทรศัพท์ก็ยังไม่ครอบคลุมถึงพื้นที่นอกตัวอำเภอบ้านลุง และมีอัตราค่าบริการที่แพงเกินไปสำหรับชาวบ้านธรรมดา

“ชาวบ้านจะมีมือถือทำไม ชื้อมาแพงก็ใช้ไม่ได้ สัญญาณโทรศัพท์ก็ไม่มี ไฟฟ้าก็ไม่มี แล้วจะชาร์ตแบตเตอรี่ยังไง”

(คุณติง ปีป-สัมภาษณ์ 30 ก.ค. 48)

ระบบสื่อสารมวลชน

การสื่อสารมวลชนสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ คือ การสื่อสารมวลชนในเมือง และการสื่อสารมวลชนในชนบท

การสื่อสารมวลชนในตัวอำเภอบ้านลุงนั้นจะมีความหลากหลายกว่าการสื่อสารมวลชนในชนบทมาก เนื่องจากในอำเภอจะมีไฟฟ้าใช้ ทำให้สามารถใช้เครื่องใช้ไฟฟ้าได้อย่างที่ต้องการ อาทิ การใช้คอมพิวเตอร์ที่มีระบบอินเทอร์เน็ตที่มีข้อจำกัดต่อการใช้งาน และการรับชมโทรทัศน์ ที่ถึงแม้ว่าจะสามารถรับสัญญาณโทรทัศน์ได้เพียงสถานีเดียว คือสถานีโทรทัศน์แห่งชาติกัมพูชา ซึ่งรับได้ชัดบ้างไม่ชัดบ้าง แต่ก็ยังคงเป็นที่นิยมดูกันอยู่มาก อีกทางเลือกหนึ่งของผู้ที่มิฐานะ คือการใช้บริการเคเบิลทีวีที่สามารถรับสัญญาณได้ถึง 10 ช่องสถานี โดยจะมีการสลับเปลี่ยนช่องทุกสัปดาห์ แต่จะยังคงช่องหลักไว้ ได้แก่ ช่องข่าว สารคดี และภาพยนตร์ ซึ่งกลายเป็นจุดขายของร้านกาแฟที่จะเปิดช่องภาพยนตร์ที่ส่วนใหญ่จะเป็นหนังบู๊สุดเดือดและช่องมวยปล้ำทิ้งไว้ให้คนดูตลอดทั้งวัน

“...ชอบมาดูวิดีโอที่ร้านหน้าตลาด เวลาเข้าเมืองมาทีก็จะแวะดูที่นั่น สนุกดี เห็นเขาสู้กัน ...ดูรู้เรื่อง มันไม่ค่อยพูดหรอก ที่จริงก็ไม่ค่อยฟังหรอก ดูแต่รูป ส่วนใหญ่ก็ดูที่กำลังสู้กันอยู่...”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 22 ส.ค. 48)

และจากการที่อำเภอบ้านดุงเป็นศูนย์กลางการขนส่งของจังหวัด อีกทั้งประชาชนในเมืองจะมีการศึกษามากกว่าคนในชนบท ดังนั้นคนในเมืองจึงสามารถอ่านออกเขียนได้ ผู้วิจัยจึงสังเกตได้ว่าคนส่วนใหญ่จะนิยมอ่านนิตยสารดาราทาที่ถูกส่งมาจากพนมเปญ แต่ไม่นิยมอ่านหนังสือพิมพ์ เนื่องจากความล่าช้าในการขนส่งและตัวหนังสือเยอะ รูปภาพน้อยจึงทำให้ไม่เป็นที่นิยมอ่าน จะมีก็แต่สำนักงานต่าง ๆ ที่ยังคงรับหนังสือพิมพ์ประจำทั้งภาษาขแมร์และภาษาอังกฤษจากการขนส่งทางเครื่องบิน ซึ่งราคาจะสูงกว่าปกติมาก

นอกจากนี้วีซีดีชุดละครไทยที่นำไปพากย์เสียงภาษาขแมร์จะได้รับความนิยมดูกันมาก ซึ่งคนในพื้นที่จะเรียกกันว่าวิดีโอและจะหาเช่าวีซีดีชุดละครไทยได้จากร้านให้เช่าวิดีโอในตลาดสดของทุกอำเภอ รวมทั้งผ่านวีซีดีคาราโอเกะของนักร้องชาวขแมร์ที่เป็นที่นิยมไม่แพ้กัน มีทั้งเช่าและวางขายอยู่ทั่วไปเช่นกัน

“ชอบดูวิดีโอ ละครไทยสนุกดี ตัวละครจะหน้าตาดีทุกคน ชอบดูกันทั้งบ้านเลย... ไปเช่ามาจากร้านหน้าตลาดบ่อแก้ว มีเยอะ มีทุกเรื่อง ทั้งหนังจีน หนังฝรั่ง แต่ชอบดูละครไทยที่สุด ไม่อย่านั่นก็จะยืมแผ่นคาราโอเกะมาร้องเพลง...”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 26 ก.ค. 48)

ด้านการสื่อสารมวลชนในชนบท จะมีความแตกต่างจากในเมืองมาก เนื่องจากชนบทของจังหวัดรัตนคีรีเป็นพื้นที่ที่ด้อยพัฒนาอยู่มาก ประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะยากจนและไม่มีการศึกษา พร้อมทั้งยังขาดสาธารณูปโภคที่สำคัญหลายอย่าง กล่าวคือ การอยู่ในพื้นที่ห่างไกลนั้นยังมีข้อจำกัดมากมายเกี่ยวกับการบริการสาธารณะ อาทิ ไฟฟ้าที่ไม่เพียงพอต่อความต้องการและยังเข้าไม่ถึงพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัด การขาดแคลนถนนหนทาง เหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อระบบการสื่อสารมวลชนของคนในพื้นที่เป็นอย่างมาก อาทิ ไม่สามารถรับสัญญาณโทรทัศน์ได้ ไม่มีไฟฟ้าเพื่อรองรับการใช้สื่อที่จำเป็นต้องใช้ไฟฟ้า เช่น โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต และเครื่องมือสื่อสารประเภทอื่น คนส่วนใหญ่ไม่นิยมอ่านหนังสือพิมพ์ และสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทอื่น ๆ เนื่องจากไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ และความยากลำบากในการขนส่ง ดังนั้นสื่อโฆษณาต่าง ๆ เช่นป้าย

โฆษณา โปสเตอร์ จึงมักใช้รูปภาพเป็นหลัก เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าใจได้ง่าย

“อ่านไม่ออกหรือเวลาเขาเอาระดาษมาแจก ดูเอาแต่รูป...”

“...โทรศัพท์ คอมพิวเตอร์ก็ไม่เคยใช้ เห็นแต่ที่เขาใช้กันในละครในวิดีโอ บางทีพวกองค์การเขาเอามาก็ไปดูกับเขาด้วย แต่ใช้ไม่เป็นหรอก...”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 25 ส.ค. 48)

“...ไม่ค่อยได้ดูหรือวิดีโอ มันไม่มีไฟ แต่ก็ชอบดูนิยายสารณะ มันมีรูปเยอะดี ชื่อมาที่ก็อ่านกันเป็นเดือน เปลี่ยนกันเอาไปดูรูป ...หนังสือพิมพ์ไม่ค่อยได้อ่านหรอก ไม่มีให้อ่าน ต้องเข้าเมืองโน่นถึงจะหาได้...”

(ผู้เฒ่าผู้แก่หมู่บ้านจรี-สัมภาษณ์ 25 ส.ค. 48)

อย่างไรก็ตาม เครื่องใช้ไฟฟ้า อาทิ โทรทัศน์ เครื่องเล่นวีซีดี และเครื่องขยายเสียง กลับถูกใช้เพื่อเป็นการแสดงฐานะทางสังคมของชนเผ่าพื้นเมือง หากบ้านใดมีฐานะดีก็จะมีสิ่งเหล่านี้ในบ้าน และใช้งานโดยอาศัยไฟฟ้าจากแบตเตอรี่รถยนต์ ซึ่งจะช่วยให้สามารถใช้เครื่องไฟฟ้าเหล่านี้ได้เป็นระยะ ๆ เท่านั้น

“บ้านไหนเขามี เขาก็ซื้อมา ตอนนี่ก็มีวิดีโอกันเกือบทุกบ้าน แต่ไม่ค่อยได้ดูกันหรอก คนที่เข้าเมืองบ่อย ๆ เขาก็ไปซื้อ “อากูย” (แบตเตอรี่รถยนต์) มาเปลี่ยนกันได้ แต่คนที่ไม่ค่อยได้ไปก็ไม่ค่อยได้ดูหรอก มีไว้เฉย ๆ”

(ผู้เฒ่าผู้แก่หมู่บ้านโลน-สัมภาษณ์ 23 ส.ค. 48)

ลักษณะสำคัญของชนเผ่าพื้นเมือง

รูปภาพ 5 ตัวอย่างบ้านเรือนและสภาพแวดล้อมในหมู่บ้านสมุทรทอ

แม้ว่าชนเผ่าพื้นเมืองเหล่านี้จะไม่ได้มาจากกลุ่มเดียวกันทั้งหมด แต่ต่างก็มีลักษณะต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกันมาก ทั้งด้านภาษาและการดำเนินชีวิต ปัจจุบันชนเผ่าพื้นเมืองเหล่านี้ยังคงรักษารูปแบบการดำเนินวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม คือการยังชีพด้วยการทำไร่เลื่อนลอย การเข้าป่าล่าสัตว์ การและการเก็บของป่า ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอลักษณะสำคัญของชนเผ่าพื้นเมืองตามลักษณะพื้นฐานในด้านต่าง ๆ ดังนี้

การบริหารและการปกครอง

ระบบการปกครองของชนเผ่าพื้นเมืองสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ยุค คือ ยุคก่อนการปกครองโดยเขมรแดง ยุคการปกครองโดยเขมรแดง และยุคหลังการปกครองโดยเขมรแดง

ยุคก่อนการปกครองโดยเขมรแดงนั้น Condominas (1981) ได้กล่าวสรุปไว้เช่นเดียวกับ Thomas (2005) ว่า ชนเผ่าพื้นเมืองนั้นจะเคยชินกับการปกครองตนเองมาตั้งแต่

โบราณ คือการปกครองโดยหัวหน้าเผ่าและผู้เฒ่าผู้แก่ เนื่องจากชนเผ่าพื้นเมืองนั้นไม่มีภาษาเขียน เป็นของตนเอง ดังนั้นการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อต่าง ๆ จะถูกเล่าผ่านเพลงพื้นเมือง เรื่องเล่า ตำนาน พิธีกรรม และเรื่องสืบทอดที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา ซึ่งเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้จะถูกถ่ายทอดต่อ ๆ กันจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งผ่านทางผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน เรียกกันว่าผู้เฒ่าผู้แก่เหล่านี้คือผู้นำทางศาสนาของชนเผ่า และมีอำนาจในการตัดสินเรื่องราวที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน รวมถึงเป็นคนที่แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านอีกด้วย เนื่องจากเป็นผู้ที่รู้เรื่องเกี่ยวกับกฎระเบียบ ประเพณีของชนเผ่าเป็นอย่างดี

ยุคการปกครองโดยเขมรแดง เริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2513 ชนเผ่าพื้นเมืองและประชาชนทุกคนจะถูกปกครองโดยทหารของกลุ่มเขมรแดงซึ่งห้ามไม่ให้มีการนับถือศาสนา หรือลัทธิความเชื่อ ดังนั้นจึงห้ามไม่ให้มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา พิธีการเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ ทั้งสิ้น ทำให้ประเพณีหลายอย่างได้หายสาบสูญไปในช่วงนี้

“ตอนช่วงเขมรแดง เขาเกณฑ์คนจากหลาย ๆ ที่ไปทำงานอยู่ด้วยกัน ทั้งคนเขมร คนชนเผ่าพื้นเมือง ให้ทำงานเหมือนกันหมด ที่รัตนคีรีนี่เป็นแหล่งเสบียงของพวกเขมรแดง พวกเราต้องทำงานในนา ปลูกข้าว ต้องฟังว่าเขาสั่งอะไร ต้องฟังเขาเท่านั้น เขาไม่ให้เรานับถืออะไรทั้งนั้น ทั้งคนพื้นเมือง ทั้งคนเขมรเหมือนกันหมด ห้ามเราสวดมนต์ ห้ามเราทำพิธีอะไรทั้งหมด วัน ๆ ทำแต่งงานในนา ไม่มีอะไรจะกิน รอแต่ว่าวันไหนจะตาย”

“หลังจากนั้นก็หายไปเยอะเหมือนกันนะ พวกวัฒนธรรม ประเพณีบางอย่าง เพราะว่าผู้เฒ่าผู้แก่หลายคนก็ตายไปหมด เลยไม่มีใครสืบทอด อีกอย่างตอนนั้นวัน ๆ ก็ไม่ได้คิดอะไรเลย คิดแต่ว่าจะมีชีวิตรอดต่อไปวันพรุ่งนี้ไหม พวกพิธีกรรม พวกประเพณีบางอย่างเราก็ลืมไปเลยเหมือนกัน”

(กำนันตำบลบักกลม-สัมภาษณ์ 22 ส.ค. 48)

ยุคหลังการปกครองโดยเขมรแดง คือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 จนถึงปัจจุบัน ประชาชนมีสิทธิ์ที่จะกลับมานับถือศาสนาของตนได้อย่างอิสระ รวมทั้งชนเผ่าพื้นเมืองที่ก็สามารถกลับมานับถือศาสนาประจำเผ่าและธรรมเนียมปฏิบัติดั้งเดิมของตนได้ ดังนั้นชาวพื้นเมืองจึงกลับไปยึดเอาระบบการปกครองอย่างที่เคยเป็นสมัยก่อนการปกครองโดยเขมรแดง คือ การแต่งตั้งหัวหน้าและผู้เฒ่าผู้แก่ขึ้นมาปกครองชุมชนของตนอีกครั้ง แต่ในครั้งนี้อย่างภาคภูมิใจสร้างชาติ (Nation-building) จึงได้เข้าแทรกแซงการปกครองโดยระบบปกครองตนเองของชนเผ่าพื้นเมือง โดยการให้กฎหมายการปกครองเข้าควบคุมเพื่อจัดระบบการปกครองให้เหมือนกันทั่ว

ประเทศ ทางภาครัฐได้จัดตั้งคณะกรรมการบริหารหมู่บ้านและชุมชนขึ้นมาดูแลปกครอง ผ่านทางวิธีการเลือกตั้งของคนในท้องที่แบบประชาธิปไตย พร้อมทั้งรับรองสิทธิความเป็นคนของรัฐโดยการออกประกาศนียบัตรให้แก่ผู้ที่ได้รับเลือกตั้งอีกด้วย

“พอหลังจากเขมรแดงแล้ว เราก็กลับมาหมู่บ้านเดิม ชาวบ้านเขาก็เลือกให้เรามาเป็นคนดูแลเขาใหม่ เราก็กลับมาเริ่มต้นใหม่ ทำใหม่ เริ่มเช่น เริ่มไหว้กันอีกครั้ง แต่คราวนี้ทางจังหวัดเขามาบอกให้มีการเลือกตั้ง แล้วเขาก็ออกหนังสือให้ เขาบอกว่าต้องร่วมมือกับทางภาคตอนนี้เป็นคนของรัฐแล้ว...”

(กำนันตำบลยักลม-สัมภาษณ์ 22 ส.ค. 48)

“พอเขาปล่อยให้กลับเราก็ทยอยกลับไปหมู่บ้านเดิม ไปสร้างบ้าน หาที่ทางทำไร่นา ทำนา แล้วชาวบ้านเขาก็ยกให้เราเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน เพราะเราเคยเป็นหัวหน้าเค้าตอนเขมรแดง ผมคุมทหาร ดูแลคนหมู่บ้านนั้นมาตั้งแต่ตอนนั้นแล้ว แล้วเราก็กลับมาเช่นไหว้ตามพิธีของเขาเหมือนเดิม”

“เราถูกเลือกมาแล้ว แต่คนของทางจังหวัดก็มาจัดการเลือกตั้งอีกที เขาก็ให้ชาวบ้านเลือก ชาวบ้านก็เลือกเรา ก็คงเห็นว่าผมทำงานดี เห็นว่าอายุก็มากพอควรแล้ว ได้รู้ได้เห็นมาเยอะแล้วก็คงดูแลพวกเขาได้ พอเลือกเสร็จจังหวัดเขาก็จะมีกระดาษมาให้ ประกาศว่าเราเป็นหัวหน้าหมู่บ้านนี้อย่างเป็นทางการ”

(ผู้ใหญ่บ้านภูมิทิโม-สัมภาษณ์ 28 ก.ค. 48)

คณะกรรมการปกครองชุมชนหรือกลุ่มผู้นำชุมชนในปัจจุบัน ได้แก่ หัวหน้าชุมชน (Chief of commune) หัวหน้าหมู่บ้าน (Chief of village) และผู้เฒ่าผู้แก่ (Elders) โดยแต่ละคนจะมีบทบาทหน้าที่ดังต่อไปนี้

หัวหน้าชุมชน (Chief of commune) ซึ่งเป็นผู้ที่ดูแลปกครองหลาย ๆ หมู่บ้านที่อยู่ติด ๆ กัน ภาษาเขมรจะเรียกว่า “แม ชุ่ม” (Mae Chum) มักจะเป็นชายสูงอายุ มีประสบการณ์ในการปกครองชุมชนมาตั้งแต่สมัยอยู่ภายใต้การปกครองโดยเขมรแดง และยังคงดำรงตำแหน่งผู้ปกครองอยู่จนถึงปัจจุบันจากการเลือกตั้งของคนในหมู่บ้าน และหลายครั้งที่หัวหน้าชุมชนก็เป็นหนึ่งในคณะผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านด้วย ดังนั้นหัวหน้าชุมชนจึงเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านเป็นอย่างมาก

“ตั้งแต่เมื่อก่อนแล้ว ไม่ว่าจะเรื่องอะไร ชาวบ้านเขาก็จะมาปรึกษา ตั้งแต่มีคนเกิด คนตาย คนมาสบาย ทะเลาะกัน ขอที่ดินทำกิน เราต้องเป็นคนดูแล ตัดสินตลอด ทุกเรื่อง...”

(กำนันตำบลเซตดา-สัมภาษณ์ 26 ก.ค. 48)

หากเทียบตำแหน่งหัวหน้าชุมชนกับระบบการปกครองของประเทศไทยแล้ว หัวหน้าชุมชนก็คือ กำนันนั่นเอง ดังนั้น ผู้วิจัยจะขอเรียกหัวหน้าหมู่บ้านว่ากำนันนับจากนี้ไป เพื่อเป็นการง่ายต่อการทำความเข้าใจของผู้อ่านในลำดับการปกครองต่อไป

หัวหน้าหมู่บ้าน (Chief of village) ซึ่งก็คือผู้ใหญ่บ้านนั่นเอง ชาวขแมร์จะเรียกว่า “แม ภูมิมิ” (Mae Phum) ส่วนใหญ่จะมีลักษณะคล้ายกับกำนัน คือ เป็นชายค่อนข้างมีอายุ มีประสบการณ์ทำงานปกครองมาเป็นระยะเวลานาน ผู้ใหญ่บ้านจะทำหน้าที่ดูแล ปกครองลูกบ้าน ทุกอย่าง อาทิ ตัดสินความที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน รับแจ้งคนเกิด คนเสียชีวิต พิจารณาการขอที่ดินทำกินของคนในหมู่บ้าน ร่วมเป็นผู้นำทางพิธีทางศาสนาร่วมกับผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน เป็นต้น

“การจะขอที่อยู่ ที่ทำกิน หรือชายที่ขายทาง แต่งงาน คณะกรรมการหมู่บ้านจะเป็นคนตัดสินว่าจะทำได้หรือไม่ อย่างไร แล้วจะออกเป็นประกาศให้คนในหมู่บ้านได้รับรู้กัน แต่ถ้าเป็นเรื่องใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับทุกคน ก็จะเรียกชาวบ้านมาประชุมหารือร่วมกันว่าจะเอาอย่างไร...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านสมุทรกรอม-สัมภาษณ์ 29 ก.ค. 48)

รูปภาพ 6 ผู้เฒ่าผู้แก่จากหมู่บ้านจรี

ผู้เฒ่าผู้แก่ (Elders) หรือที่ภาษาขแมร์เรียกว่า “ดำนางจะตุม” (Darnang Chatum) เป็นกลุ่มผู้นำชุมชนเช่นเดียวกัน ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นบ้างแล้วว่า กลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นผู้พิทักษ์ขนบธรรมเนียม ประเพณี และเป็นผู้นำทางศาสนาของเผ่า ดังนั้น ผู้เฒ่าผู้แก่เหล่านี้จึงมีอำนาจในการตัดสินปัญหาของหมู่บ้านร่วมกับกำนันและผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งยังเป็นผู้ดำเนินการทำพิธีเซ่นไหว้และพิธีต่าง ๆ ตามธรรมเนียมของชนเผ่าอีกด้วย

“...อย่างเรื่องถ้าคนในนี้เขาชอบกัน เขาก็จะไปบอกจะตุ้ม ให้ช่วยดูให้หน่อยว่าเขาจะอยู่ด้วยกันได้ไหม ถ้าจะตุ้มดูแล้วว่าได้ก็จะประกาศให้คนในหมู่บ้านรู้ว่าสองคนนี้เขาจะเป็นัวเมียกัน ถ้าเขาจะทำพิธีแต่งงาน จะตุ้มก็ต้องเป็นคนทำพิธีให้ หรือถ้าคนในนี้มีเรื่องทะเลาะกัน จะตุ้มก็จะเป็นคนตัดสินก่อน บางทีก็ช่วยผู้ใหญ่บ้านตัดสิน...”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 28 ก.ค. 48)

ส่วนใหญ่แล้ว ตำแหน่งทางสังคมในเผ่า นั้นจะสืบทอดต่อ ๆ กันภายในครอบครัว ไครครอบครัวหนึ่ง เช่น เมื่อปู่ได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ก็จะส่งมอบต่อให้พ่อ แล้วพ่อก็จะส่งมอบตำแหน่งต่อให้รุ่นลูกต่อไป โดยจะได้รับความคิดเห็นชอบจากชาวบ้านในการเลือกคนที่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มอบหมายให้ทำหน้าที่แทนตน และเลือกคนคนนั้นในการเลือกตั้งซ่อม หรือเลือกตั้งตามวาระครั้งต่อไป

“ได้ตำแหน่งมาจากลุงผม แกไม่มีลูกชาย แล้วผมก็ช่วยงานแกมาตลอด แกเลยอยากให้ผมเป็นต่อ พอแกเสียไปชาวบ้านเขาก็พอใจกันยกหน้าทีนี้ให้ผมดูแล ส่วนใหญ่การสืบทอดตำแหน่งเดี่ยวนี รัฐเขาจะให้ชาวบ้านช่วยกันเลือก แต่เลือกยังไงก็ยังคงเป็นคนในครอบครัวนั้นแหละ เพราะเขาคุ่นเคยกับหน้าที่ ทำเป็นอยู่แล้ว ไม่ต้องมาฝึกใหม่ ชาวบ้านเขาพอใจให้คนเดิม ๆ ดูแล”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านจรี-สัมภาษณ์ 25 ส.ค. 48)

คณะกรรมการปกครองต่าง ๆ เหล่านี้ถือว่าเป็นผู้นำทางความคิดของคนทั้งหมู่บ้าน เนื่องจาก ประการแรก บุคคลเหล่านี้เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน เพราะมาจากครอบครัวที่มีตำแหน่งทางสังคมสูง โดยส่วนใหญ่คนเหล่านี้จะมีการศึกษาสูงกว่าคนอื่น ๆ ในหมู่บ้าน และมีการเดินทางเข้าเมืองอยู่เป็นประจำ ประการที่สอง คือ ผู้นำชุมชนเหล่านี้เป็นผู้ที่กุมอำนาจรัฐในระดับท้องถิ่นอยู่ในมือ ดังนั้น จึงเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของคนในหมู่บ้าน ประการที่สาม คือ ผู้นำชุมชนจะค่อนข้างมีอายุ และมีประสบการณ์ในการปกครองมานาน จึงเปรียบเสมือนผู้รู้ที่เชื่อถือได้ และประการสุดท้าย คือ คนเหล่านี้จะเป็นผู้ที่ควบคุมกฎ ระเบียบ แบบแผนประเพณีของเผ่าที่คนในชุมชนเชื่อถือ ดังนั้นการตัดสินใจของชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ ต้องผ่านการขอความเห็นชอบจากกลุ่มผู้นำชุมชนทั้งสิ้น อาทิ การตัดสินใจส่งลูกไปเรียนโรงเรียนในเมือง การรับทำงานให้กับองค์การพัฒนาต่าง ๆ เป็นต้น หากผู้นำชุมชนเป็นผู้สั่ง หรือเห็นชอบด้วย ชาวบ้านก็จะปฏิบัติตามนั้น แต่หากผู้นำชุมชนไม่เห็นชอบด้วย ชาวบ้านก็จะนำเรื่องนั้นกลับมาพิจารณาอีกครั้ง โดยส่วนใหญ่จะเลิกล้มความตั้งใจไปเลย

“ถ้ามีคนมาชวนลูกฉันไปทำงาน ฉันก็ต้องถามผู้ใหญ่บ้านก่อน เขาจะว่ายังไง เพราะเขาจะรู้จักคนพวกนี้มากกว่าฉัน ถ้าเขาเห็นว่าดี ก็ดี ก็ให้ไป แต่ถ้าเขาว่ามันไม่ดี ฉันก็คงไม่ให้ไปเหมือนกัน”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 28 ก.ค. 48)

“มีองค์การจะให้ลูกฉันเข้าไปเรียนต่อที่บ้านลุง ฉันก็ไม่ใช่รอกองค์การอะไร ยังจำชื่อไม่ได้เลย เขามายบอกฉันว่ามันเรียนดี ฉันไม่ต้องเสียอะไร เขาย่ายให้หมด ไปก็อยู่กับเขาที่องค์การเลย เขามีที่พักให้ ตอนแรกฉันก็ไม่แน่ใจ ไม่รู้ว่าควรให้มันไปกับเขาไหม ทีนี้ผู้ใหญ่บ้านเขาว่าไปเถอะ เขารู้จักองค์การนี้ เขาเคยไปดู รู้แล้วว่าอยู่ตรงไหน ก็เลยให้มันไป นี่มันก็เรียนได้หลายปีแล้ว ก็ดี ไม่เป็นไร...”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 29 ก.ค. 48)

กฎระเบียบตามประเพณี

ถึงแม้ว่าจะถูกแทรกแซงระบบการปกครองโดยรัฐ แต่ชนเผ่าพื้นเมืองก็ยังคงดำรงการใช้ชีวิตของตนอย่างเหนียวแน่น สังคมของชนเผ่าพื้นเมืองจะถูกควบคุมจากกฎหมายประเพณีที่มีกันมาช้านาน ทั้งในด้านการปกครอง เศรษฐกิจ และศาสนา เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพขึ้นในสังคมของแต่ละชนเผ่า โดยเฉพาะกฎการบริหารการใช้ที่ดินของชนเผ่าพื้นเมืองตามประเพณีนั้น เป็นกฎระเบียบที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและสัมพันธ์กับความหลากหลายในการดำเนินชีวิตของแต่ละเผ่าตนเอง

โดยทั่วไปแล้ว การสร้างกฎระเบียบของชนเผ่าพื้นเมืองนั้นมักเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และวิญญาณของบรรพบุรุษ ซึ่งที่จริงแล้วการสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมของชนเผ่าพื้นเมืองเกิดจากความเข้าใจขั้นปฐมภูมิเกี่ยวกับการบริหารสภาพแวดล้อมแบบยั่งยืน และชาวเผ่าพื้นเมืองจะเคารพกฎระเบียบในการใช้ป่าไม้อย่างเคร่งครัด ดังที่ Bourdier (1997) กล่าวไว้ว่า “ชาวชนเผ่าพื้นเมืองนั้นจะรู้จักสภาพแวดล้อมของตนเองเป็นอย่างดี รู้ว่าจะเข้าไปใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ตนมีอยู่อย่างไร ในช่วงเวลาใด มีข้อจำกัดอย่างไรบ้าง เพื่อที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาตินั้นให้มีประโยชน์สูงสุด”

ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติย่อมส่งผลกระทบต่อปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของชนเผ่าพื้นเมืองอย่างแน่นอน

“เดี๋ยวนี้มีคนอยู่มากขึ้น ตัดไม้มากขึ้น ล่าสัตว์มากขึ้น ทุกวันนี้ไม่มีไม้จะให้ตัดแล้ว ไม่มีสัตว์ป่าให้ล่าด้วย แล้วก็ไม่รู้จะทำยังไง ปีที่แล้วฝนก็ไม่ตกทั้งปี ไม่มีอะไรจะกิน เมื่อก่อนเข้าป่า ยังได้สัตว์ ลงน้ำยังได้ปลา เดี่ยวนี้ไม่มีอะไรให้จับชกอย่า 12 เดือนได้กินแต่กล้วย”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 29 ก.ค. 48)

“ตั้งแต่เกิดมา ไม่เคยทำอะไร เคยทำแต่นา พอปีที่แล้วฝนไม่ตกทั้งปี นาก็ทำไม่ได้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำก็ไม่มี ปีทั้งปีกินแต่กล้วย ปีนี้เลยเริ่มทำอะไรแล้ว เห็นคนบ้านอื่นเขาทำแล้วยังมีเก็บมีกิน ก็เลยลองดูบ้าง”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านสมุทรกรอม-สัมภาษณ์ 29 ก.ค. 48)

ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในเผ่า

ชนเผ่าพื้นเมืองส่วนใหญ่จะนิยมสร้างบ้านเรือนอยู่อย่างสันโดษในป่า ห่างไกลจากชุมชนเองพอสมควร คนชนเผ่าเดียวกันจะอาศัยรวมกันอยู่เป็นหมู่บ้านและขยายออกไปเป็นหมู่บ้านใหม่ในละแวกใกล้เคียงเมื่อมีจำนวนประชากรมากขึ้น ส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ บ้านใกล้เคียงจะมีความสำคัญอย่างมากในการสอดส่องดูแล ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะในกรณีที่เกิดการเจ็บป่วยขึ้นกับคนในบ้านใดบ้านหนึ่ง คนในหมู่บ้านจะทำการบอกต่อ ๆ กันไปอย่างรวดเร็ว แบบ “ปากต่อปาก” และเดินทางมาเพื่อให้ความช่วยเหลือ หากคนเจ็บนั้นขาดแคลนทางด้านการเงิน รวมทั้งมาเยี่ยมเยียน ให้กำลังใจกันเป็นอย่างดี แสดงถึงความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นซึ่งกันและกัน อย่างเช่น ในกรณีที่ผู้วิจัยอยู่ในพื้นที่ (หมู่บ้านสมุทรกรอม) มีกรณีผู้ป่วยที่เป็นลูกบุญธรรมของผู้ใหญ่บ้านเกิดติดเชื้อในปากอย่างรุนแรง กำลังจะส่งตัวไปอำเภอบ้านดุงเพื่อไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลประจำจังหวัด ก่อนไปก็มีทั้งญาติและคนในหมู่บ้านมากมายทยอยเข้ามาเยี่ยมเยียน และรวบรวมเงินค่ารักษาให้แก่ผู้ป่วยติดตัวไปด้วย

“ฉันอยู่บ้านตรงข้ามนี้ เป็นพี่สะใภ้มัน ก็มาดูมันหน่อย เห็นมันไม่สบาย ก็มาดูมัน ทุกวันมันแหละตั้งแต่มันป่วย แต่เมื่อคืนได้ยินเสียงร้อง เมื่อกี้ผู้ใหญ่เขาว่าไม่ได้นอนกันทั้งบ้าน ตั้งแต่คืนก่อน เพราะมันปวด มันร้องไม่หยุด เขาว่าวันนี้มันดรกหมอมารับที่บ่อแก้วได้แล้ว ฉันเอา

แหวน (ทอง) มาให้มันวงหนึ่ง ให้มันถือไว้เป็นคำรักษา เมื่อมันมีไม่พอจ่ายค่ารถ ค่าหมอ”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 29 ก.ค. 48)

“ฉันเดินมาจากบ้านใหม่ (หมู่บ้านที่อยู่ติดกัน ไกลออกไปประมาณ 3 กิโลเมตร) ได้ยินว่ามันป่วยมาก มีคนเขามาดูแล้วเมื่อวาน เขาเลยไปบอกฉัน ฉันเลยมาวันนี้...”

“ฉันไม่มีให้ อย่างเขาหอรอก แคม่าเยียมเฉย ๆ มาดูว่าเป็นยังไงบ้าง”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 29 ก.ค. 48)

ชนเผ่าพื้นเมืองนั้นจะไปมาหาสู่กันอยู่เป็นประจำ โดยอาศัยการเดินทางเท้าเป็นหลัก แต่จะมีอุปสรรคอยู่ที่การขาดแคลนถนนหนทางสัญจร โดยเฉพาะในฤดูฝนที่มักเกิดปัญหาถนนขาด เนื่องจากเกิดเป็นแอ่งน้ำขนาดใหญ่กลางถนน และหน้าขึ้นสูงอย่างรวดเร็ว ทำให้ไม่สามารถเดินผ่านไปได้ จึงทำให้การเดินทางลดลงในฤดูฝน

“เดินมาจากบ้านใหม่ ใช้เวลาเดินเกือบครึ่งวัน นี่ฉันออกจากบ้านตั้งแต่เช้า เพิ่งจะมาถึงนี่ (ขณะนั้นเป็นเวลาประมาณ 11 นาฬิกา ดังนั้นจึงใช้เวลาเดินทางประมาณ 3 ชั่วโมง) ตอนนี้ฝนตกทุกวัน ถนนเป็นโคลน มันลื่นเดินไม่ได้ ต้องเดินตามคันนา มา บางที่มีโคลนสูงถึงเข่า กว่าจะหาที่เดินผ่านมาได้ มันก็เลยนาน ถ้าฝนไม่ตกก็ดีขึ้นหน่อย แห้งไปนิดพอเดินได้บ้าง แต่ก็ร้อน เดินตามถนนมาที่ร้อนจริง ๆ ถ้ามันไม่ป่วยฉันคงไม่มาหอรอก”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 29 ก.ค. 48)

ลักษณะการติดต่อสื่อสาร

ลักษณะการติดต่อสื่อสารกันของคนในหมู่บ้านจะใช้วิธีการปากประกาศ ใช้วิธีการบอกต่อ ๆ กันแบบปากต่อปาก และโดยการเล่าสู่กันฟัง โดยกำนันจะส่งข่าวไปยังผู้ใหญ่บ้าน จากนั้นผู้ใหญ่บ้านจะเป็นคนเดินตามบ้านเพื่อไปบอกข่าวสำคัญแก่ลูกบ้าน อาทิ หากมีองค์การใดต้องการเข้าไปจัดฝึกอบรมในหมู่บ้านนั้น ผู้ใหญ่บ้านก็จะเป็นผู้นำข่าวนั้นไปปากประกาศ และเดินบอกตามบ้าน เพื่อให้ลูกบ้านให้ความร่วมมือตามวัน เวลาที่นัดหมาย จากนั้นลูกบ้านก็จะบอกต่อ ๆ กันไปอีกทีหนึ่ง หากเป็นเรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นเป็นประจำภายในหมู่บ้าน เช่น การทำพิธีเซ่นไหว้ การจัดงานเลี้ยงสังสรรค์ เกิดคนเจ็บ ก็จะใช้แค่วิธีบอกต่อ ๆ กันแบบปากต่อปากเท่านั้น

“เวลามีคนมาหาผม คุณกันเสร็จแล้วผมก็จะให้คนไปตามผู้ใหญ่มาบอกให้เขาฟังว่าจะมีคนมา เขาต้องการอะไรบ้าง ผู้ใหญ่เขาก็จะรับเรื่องไปทำต่อ”

(กำนันตำบลเซตา-สัมภาษณ์ 26 ก.ค. 48)

“ถ้าผู้ใหญ่เรียกไปคุยกัน หรือว่ามีคนมาขอให้ผมเรียกคนให้ ถ้าพูดกันรู้เรื่องแล้วผมก็จะเดินไปบอกเขาตามบ้าน ถ้าคนไหนอยู่ไกล ก็จะฝากคนที่ไปใกล้ ๆ นาเขาให้เลยไปบอกเขาด้วย”

“อ้อ ถ้าเป็นเรื่องธรรมดาอย่างเรื่องคนแต่งงาน คนเจ็บ เขาจะบอกกันเอง ญาติ ๆ เขานั้นแหละ ก็จะบอกต่อ ๆ กันไปเรื่อย ๆ ก็ลองดูสิ เดินสวนกันตามถนนเขาก็ทักกัน เขาก็บอกกันคนหนึ่งบอกคนหนึ่ง แล้วคนนั้นเขาก็บอกกันต่อ ๆ ไป”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านสมุทรกรอม-สัมภาษณ์ 29 ก.ค. 48)

การประกอบอาชีพ

ชนเผ่าพื้นเมืองในจังหวัดรัตนคีรี เป็นกลุ่มที่เคยชินกับการทำเกษตรกรรมแบบการทำไร่เลื่อนลอย (Swidden Agriculture) คือ การตัดป่า และการเพาะปลูกโดยใช้การเผาที่ดิน เพื่อเตรียมดิน ซึ่งเป็นการกระทำที่ตรงข้ามกับการปลูกข้าวในที่ลุ่มของชาวขแมร์ล่าง ประเพณีการปลูกพืชหมุนเวียนทำให้ชนเผ่าพื้นเมืองผลัดเปลี่ยนที่อยู่อาศัยไปตามฤดูกาล คือ อาศัยอยู่บ้านในหมู่บ้านในฤดูแล้ง และเปลี่ยนไปอาศัยอยู่ที่บ้านในสวนในฤดูเพาะปลูก

“หน้านาก็จะไปนอนที่นาเลย ไม่กลับมาที่หมู่บ้านหรอก มันไกล ที่นาฉันอยู่ห่างจากนี้ไปโน่น 10 กิโลเมตร เดินเป็นวันกว่าจะถึง ฉันไม่มีไม้ได้ (มอเตอร์ไซด์) อย่างเขา ก็ต้องเดินเอาเวลาไปก็ไปกันหมด ฉันเอาลูกไปด้วยลูกฉันมันโตช่วยทำนาได้แล้ว นาน ๆ ฉันจะกลับมาที่หมู่บ้านสักที มาดูบ้าน หรือว่ามีงานสำคัญที่ผู้ใหญ่เขาไปเรียกถึงมา”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 29 ก.ค. 48)

โดยรายละเอียดการผลัดเปลี่ยนที่อยู่อาศัย และตารางการทำงานจะสามารถดูได้จากตารางแสดงปฏิทินการเพาะปลูก ซึ่งชาวชนเผ่าพื้นเมืองจะมีปฏิทินเป็นของตัวเอง อาทิ ชาวตำปวน จราย และกรัง จะมีปฏิทินคล้าย ๆ กันรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3 ตารางแสดงปฏิทินการเพาะปลูกของชนเผ่าพื้นเมือง

เดือน		หน้าที่
1	กุมภาพันธ์	พักผ่อน
2	มีนาคม	เตรียมดินสำหรับเพาะปลูกครั้งใหม่
3	เมษายน	ตัดไม้ เตรียมพื้นที่
4	พฤษภาคม	ตัด/เผาไม้ เตรียมพื้นที่
5	มิถุนายน	เผาไม้ เตรียมพื้นที่
6	กรกฎาคม	เริ่มปลูกข้าว (เพาะต้นกล้า)
7	สิงหาคม	ไถนา
8	กันยายน	พักผ่อน : กินข้าวโพด (กรัง)
9	ตุลาคม	พักผ่อน : กินข้าวโพด
10	พฤศจิกายน	พักผ่อน : เริ่มฤดูเก็บเกี่ยว
11	ธันวาคม	เกี่ยวข้าว
12	มกราคม	เกี่ยวข้าว

ที่มา : White (1995)

ปฏิทินการทำงานนี้จะมีผลอย่างยิ่งต่อการเข้าร่วมกิจกรรมกับทางองค์การพัฒนา คือ ถ้าหากองค์การพัฒนาเลือกทำกิจกรรมในช่วงเวลาที่ชาวบ้านพักผ่อน ชาวบ้านก็จะพร้อมและยินดีที่จะให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรม แต่หากเป็นช่วงฤดูเพาะปลูก และช่วงเวลาเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะใช้เวลาทั้งหมดอยู่ในไร่ นา ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ในระบอบทศวรรษที่ผ่านมา ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นภายในสังคมของชนเผ่าพื้นเมืองเป็นอย่างมาก โดยในปัจจุบันรถจักรยานยนต์ โทรทัศน์ และชุดขยายเสียงคาราโอเกะ กำลังเป็นที่นิยมอย่างสูงสุดในชุมชนเผ่าพื้นเมือง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวพื้นเมืองจากการปลูกพืชหมุนเวียนอย่างที่เคย มาเป็นปลูกพืชเศรษฐกิจตามการสนับสนุนของรัฐ

อาทิ มะม่วงหิมพานต์ ยางพารา ยาสูบ และพืชผักอื่น ๆ เพื่อหารายได้มาซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกข้างต้น พร้อมกับภารกิจเติบโตของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในจังหวัดที่พยายามสร้างกิจกรรมใหม่ ๆ ในการขายวัฒนธรรมดั้งเดิมให้กับนักท่องเที่ยว แล้วหันมาเข้าลัทธิบูชาเงิน ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับการดำเนินชีวิตของชนเผ่าพื้นเมือง

“เด็กสมัยนี้มันไม่ยอมได้แล้ว ช้าง หมู วัว ควาย เดี่ยวนี้มันอยากได้ ไม่ได้ (รถมอเตอร์ไซค์) อยากได้รถขับ อยากได้ควายเหล็กแล้ว บ้านมันก็ต้องเป็นบ้านตึก ไม่เป็นบ้านไม้ อย่างเราแล้ว มันบอกว่าเลี้ยงสัตว์ไปก็ยุ่งยาก เดี่ยวก็ตาย มีควายเหล็กไถนาได้ทั้งปีทั้งชาติ ตายไม่เป็น มันก็คิดถูกของมัน นี่บางบ้านเขามีเงินเขาก็ซื้อได้ พวกไม่มีก็ต้องจ้างเขามาช่วยทำนาให้ ปีหนึ่งหมดอีกหลาย...”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 28 ก.ค.48)

“บ้านไหนมันมีไม่ได้ มีคาราโอเกะ หมมมันก็กว่าใครในหมู่บ้านเลย พวกที่ปลูกสวอยจันตี (มะม่วงหิมพานต์) เยอะ ๆ สิ้นปีเขาก็มีเงินซื้อ...”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 25 ส.ค.48)

“มีอยู่ครั้งหนึ่ง ผมไปงานต้อนรับผู้บริหารADB (ธนาคารแห่งการพัฒนาเอเชีย) ที่มาดูงานเพื่อที่จะให้ทุนโครงการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว พวกองค์กรอื่น ๆ เขาก็ต้อนรับให้พวกชนเผ่าพื้นเมืองมาโชว์ มากันเยอะเลยนะ มีทั้งจรรยา ต่าปวน กรัง แต่งชุดพื้นเมือง เล่นดนตรีแล้วก็เดินรำแบบพื้นเมืองโชว์ให้แขกดู พอจบโชว์หนึ่งก็จะมีคนถือกล่องมาเดินรอบวง ดูแล้วน่าสงสารมาก...”

(คุณเบิ่ง เกียแข็ง-สัมภาษณ์3 ส.ค.48)

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวไปข้างต้นเหล่านี้ ก็คือปัจจัยที่กระตุ้นความต้องการการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชนเผ่าพื้นเมือง ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของรัฐตามนโยบายการสร้างความเป็นชาติ (Nation-building) ที่ต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนเหล่านี้ให้มีสภาพที่ดีขึ้น และมีความเป็นอยู่ใกล้เคียงกับคนชนมรล่ง หรือชนมรล่งที่ลุ่มที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ

ผลกระทบที่ชนเผ่าพื้นเมืองได้รับจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ

ประเภทของโครงการพัฒนา

โครงการพัฒนาต่าง ๆ นั้นเกิดขึ้นจากองค์การพัฒนา ทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์การระหว่างประเทศต่าง ๆ ที่มุ่งสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นในพื้นที่ทุรกันดาร ฉะนั้น กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ของโครงการพัฒนาเหล่านี้ก็คือกลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองนั่นเอง

เราสามารถแบ่งประเภทขององค์การพัฒนาในจังหวัดรัตนคีรีออกได้เป็นประเภทต่าง ๆ โดยการศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้เข้าไปทำการศึกษาจากองค์การพัฒนาทั้งสิ้น 8 แห่ง ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้ องค์การพัฒนาด้านสาธารณสุข องค์การพัฒนาด้านการบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ องค์การด้านสิทธิมนุษยชน และองค์การพัฒนารวมชนทั่วไป

องค์การพัฒนาด้านสาธารณสุข

ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาองค์การพัฒนาด้านสาธารณสุขจำนวน 3 แห่ง ได้แก่ องค์การเฮลท์ อันลิมิเต็ด (Health Unlimited) องค์การโวริโอรท์ (VORORT) องค์การเฮลท์ เน็ต อินเตอร์เนชันเนล (Health Net International)

องค์การเฮลท์ อันลิมิเต็ด (Health Unlimited)

เป็นองค์การที่มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาสุขภาพให้แก่คนในจังหวัดรัตนคีรี โดยจะจัดแบ่งเจ้าหน้าที่ออกเป็นชุด ๆ ตามโครงการที่กำหนดขึ้น เพื่อลงพื้นที่ให้บริการความรู้ด้านสาธารณสุข พร้อมทั้งสนับสนุนปัจจัยในการรักษาโรค ปัจจุบันองค์การเฮลท์ อันลิมิเต็ด (Health Unlimited) ประกอบไปด้วย 4 โครงการหลัก คือ โครงการรณรงค์สุขภาพแม่และเด็ก (Reproductive Health Project) โครงการรณรงค์ป้องกันโรคมาลาเรีย (Malaria Project) โครงการรณรงค์ป้องกันโรคเอดส์

(HIV/AIDS Prevention Project) และโครงการรณรงค์การใช้น้ำสะอาด (Water ad Hygiene Project)

องค์การไวรัสเฮอร์ท (VORORT-Tuberculosis Therapy and Awareness Raising Project)

เป็นองค์การพัฒนาเอกชนด้านสาธารณสุขอีกแห่งหนึ่ง มีจุดมุ่งหมายเพื่อการแก้ปัญหาเกี่ยวกับโรควัณโรคโดยเฉพาะ โดยจะทำงานคล้าย ๆ กับองค์การเฮลท์ อันลิมิเต็ด (Health Unlimited) คือมีการจัดทีมลงพื้นที่เพื่อเผยแพร่ความรู้ทั่วไปด้านสาธารณสุขมูลฐาน เพื่อป้องกันการเกิดโรคทั่วไป และเผยแพร่ข้อมูลเรื่องวัณโรค ทั้งลักษณะอาการ สาเหตุ และการป้องกัน และเพื่อเป็นการหาตัวผู้ป่วยที่ติดเชื้อวัณโรคที่อาศัยอยู่ในชุมชน พร้อมทั้งหาความร่วมมือจากชาวบ้านในการช่วยกันแจ้งเบาะแสการติดเชื้อของคนในหมู่บ้านให้ทางองค์การได้ทราบเพื่อดำเนินการให้ความช่วยเหลือในการรักษาต่อไป

องค์การเฮลท์ เน็ต อินเตอร์เนชันแนล (Health Net International)

องค์การเฮลท์ เน็ต อินเตอร์เนชันแนล (Health Net International) ตั้งขึ้นเพื่อเป็นที่ปรึกษาให้กับหน่วยงานสาธารณสุขของจังหวัดรัตนคีรี นับเป็นส่วนหนึ่งขององค์การพัฒนาของรัฐ มีหน้าที่รวบรวมข้อมูลข่าวสารด้านสาธารณสุขของจังหวัด และผลักดันนโยบายใหม่ ๆ ด้านสาธารณสุขให้เกิดการนำไปใช้ พร้อมทั้งจัดการเผยแพร่รายนโยบายนั้น ๆ อาทิ จัดงานเปิดตัวโครงการรณรงค์นโยบายด้านสุขภาพแม่และเด็ก โดยการจัดงานที่ศาลากลางจังหวัดและเชิญผู้นำชุมชน พร้อมทั้งคุณแม่และลูกอ่อนตัวอย่างมาในงานเพื่อรับฟังนโยบาย เป็นต้น

องค์การพัฒนาด้านการบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาองค์การพัฒนาด้านการบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ จำนวน 2 แห่ง ได้แก่ องค์การซีแฟก (CFAC) และโครงการบีแพม (BPAMP) ภายใต้การดูแลของกระทรวงสิ่งแวดล้อม

องค์การซีแอฟีก (CFAC)

องค์การซีแอฟีก (CFAC) ย่อมาจากภาษาอังกฤษว่า "Community Forestry Alliance for Cambodia" มีจุดมุ่งหมายเพื่อการรักษาทรัพยากรป่าไม้ เช่น การต่อต้านการลักลอบตัดไม้ ทำลายป่า การต่อต้านการลักลอบล่าสัตว์ป่าอย่างผิดกฎหมาย การส่งเสริมการอนุรักษ์ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีของชนเผ่าพื้นเมืองเขิงอนุรักษ์ป่าไม้ เป็นต้น โดยปัจจุบันองค์การซีแอฟีก (CFAC) ประสบกับปัญหาใหญ่คือการขายที่ดินด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชนเผ่าพื้นเมือง และอพยพย้ายถิ่นฐานเข้าไปในเขตป่าไม้ ซึ่งเป็นการเพิ่มอัตราการทำลายป่า ซึ่งส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อการลดลงของป่าไม้และสัตว์สงวน ดังนั้นทางองค์การจึงมุ่งเน้นการต่อต้านการขายที่ดินอย่างผิดกฎหมาย โดยการหาพันธมิตรทั้งจากทางภาครัฐเพื่อการออกกฎหมายกรรมสิทธิ์ที่ดินของชนเผ่าพื้นเมืองให้ชัดเจน และพันธมิตรจากชุมชน เพื่อเป็นการป้องกันการเกิดปัญหาเบื้องต้น และเป็นหูเป็นตาในการรายงานการเกิดเหตุไม่ชอบมาพากล

โครงการบีแอม (BPAMP) ภายใต้การดูแลของกระทรวงสิ่งแวดล้อม

โครงการบีแอม (BPAMP) ย่อมาจาก "Biodiversity and Protected Areas Management Project" เป็นองค์การจากภาครัฐอีกหนึ่งแห่งที่ทำงานเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติของ "ป่าวิรัชย์" (Virachey) ป่าสงวนแห่งชาติที่ทางองค์การยูเนสโก ได้จัดให้เป็นเขตป่าไม้มรดกโลกเมื่อต้นปี (2547) ที่ผ่านมา ทั้งนี้การทำงานของโครงการบีแอม (BPAMP) จะมุ่งเน้นการผลักดันให้เกิดกฎหมายแม่บทอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการสร้างมาตรฐานการคุ้มครองป่าไม้ สัตว์ป่า และสิ่งมีชีวิตทุกประเภทที่อาศัยอยู่ในเขตป่าสงวน

องค์การด้านสิทธิมนุษยชน

ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาองค์การด้านสิทธิมนุษยชนจำนวน 1 แห่ง ได้แก่ กระทรวงกิจการนารี (Women Affairs Ministry)

กระทรวงกิจการสตรี (Women Affairs Ministry)

เป็นหน่วยงานของรัฐโดยตรง มุ่งเน้นการส่งเสริมสิทธิสตรี ให้มีสิทธิเท่าเทียมกับผู้ชาย ทั้งด้านการใช้ชีวิตและเรื่องการทำงาน นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์กลางในการช่วยเหลือสตรีที่อยู่ในภาวะวิกฤติ เช่น ถูกทุบตีจากบิดา มารดา หรือสามี การถูกทารุณกรรม การถูกข่มขืน และการบังคับให้ค้าประเวณี เป็นต้น โดยทางกระทรวงจะรับแจ้งเหตุร้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้หญิง และจัดตั้งตัวแทนไปประจำการอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ อีกทั้งยังมีการออกตรวจเยี่ยมประชาชน เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสิทธิสตรี พร้อมเปิดใจประชาชนให้กล้าแจ้งเหตุไปยังทางกระทรวงอีกด้วย

องค์การพัฒนาชุมชนทั่วไป

ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาองค์การพัฒนาชุมชนทั่วไปจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ องค์การซิสเด (CISDE) และองค์การไอซีซี (ICC)

องค์การซิสเด (CISDE)

เป็นองค์การพัฒนาที่ได้รับเงินสนับสนุนจากประเทศฝรั่งเศส โดยชื่อองค์การย่อมาจาก “Coopération International pour le Développement et la Solidarité” ทำงานด้านพัฒนาชุมชนทั่วไป อาทิ สนับสนุนการสร้างสาธารณูปโภค เช่น การสร้างถนน การสร้างศาลากลางหมู่บ้าน การส่งเสริมด้านการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการสาธารณสุขมูลฐาน เช่น การดูแลรักษา ทำความสะอาดร่างกาย การรักษาความสะอาดบ้านและเครื่องครัว การใช้น้ำสะอาด การส่งเสริมด้านการศึกษา เช่น การสร้างโรงเรียนในชุมชน เป็นต้น โดยจะแบ่งทีมงานออกเป็นกลุ่มเพื่อลงพื้นที่เป้าหมายและปฏิบัติงานตามแผนงานที่องค์การได้จัดทำขึ้นในแต่ละเดือน

องค์การไอซีซี (ICC)

องค์การไอซีซี (ICC) ย่อมาจาก “International Cooperation Cambodia” มีลักษณะการทำงานเช่นเดียวกับองค์การซิสเด (CISDE) คือจะเข้าไปในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อสืบหาความต้องการของชาวบ้านในชุมชนก่อนแล้วจึงกลับมาสร้างแผนการดำเนินงานต่อไป โดยจะ

สนับสนุนการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เช่น หากมีปัญหาด้านสุขภาพ ก็จะมีโครงการด้านการเผยแพร่ความรู้ด้านสุขภาพเข้าไปในพื้นที่เพื่อลดและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

1.2 ลักษณะทั่วไปของวิทยากรกระบวนการ

คุณลักษณะของวิทยากรกระบวนการ หมายถึง คุณสมบัติต่าง ๆ ของวิทยากรกระบวนการ ซึ่งสามารถแบ่งการรายงานผลออกตามประเภทขององค์การพัฒนาในจังหวัดรัตนคีรี ได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้ องค์การพัฒนาด้านสาธารณสุข องค์การพัฒนาด้านการบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ องค์การด้านสิทธิมนุษยชน และองค์การพัฒนาชุมชนทั่วไป

คุณลักษณะทั่วไปของวิทยากรกระบวนการ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ด้าน คือ

1. คุณลักษณะที่เป็นปัจจัยด้านสังคม
2. คุณลักษณะทางบุคลิกภาพทั่วไป
3. คุณลักษณะด้านความสามารถส่วนบุคคล

1. คุณลักษณะที่เป็นปัจจัยด้านสังคม

จากการสัมภาษณ์วิทยากรกระบวนการทั้งหมด 17 คน พบว่าวิทยากรกระบวนการมีคุณลักษณะที่เป็นปัจจัยด้านสังคมดังนี้

องค์การพัฒนาด้านสาธารณสุข

ได้แก่ องค์การเฮลท์ อันลิมิเต็ด (Health Unlimited) องค์การไวริโออร์ท (VORORT) องค์การเฮลท์ เน็ต อินเตอร์เนชันแนล (Health Net International)

องค์การเฮลท์ อันลิมิเต็ด (Health Unlimited)

มีผู้ที่ทำหน้าที่วิทยากรกระบวนการทั้งหมด 4 คน จาก 4 โครงการ ดังนี้

1. คุณหนูพัช จันทรา (Ms. Nuphat Chantra)

ปัจจุบันตำแหน่ง: วิทยากรกระบวนการในโครงการรณรงค์ด้านสุขภาพแม่และ

เด็ก (Facilitator of Reproductive Health Project) เป็นเพศหญิง อายุ 48 ปี มีเชื้อชาติ ต่าปวน ผสมลาว สามารถใช้ได้ 4 ภาษา คือ ขแมร์ ฝรั่ง บราว และกาจ็อก

2. คุณนิว สาวิน (Mr. New Savin)

ปัจจุบันตำแหน่ง: วิทยากรกระบวนการในโครงการรณรงค์ป้องกันโรคมาลาเรีย (Facilitator of Malaria Project) เป็นเพศชาย อายุ 24 ปี มีเชื้อชาติ ต่าปวน สามารถใช้ได้ 4 ภาษา คือ ขแมร์ ต่าปวน ฝรั่ง และอังกฤษ

3. คุณกูช เซ็ง (Mr. Kouch Cheng)

ปัจจุบันตำแหน่ง: วิทยากรกระบวนการในโครงการรณรงค์การใช้น้ำสะอาด (Facilitator of Water and Hygiene Project) เป็นเพศชาย อายุ 37 ปี มีเชื้อชาติ ขแมร์ผสม ต่าปวน สามารถใช้ได้ 2 ภาษา คือ ขแมร์และต่าปวน

4. คุณโรจ็อม ซาเรื่อน (Mr. Rojom Sarouen)

ปัจจุบันตำแหน่ง: วิทยากรกระบวนการในโครงการรณรงค์ป้องกันโรคเอดส์ (Facilitator of HIV/AIDS Prevention Project) เป็นเพศชาย อายุ 25 ปี มีเชื้อชาติ จวาย สามารถใช้ได้ 3 ภาษา คือ ขแมร์ ต่าปวน และฝรั่ง

องค์การไวรัสเฮอร์ท (VORORT-Tuberculosis Therapy and Awareness Raising Project)

มีผู้ที่ทำหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการ 2 คน คือ

1. คุณกิม ฮ็อง (Mr. Kim Hong)

ปัจจุบันตำแหน่ง: หัวหน้าทีมโครงการพัฒนาชุมชน (Project Community Team Leader) เป็นเพศชาย อายุ 30 ปี มีเชื้อชาติ ขแมร์ สามารถใช้ได้ 2 ภาษา คือ ขแมร์และอังกฤษ

2. คุณเบ็ง เกียเซ็ง (Mr. Beoung Keaseng)

ปัจจุบันตำแหน่ง: ผู้ช่วยหัวหน้าทีมโครงการพัฒนาชุมชน (Project Community Team Leader Assistance) เป็นเพศชาย อายุ 27 ปี มีเชื้อชาติ ขแมร์ สามารถใช้ได้ 2 ภาษา คือ ขแมร์และอังกฤษ

องค์การเฮลท์ เน็ต อินเตอร์เนชันเนล (Health Net International)
มีตัวแทนของวิทยากรกระบวนการ 1 คน คือ

1. คุณซาเรอูน ชอร์น (Mr. Saroeun Chorn)

ปัจจุบันตำแหน่ง: รองผู้จัดการโครงการสาธารณสุขจังหวัดรัตนคีรี (Deputy Health Program Manager Rattanakiri Project) เป็นเพศชาย อายุ 35 ปี มีเชื้อชาติ ขแมร์ สามารถใช้ได้ 2 ภาษา คือ ขแมร์และอังกฤษ

องค์การพัฒนาด้านการบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

ได้แก่ องค์การซีแฟ็ก (CFAC) และโครงการบีแพม (BPAMP) ภายใต้การดูแลของกระทรวงสิ่งแวดล้อม

องค์การซีแฟ็ก (CFAC-Community Forestry Alliance for Cambodia)

มีตัวแทนวิทยากรกระบวนการจากองค์การให้สัมภาษณ์ 2 คน คือ

1. คุณเซ็ง สุวัฒน์นา (Mr. Seng Suvatana)

ปัจจุบันตำแหน่ง: ที่ปรึกษา (National Consultant) เป็นเพศชาย อายุ 35 ปี มีเชื้อชาติ ขแมร์ สามารถใช้ได้ 4 ภาษา คือ ขแมร์ อังกฤษ ไทย และฝรั่งเศส

2. คุณเทพ โบริน (Mr. Tep Borin)

ปัจจุบันตำแหน่ง: ที่ปรึกษา (National Consultant) เป็นเพศชาย อายุ 31 ปี มีเชื้อชาติ ขแมร์ผสมลาว สามารถใช้ได้ 6 ภาษา คือ ขแมร์ ลาว อังกฤษ ไทย บราว และกาเว็ด

โครงการบีแพม (BPAMP-Biodiversity and Protected Areas Management Project /Environment Ministry) ภายใต้การดูแลของกระทรวงสิ่งแวดล้อม

มีตัวแทนวิทยากรกระบวนการจากองค์การให้สัมภาษณ์ 2 คน คือ

1. คุณเค็ม รong เด็น (Mr. Khem Rong Den)

ปัจจุบันตำแหน่ง: หัวหน้าการพัฒนาชุมชน (Warden Community Development) เป็นเพศชาย อายุ 35 ปี มีเชื้อชาติ ขแมร์ สามารถใช้ได้ 3 ภาษา คือ ขแมร์ รัสเซีย และอังกฤษ

2. คุณฮาส วิบอล (Mr. Has Vibol)

ปัจจุบันตำแหน่ง: เจ้าหน้าที่ฝ่ายข่าวสารและการศึกษา (Information and Education Program) เป็นเพศชาย อายุ 38 ปี มีเชื้อชาติ ขแมร์ สามารถใช้ได้ 2 ภาษา คือ ขแมร์ และอังกฤษ

องค์การด้านสิทธิมนุษยชน

ได้แก่ กระทรวงกิจการสตรี (Women Affairs Ministry)

กระทรวงกิจการสตรี (Women Affairs Ministry)

มีตัวแทนวิทยากรกระบวนการจากองค์การให้สัมภาษณ์ 1 คน คือ

1. คุณติง ปิป (Ms. Ting Piip)

ปัจจุบันตำแหน่ง: เจ้าหน้าที่กระทรวงกิจการสตรีประจำอำเภอ (District Officer) เป็นเพศหญิง อายุ 45 ปี มีเชื้อชาติ ต่าปวน สามารถใช้ได้ 5 ภาษา คือ ขแมร์ ต่าปวน กวัง จราย และลาว

องค์การด้านพัฒนาชุมชนทั่วไป

ได้แก่ องค์การซิสเด(CIDSE) และองค์การไอซีซี (ICC)

องค์การซิสเด (CIDSE-Coopération International pour le Développement et la Solidarité)

มีผู้ที่ทำหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการ 4 คน คือ

1. คุณคี บุนนัท (Mr. Ky Bunnath)

ปัจจุบันตำแหน่ง: วิทยากรกระบวนการในโครงการพัฒนาชุมชน (Community Development Facilitators (CDF)) เป็นเพศชาย อายุ 36 ปี มีเชื้อชาติ ขแมร์ สามารถใช้ได้ 3 ภาษา คือ ขแมร์ กวัง และลาว

2. **คุณฮอน นา-ววน (Ms. Hon Navoun)**

ปัจจุบันตำแหน่ง: วิทยากรกระบวนการในโครงการพัฒนาชุมชน (Community Development Facilitators (CDF)) เป็นเพศหญิง อายุ 27 ปี มีเชื้อชาติ ขแมร์ สามารถใช้ได้ 2 ภาษา คือ ขแมร์และกัม

3. **คุณลี เขมรา (Ms. Ly Khemra)**

ปัจจุบันตำแหน่ง: วิทยากรกระบวนการในโครงการพัฒนาชุมชน (Community Development Facilitators (CDF)) เป็นเพศหญิง อายุ 26 ปี มีเชื้อชาติ ขแมร์ สามารถใช้ได้ 2 ภาษา คือ ขแมร์และกัม

4. **คุณลอง ลอร์น (Mr. Long Lorn)**

ปัจจุบันตำแหน่ง: วิทยากรกระบวนการในโครงการพัฒนาชุมชน (Community Development Facilitators (CDF)) เป็นเพศชาย อายุ 38 ปี มีเชื้อชาติ ขแมร์ สามารถใช้ได้ 2 ภาษา คือ ขแมร์และกัม

องค์การไอซีซี (ICC-International Cooperation Cambodia)

มีตัวแทนวิทยากรกระบวนการจากองค์การให้สัมภาษณ์ 1 คน คือ

1. **คุณเชียม ยวน (Ms. Suem Yuan)**

ปัจจุบันตำแหน่ง: วิทยากรกระบวนการในโครงการพัฒนาสุขภาพ (Facilitator of Health Development Project) เป็นเพศหญิง อายุ 48 ปี มีเชื้อชาติ ตាំปวน สามารถใช้ได้ 3 ภาษา คือ ขแมร์ ตាំปวน และกัม

สามารถสรุปข้อมูลทางคุณลักษณะที่เป็นปัจจัยด้านสังคมของวิทยากรกระบวนการได้ตามตารางสรุปผลดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4 ตารางสรุปผลคุณลักษณะที่เป็นปัจจัยด้านสังคมของวิทยากรกระบวนการ

ลำดับ	ชื่อ	เพศ	อายุ	เชื้อชาติ	ภาษา
Health Unlimited					
1	คุณนิว สาวิน (Mr. New Savin)	ชาย	24	ตำปวน	เขมร/ตำปวน/กรัง/อังกฤษ
2	คุณกูช เซ็ง (Mr. Kouch Cheng)	ชาย	37	เขมร/ตำปวน	เขมร/ตำปวน
3	คุณหนูพัต จันทรา (Ms. Nuphat Chandra)	หญิง	48	ตำปวน/ลาว	เขมร/กรัง/บราว/กาจ็อก
4	คุณโรจ็อม ซาเวือน (Mr. Rojom Sarouen)	ชาย	25	จราย	เขมร/ตำปวน/กรัง
VORORT					
5	คุณกิม ฮ็อง (Mr. Kim Hong)	ชาย	30	เขมร	เขมร/อังกฤษ
6	คุณเบ็ง เกียเซ็ง (Mr. Beoung Keaseng)	ชาย	27	เขมร	เขมร/ อังกฤษ
Health Net International					
7	คุณซาเวือน ชอรั่น (Mr. Saroeun Chom)	ชาย	35	เขมร	เขมร/อังกฤษ
CFAC					
8	คุณเซ็ง สุวัตมณา (Mr. Seng Suvatana)	ชาย	35	เขมร	เขมร/อังกฤษ/ไทย/ฝรั่งเศส
9	คุณเทพ โบริน (Mr. Tep Borin)	ชาย	31	เขมร/ลาว	เขมร/ลาว/อังกฤษ/ไทย/ บราว/กาเว็ด

BPAMP					
10	คุณเค็ม รong เด็น (Mr. Khem Rong Den)	ชาย	35	เขมร	เขมร/รัสเซีย/อังกฤษ
11	คุณฮาส วิบล (Mr. Has Vibol)	ชาย	38	เขมร	เขมร/อังกฤษ
Women Affairs Ministry					
12	คุณติง ปิป (Ms. Ting Piip)	หญิง	45	คำปวน	เขมร/คำปวน/กัมพูชา/ลาว
CIDSE					
13	คุณคี บุญนาท (Mr. Ky Bunnath)	ชาย	36	เขมร	เขมร/กัมพูชา/ลาว
14	คุณฮอน นา-ววน (Ms. Hon Navoun)	หญิง	27	เขมร	เขมร/กัมพูชา
15	คุณลี เขมรา (Ms. Ly Khemra)	หญิง	26	เขมร	เขมร/กัมพูชา
16	คุณหลง ลอร์น (Mr. Long Lom)	ชาย	38	เขมร	เขมร/กัมพูชา
ICC					
17	คุณเซียม ยวน (Ms. Suem Yuan)	หญิง	48	คำปวน	เขมร/กัมพูชา/คำปวน

“ทำงานแบบนี้เป็นผู้ชายจะสะดวกกว่า เพราะที่ต้องเดินทางเข้าพื้นที่บ่อย ๆ บางทีอยู่ไกล ๆ ต้องขับไม่ได้ (รถมอเตอร์ไซด์) ไปคนเดียวหรือว่าแค่สองคน อันตราย ขนาดผมเป็นผู้ชายยังกลัวเลย ไม่รู้จะถูกปล้นหรือเปล่านั้น จะถูกทำร้ายหรือเปล่านั้น แล้วอีกอย่างเรื่องภาษา น่าจะพูดกับเขาได้รู้เรื่อง ชี้ใจชาวบ้านได้เลย...”

(คุณเซ็ง สุวัฒน์นา-สัมภาษณ์ 1 ส.ค. 48)

สรุป ลักษณะที่เป็นปัจจัยด้านสังคมของวิทยาการกระบวนการ ได้ดังนี้

จากการสำรวจคุณลักษณะที่เป็นปัจจัยด้านสังคมของวิทยาการกระบวนการ พบว่า วิทยาการกระบวนการส่วนใหญ่ เป็นเพศชาย อายุระหว่าง 30-39 ปี วิทยาการกระบวนการส่วนใหญ่มีเชื้อชาติ ขแมร์ และใช้ภาษาขแมร์เป็นภาษาหลักในการสื่อสารในโครงการพัฒนาชุมชน ในจังหวัดรัตนคีรี ประเทศกัมพูชา

2. คุณลักษณะทางบุคลิกภาพทั่วไป

จากการศึกษาคุณลักษณะของวิทยาการกระบวนการด้านบุคลิกภาพทั่วไปปรากฏว่าวิทยาการกระบวนการมีลักษณะด้านบุคลิกภาพทั่วไปดังนี้

จิตใจเยือกเย็น รู้จักอดทน อดกลั้น

การที่วิทยาการกระบวนการจะหาความร่วมมือจากชาวบ้านในการดำเนินกิจกรรม แต่ละคร้งได้นั้น วิทยาการกระบวนการจะต้องมีจิตใจที่เยือกเย็น รู้จักอดทนอดกลั้น เมื่อไม่ได้รับความร่วมมืออย่างที่ต้องการ อย่าแสดงอารมณ์ฉุนเฉียว หรือกล่าววาจากระแทกกระทั้นออกมา เพราะชาวบ้านจะสามารถรู้สึกได้ถึงความไม่พอใจ ทำให้ชาวบ้านไม่ยอมให้ความร่วมมือต่อไปอีก ทั้งในการทำกิจกรรมครั้งนี้และครั้งต่อ ๆ ไป

ยกตัวอย่างเช่น ในการประชุมหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่ยอมตอบคำถามตามที่เจ้าหน้าที่ต้องการ หรือชาวบ้านไม่เข้าใจคำถามสักที วิทยาการกระบวนการจะต้องพยายามทำการอธิบายเพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจว่า เจ้าหน้าที่ต้องการถามถามนั้นทำไม มีประโยชน์อย่างไร และพยายามโน้มน้าวใจให้ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญในการตอบคำถามนั้น ๆ และวิทยาการกระบวนการต้องสามารถอธิบายได้ว่าคำถามนั้น ๆ มีความหมายว่าอย่างไร แบบช้า ๆ ใจเย็น ๆ เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจชัดเจนและสามารถตอบคำถามได้อย่างไม่ผิดพลาดอีก

“ถ้าชาวบ้านไม่ยอมพูด เราก็พยายามอธิบายต่อไป แม้ว่าเขาจะหันหลังให้เรา เราก็ยังต้องพยายามอธิบายให้เขาเข้าใจว่าเรากำลังพูดอะไร เพื่ออะไร แล้วเขาจะได้อะไร เดี่ยวเขาก็หันกลับมาตอบเอง แต่อย่าบ่น อย่าว่าเขา ทำเสียงเหมือนโกรธก็ได้ ค่อย ๆ พูดไปเหมือนธรรมดา เขาถึงจะอยู่ฟัง”

(คุณหนูพุด จันทรา-สัมภาษณ์ 5 ก.ย. 48)

“มีเหมือนกันที่ชาวบ้านเขามาถามว่ากินยาคุมทุกวัน แล้วทำไมเมียเขาถึงยังท้องอีก คือว่าเขาไม่รู้จริง ๆ ไม่เข้าใจที่เราพูดไป ตอนแรกเขาก็ขำแทบตายแต่ก็หัวเราะใส่เขาไม่ได้ อีกอย่างก็โกรธว่าตอนเราพูดไม่รู้จักฟัง แต่ก็ว่าเขาไม่ได้อีก เพราะเขาจะรู้สึกไม่ดี นี่เขากล้าถามก็ดีแล้ว เราก็ต้องใจเย็น ๆ ค่อย ๆ อธิบายให้เขาฟังอีกที แล้วถามว่าเขาเข้าใจแค่ไหน...”

(คุณโรจฉิม ขาเรือน-สัมภาษณ์ 5 ก.ย. 48)

มีความยุติธรรม

ในการประชุมสมองในเวทีต่าง ๆ นั้น เป็นธรรมดาที่จะต้องมีการแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างกันของผู้ที่เข้าร่วมประชุม วิทยากรกระบวนการต้องสามารถแสดงให้ทุกฝ่ายเห็นได้ว่าตนมีความยุติธรรม ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ต้องสามารถตั้งตนให้เป็นกลางให้ได้มากที่สุด ให้โอกาสทุกฝ่ายได้แสดงความคิดเห็น หากชาวบ้านเห็นว่าวิทยากรกระบวนการและทีมงานพัฒนาตั้งใจฟังความคิดเห็นของทุกคนเท่า ๆ กัน ชาวบ้านจะเกิดความรู้สึกอยากที่จะพูด อยากที่จะแสดงความคิดเห็น อยากที่จะมีส่วนร่วมเหมือนคนอื่น ๆ แต่ถ้าหากวิทยากรกระบวนการเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งเสียแล้ว คนอื่น ๆ หรืออีกฝ่ายหนึ่งก็จะไม่กล้าแสดงความคิดเห็นออกมา เพราะกลัวว่าจะถูกวิทยากรกระบวนการขัด หรือถูกดูถูกจากคนอื่น ๆ หรือไม่มีประโยชน์ที่จะพูดออกมา เนื่องจากเห็นว่าทางคณะทำงานได้ทำการตัดสินใจสรุปผลการประชุมไปแล้ว

วิทยากรกระบวนการต้องตระหนักให้ได้ว่าทุกความคิดมีที่มาที่ไป ทุกคนมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นเท่า ๆ กัน และต้องพยายามฟังเพื่อที่จะจับสาระให้ได้ว่าชาวบ้านกำลังพูดอะไรอยู่ และที่กำลังพูดอยู่นั้น ที่จริงแล้วเขาต้องการอะไร ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงคืออะไร

“...ไม่ว่าเราจะพูดถูกหรือผิด พูดดีหรือไม่ ทุกคนมีสิทธิ์แสดงความคิดเห็นเท่า ๆ กัน”

(คุณลี เขมรา-สัมภาษณ์ 5 ส.ค. 48)

“ถ้าเราฟังเขาไม่ครบ บางทีเราจะได้รับรู้ปัญหาแค่ข้างเดียว เพราะฉะนั้น หน้าที่เราคือต้องทำให้คนที่เขาไม่ค่อยพูด พูดออกมา ต้องเปิดใจเขา วิธีที่เราทำไม่ได้เลยคือ เราต้องไม่แสดงออกว่าเราเห็นด้วยกับใคร ใครพูดถูกพูดผิด ทุกคนต้องเหมือนกัน ต้องเท่ากัน ต้องแสดงให้เห็นว่าเขาเห็นเราอยากฟังเขาจริง ๆ ไม่ใช่ว่าคนอื่นพูดก่อนแล้วจะถูกเสมอไป เขาจะกล้าพูดมากขึ้น”

(คุณฮาส วิบล-สัมภาษณ์ 25 ส.ค. 48)

กล้าตัดสินใจ

และเมื่อมีความขัดแย้งในการแสดงความคิดเห็นต่อที่ประชุม วิทยากรกระบวนการต้องกล้าที่จะตัดสินใจที่จะสรุปผลการประชุมอย่างเป็นกลาง เพื่อให้การประชุมหรือการดำเนินกิจกรรมเป็นไปอย่างราบรื่นและตรงเวลา ดังนั้น วิทยากรกระบวนการจึงจำเป็นที่จะต้องตัดสินใจสรุปเนื้อหาผลการประชุมออกมาให้ได้อย่างยุติธรรมที่สุด เพื่อให้การร่วมงานกับชาวบ้านในครั้งต่อ ๆ ไป เป็นไปอย่างราบรื่น

“ถ้าเราพูดกันไม่รู้เรื่องสักที สักพักเจ้าหน้าที่เขาก็จะค่อยพูดสรุปให้เกี่ยวกับที่เรากำลังเถียงกันอยู่ เราก็รู้สึกดีอะ เหมือนมีกรรมการตัดสินใจ แล้วเขาจะไม่เข้าข้างใคร ฟังแล้วรู้สึกว่าเราตัดสินใจถูกแล้ว”

(ผู้เฒ่าผู้แก่หมู่บ้านลาโป-สัมภาษณ์ 24 ส.ค. 48)

นอกจากนี้วิทยากรกระบวนการต้องกล้าที่จะตัดสินใจที่จะยุติการประชุมหากเกิดเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์ เช่น บรรยากาศในการประชุมเคร่งเครียดมากเกินไป หรือกล้าที่จะตัดสินใจที่จะเปลี่ยนแปลงตารางเวลาในการดำเนินกิจกรรม เช่น ประกาศพักการอบรม เนื่องจากการอบรมน่าเบื่อมากเกินไป เป็นต้น

“ถ้าเกิดว่าเราประชุมอยู่แล้วรู้สึกว่าเครียดเกินไป หรือว่าถ้าประชุมต่อไปมีการทะเลาะกันแน่ เราต้องตัดสินใจหยุดการประชุมนั้นเลย ต้องคิดด้วยว่าเราไปช่วยเขาไม่ใช่ไปให้เขา

ทะเลาะกัน เพราะฉะนั้น เลิกประชุมก่อนดีกว่าอย่าให้เกิดเรื่อง หรือพักสักเดี๋ยวแล้วค่อยเริ่มกันใหม่ ให้ชาวบ้านเขาใจเย็น ๆ กันก่อน ถ้าไม่อย่างนั้นก็รออีกวันไปเลย เราต้องใจเย็น ๆ ด้วยเหมือนกัน”

(คุณกฤษ เจริญ-สัมภาษณ์ 5 ก.ย. 48)

“ถ้าเราเห็นว่าชาวบ้านไม่พร้อมที่จะเรียนต่อ เราต้องตัดสินใจทำอะไรสักอย่างหนึ่ง บางทีเครียดเลยนะ เวลาทำงานเราก็เหนื่อยน้อย เนื้อหายังเหลืออีกเยอะ แต่ก็จำเป็นต้องคิดแล้วว่าต้องทำยังไง เพราะทำอย่างไรชาวบ้านก็ยังง่วนนอนกันอยู่ ก็ต้องตัดใจพักไปเลย ดีกว่าให้เขาอยู่แบบไม่พร้อม อย่างน้อยพักสักครึ่งชั่วโมงให้เขาได้พักผ่อนไปเลย สอนไปก็ไม่ได้อะไร”

(คุณลอง ลอธน์-สัมภาษณ์ 5 ก.ย. 48)

รู้จักฟังและไม่ขัดคอผู้พูด

คุณสมบัติอีกประการหนึ่งของวิทยากรกระบวนการที่นับว่าสำคัญไม่น้อยเลย คือ ต้องรู้จักฟังและไม่ขัดคอผู้พูด หรือชาวบ้าน กล่าวคือ ต้องสามารถฟังแล้วจับใจความให้ได้ว่าผู้พูดต้องการที่จะเสนอประเด็นใด และวิทยากรกระบวนการต้องสามารถสรุปเนื้อหาให้ได้เมื่อผู้พูดพูดจบ และหากวิทยากรกระบวนการขัดขึ้นมาเมื่อไหร่ ชาวบ้านจะรู้สึกไม่มั่นใจในการที่จะพูดแสดงความคิดเห็นต่อไป

“เราไปเพื่อถามเขา เพื่อให้เขาพูด เขาคิด ดังนั้นเมื่อเขาพูด เขาคิดตามที่เราต้องการแล้วเราก็ต้องเคารพการพูด การคิดของเขาด้วยการตั้งใจฟัง ไม่เหม่อลอย แล้วก็ฟังให้รู้เรื่อง ไม่ขัดให้เขาต้องเสียกำลังใจ ถึงเขาจะพูดไม่คล่องก็ไม่เป็นไร นั่นแหละถือว่าประสบความสำเร็จ เพราะขนาดเขาพูดไม่เก่งเขายังกล้าพูดกับเราเลย”

(คุณกิม ฮ็อง-สัมภาษณ์ 23 ส.ค. 48)

“ถามเขาเป็นรายคนเลยว่าเขาต้องการพูดเรื่องอะไร คิดอะไรอยู่ ให้เขาพยายามพูดออกมา ถ้าคนที่ไม่ค่อยพูดเริ่มพูดออกมาก็ให้เขาพูดให้หมด อย่าขัดคอ แล้วเรามาสรุปอีกทีว่าที่เขาพูดมาปัญหามันอยู่ที่ไหน”

(คุณลี เขมรา-สัมภาษณ์ 5 ส.ค. 48)

“ถ้าเขาตอบคำถามอะไรก็ตาม จะถูกจะผิดก็ตาม เราต้องฟังจนเขาพูดจบแล้ว
ขอบคุณเขาทุกครั้ง แล้วพูดชมเขาว่าดี ครั้งต่อไปเขาก็จะอยากร่วมแสดงความคิดเห็น ตอบ
คำถามอีก”

(คุณหนูพัช จันทรา-สัมภาษณ์ 5 ก.ย. 48)

“ต้องรู้จักฟังอย่าขัดเวลาชาวบ้านเขาแสดงความคิดเห็น”

(คุณเชียม ยวน-สัมภาษณ์ 30 ก.ค. 48)

ลักษณะนิสัยอย่างหนึ่งที่วิทยากรกระบวนการต้องทำความเข้าใจและตระหนักให้
ดีของชนเผ่าพื้นเมือง คือ “การกลัวเสียหน้า” ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องใหญ่ของชนเผ่าพื้นเมืองทีเดียว โดย
ปกติแล้ว ผู้ที่มีฐานะทางสังคมในหมู่บ้านมักจะเป็นผู้ที่แสดงความคิดเห็นในที่ประชุมก่อน ผู้ที่มี
ฐานะด้อยกว่าก็จะเงียบหรือแสดงความคิดเห็นไปในทางคล้อยตามกันในเวลาต่อมา หากวิทยากร
กระบวนการแทรกขึ้นว่าสิ่งที่ชาวบ้านกำลังพูดอยู่นั้นไม่ถูกต้อง หรือเป็นเรื่องที่ผิด ชาวบ้าน
เหล่านั้นจะรู้สึกอับอาย และรู้สึกว่าตนเสียหน้าต่อหน้าคนทั้งหมู่บ้าน/คนที่เข้าร่วมประชุม อาจทำ
ให้เกิดความโกรธแค้น และเกิดอาการต่อต้านการทำงานของวิทยากรกระบวนการ ทำให้ไม่
ให้ความร่วมมือในการทำงาน และบางครั้งอาจถึงขั้นพยายามยุยงชาวบ้านคนอื่น ๆ ไม่ให้เข้าร่วม
กิจกรรม หรือเลิกเข้าร่วมกิจกรรมนั้นไปเลย

“เวลาเขาพูดอะไร ห้ามขัดเขาเด็ดขาด เพราะเมื่อเราขัดเขามันจะเหมือนกับว่าเขา
พูดผิด ไม่ว่าจะพูดแทรก พูดเสริม ถ้าเขายังพูดอยู่ก็ให้พูดต่อไปจนจบ ตัดเขาไม่ได้ เขาจะเลิก
พูดไปเลย โดยเฉพาะพวกผู้เฒ่าผู้แก่ เพราะว่าถ้าขัดเขาแล้วเขาจะเสียหน้ามาก มันเป็นการสร้าง
ความรู้สึกที่ไม่ดีต่อกัน เหมือนทำให้เขาเสียผู้ใหญ่ ถ้าเราไม่ฟังเขาพูดจนจบเขาก็จะไม่เชื่อถือเรา
ด้วย แล้วก็ห้ามคนอื่นพูดอีก บางทีเขาก็หายไปเลย แถมชวนคนอื่นหายไปด้วย”

(คุณโรจฉิม ชาเรือน-สัมภาษณ์ 5 ก.ย. 48)

ดังนั้น หน้าหน้าที่ของวิทยากรกระบวนการคือกระตุ้นให้คนอื่น ๆ แสดงความคิดเห็นที่
แท้จริงออกมา ไม่ใช่คอยขัดคอผู้อื่น เพราะเห็นว่าพูดไม่ถูกต้องตามที่ตนรู้มา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่
หลากหลายและเป็นความจริง

มีความคิดสร้างสรรค์

วิทยากรกระบวนการจะต้องเป็นคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ ต้องรู้จักสังเกต เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในที่ประชุมว่าสถานการณ์เป็นอย่างไร แล้วสามารถหาวิธีแก้ไขได้ทันที่ เช่น หากคนในที่ประชุมเกิดความเบื่อหน่าย ก็ต้องรู้วิธีแก้เบื่อ อาจจะใช้การเล่นเกม หรือการ พูดจาขบขัน เพื่อเรียกบรรยากาศที่ตื่นตัวกลับมาอีกครั้ง หรือ หากชาวบ้านไม่สามารถตอบคำถาม ได้ก็ต้องรู้จักสรรหาวิธีที่จะช่วยชาวบ้าน ป้องกันไม่ให้เกิดความอึดอัดมาใช้ได้

“ครั้งหนึ่งเราให้ชาวบ้านเขาเลือกตั้งหาตัวแทนหมู่บ้าน เพื่อมาเป็นเจ้าหน้าที่ของเรา ที่นี้ก็เป็นเรื่องขึ้นมา เพราะว่าอย่างแรกเลย เขาไม่กล้าเลือกต่อหน้ากันกลัวว่าถ้าเลือกคนหนึ่ง อีกคนหนึ่งจะโกรธ เราก็จะให้เขียนชื่อลงกระดาษมา ปรากฏว่า เขาเขียนหนังสือกันไม่เป็น ก็ต้อง คิดกันเดี๋ยวนั้นแหละว่าต้องทำอะไร ก็เลยจัดคนของเราคนหนึ่งแล้วให้ชาวบ้านเดินไปโหวตที่ ละคนที่โต๊ะ โดยให้คนของเราเป็นคนเขียนชื่อให้ เขาก็สบายใจ ก็กล้าทำ งานเราก็สำเร็จด้วยดี”

(คุณเทพ โบริน-สัมภาษณ์ 1 ส.ค. 48)

ดังนั้น วิทยากรกระบวนการจึงต้องมีความคิดสร้างสรรค์ในการดำเนินการอบรม-สัมมนา และการประชุมต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างราบรื่นและไม่น่าเบื่อ

สรุป คุณลักษณะของวิทยากรกระบวนการด้านบุคลิกภาพทั่วไป ได้ดังนี้

วิทยากรกระบวนการจะต้องมีความ เยือกเย็น รู้จักอดทน อดกลั้น คือ ความสามารถในการเก็บอารมณ์ ไม่แสดงความโกรธ ความเบื่อหน่ายให้ชาวบ้านเห็นระหว่าง ปฏิบัติหน้าที่ มีความยุติธรรม ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในการประชุมหรือในการทำ กิจกรรม กล้าตัดสินใจ เพื่อประคับประคองให้การทำงานเป็นไปอย่างราบรื่น ต้องรู้จักฟังและไม่ขัด คอยผู้พูด เพราะจะเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็น มีความคิดสร้างสรรค์ สร้างความ น่าสนใจและช่วยแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้เป็นอย่างดี

3. คุณลักษณะด้านความสามารถส่วนบุคคล

คุณลักษณะของวิทยาการกระบวนการด้านความสามารถส่วนบุคคล ปรากฏว่า

เข้ากับผู้นำท้องถิ่นได้

การเข้ากับผู้นำท้องถิ่นได้ หมายถึง การสร้างความเป็นกันเองระหว่างกลุ่มเจ้าหน้าที่องค์การพัฒนากับผู้นำชุมชน โดยการสร้างความรู้จักทั้งอย่างเป็นทางการ คือ การแนะนำตัวเองในฐานะเจ้าหน้าที่พัฒนาเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ และอย่างไม่เป็นทางการ คือ การสร้างความคุ้นเคยในฐานะลูกหลานที่จะเข้าช่วยปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของพี่น้องในหมู่บ้าน ให้ดีขึ้น เหล่านี้จะช่วยขจัดความห่างเหินระหว่างวิทยาการกระบวนการและกลุ่มชาวบ้าน วิทยาการกระบวนการต้องรู้จักสังเกต และเอาใจเขามาใส่ใจเรา เพื่อให้เข้าใจถึงความรู้สึกของผู้นำชุมชนว่า เขาต้องการอะไร มีลักษณะท่าทาง บุคลิกแบบใด ยินดีที่จะต้อนรับเราหรือไม่ เขามีความรู้สึกประทับใจที่ทีมงานเราหรือไม่ เขามีความต้องการและเต็มใจที่จะให้ความช่วยเหลือเราในการเข้าไปทำกิจกรรมในพื้นที่ของเขาหรือไม่

“เวลาไปหาผู้ใหญ่บ้าน ไปถึงเราก็ต้องแนะนำตัวก่อน เขาจะรู้ว่าเราเป็นใคร มาทำอะไร พยายามทำให้เขาเชื่อใจให้ได้ ให้เขารู้ว่าเรามีสังกัด ไม่ได้มาหลอก แต่ก็ต้องบอกด้วยว่า อย่างกลัวฉันนะ ฉันก็ไม่ได้รู้มากไปกว่าคนในหมู่บ้านหรอก เรามาแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน แล้วก็คอยดูว่าเวลาคุยเขาแสดงออกกับเราอย่างไร เขาอยากคุยกับเราหรือเปล่า แล้วก็คอยสำรวจตัวเองด้วยว่าทำอะไรให้เขาไม่พอใจหรือเปล่า แล้วก็รู้จักเปลี่ยนท่าทีของตัวเองให้เข้ากับเขาให้ได้”
(คุณติง ปีป-สัมภาษณ์ 30 ก.ค. 48)

ทั้งนี้ในการที่จะเข้าไปดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ใดก็ตาม องค์การพัฒนาจำเป็นต้องแจ้งให้ผู้นำชุมชนได้ทราบ เพื่อขออนุญาตทำงานในพื้นที่ ผู้นำชุมชน ซึ่งได้แก่ผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองพื้นที่นั้น ๆ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งที่เป็นผู้ที่มีอำนาจการปกครองสูงสุดในระดับตำบล/หมู่บ้าน บุคคลเหล่านี้จะมีผลต่อการติดต่อสื่อสารกับคนในพื้นที่เป็นอย่างมาก เนื่องจากผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความนับถือศรัทธา นับได้ว่าเป็นผู้นำความคิดของชุมชน กล่าวคือเป็นตัวแปรแห่งความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมเลยก็ว่าได้ หากวิทยาการกระบวนการไม่สามารถทำความสนิทสนม หรือเข้ากับผู้นำชุมชนไม่ได้ก็สามารถสร้างปัญหาในการทำงานได้อย่างมาก ดังนั้น วิทยาการกระบวนการต้องมีความสามารถในการเข้ากับผู้นำท้องถิ่นได้

มีประสบการณ์ในการทำงานสูง

ประสบการณ์ทำงานเป็นพื้นฐานสำคัญของการทำงานพัฒนาชุมชน เนื่องจากประสบการณ์เป็นรากฐานความรู้ของวิทยากรกระบวนการทั้งด้านความเชี่ยวชาญทางวิชาการ การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า รวมทั้งสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมา วัฒนธรรม ระบบความคิด และความเชื่อของชาวบ้าน

เหล่านี้เป็นพื้นฐานของการสร้างความเข้าใจอย่างแท้จริง โดยเฉพาะวิทยากรกระบวนการที่มีประสบการณ์ทำงานในพื้นที่เป็นระยะเวลาอันยาวนานจะมีความคุ้นเคยกับพื้นที่ และเป็นที่รู้จักมักคุ้นของชาวบ้าน ช่วยทำให้วิทยากรกระบวนการสามารถเข้าถึงปัญหาที่แท้จริง และสามารถเปิดใจคุยกับชาวบ้านได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยต่อการทำงานพัฒนาเป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังทำให้วิทยากรกระบวนการมีความอดทนและยืดหยุ่นสูงขึ้นอีกด้วย

“ผมทำงานในพื้นที่นี้มานานแล้ว แล้วก็ได้มีโอกาสเข้าไปบ่อย ๆ ก็ได้เจอกับชาวบ้านบ่อย ๆ เหมือนกัน ทำอย่างนี้มาตั้งแต่แต่งงานเก่า ก่อนที่จะมาทำงานที่นี่อีก... อย่างนี้เราก็จะรู้จักเขา เขาก็จะรู้จักเรา ถ้าเป็นคนใหม่ ๆ เข้าไปแล้วไม่มีใครแนะนำ หรือพาเข้าไปนะ ยาก กว่าเขาจะยอมพูดด้วย บางทีเขามีประเพณีของเขา อย่างมีบางช่วงหมู่บ้านเขาจะเป็นช่วงจำศีล คือคนในหมู่บ้านจะออกมานอกหมู่บ้านไม่ได้ แล้วถ้าเราเข้าไปช่วงนั้น เราก็จะออกมาไม่ได้เหมือนกัน เขาถือ เขาว่าถ้าออกมาจะเกิดเหตุร้าย เราก็ต้องเคารพความเชื่อของเขา คนใหม่ ๆ เข้าไปไม่รู้หรอก เพราะเขาไม่ค่อยเล่า ไม่ได้บอกกัน”

(คุณเค็มรอง เต็น-สัมภาษณ์ 25 ส.ค. 48)

ความสามารถในการโน้มน้าวใจ

คุณลักษณะที่สำคัญของวิทยากรกระบวนการในการสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นได้นั้น นอกจากจะพยายามทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าใจเรื่องราว เนื้อหาที่องค์การพัฒนาต้องการได้แล้ว วิทยากรกระบวนการต้องมีความสามารถในการที่จะโน้มน้าวใจให้ชาวบ้านสนใจอย่างจริงจังและตระหนักจนถึงขั้นคล้อยตาม และลงมือปฏิบัติงานร่วมกับวิทยากรกระบวนการ

ยกตัวอย่างเช่น การอธิบายให้ชนเผ่าพื้นเมืองรู้จักถุงยางอนามัยและวิธีใช้ในโครงการป้องกันการติดเชื้อโรคเอดส์ ซึ่งเป็นความรู้ใหม่มากสำหรับชาวชนเผ่าพื้นเมือง และการพูดเรื่องความร่วมมือพิเศษในที่สาธารณะถือเป็นสิ่งที่ผิดต่อวัฒนธรรมของชาวชนเผ่าพื้นเมือง ทำให้วิทยากรต้องใช้ความพยายามมากยิ่งขึ้น โดยต้องใช้ทั้งเวลาและวาทศิลป์ในการที่จะพูดเพื่อให้ชาวบ้านเกิดความสนใจ โน้มน้าวใจให้ชาวบ้านเห็นว่าเรื่องที่จะพูดอภิปรายกันต่อไปนี้เป็นเรื่องที่ให้ประโยชน์แก่ชาวบ้านเป็นอย่างมาก

“มีอยู่ครั้งหนึ่ง มีผู้หญิงชนเผ่าพื้นเมืองเข้ามาถามว่านี่ลูกอมอะไร เขาขอไปให้ลูกเขาได้ไหม เขาไม่รู้เลยว่าเป็นถุงยางอนามัย เขาหยิบเล่นอยู่สักพัก เราก็เลยบอกเขาว่าแต่เป็นถุงยางอนามัย เขาก็ยังไม่เข้าใจจนเราสาธิตวิธีใช้ เขาถึงรู้ พอรู้แล้วเขาก็นิ่งหันหลังไม่ยอมดูจนเราสาธิตจบ ไม่ยอมหันหน้ามาคุยด้วย ไม่ยอมทำอะไรทั้งนั้น แต่ที่ดีที่เขาไม่เดินหนี เราต้องพยายามพูดให้เขาเข้าใจ ว่ามันเป็นเรื่องสำคัญ ไม่ใช่เรื่องน่าอายหรือเป็นสิ่งผิด เขาต้องรู้เอาไว้ ต้องมีการป้องกัน ต้องพยายามซักแม่น้ำทั้งห้ามาทำให้เขาเข้าใจ จนหลายครั้งผ่านไปเขาก็ให้ความร่วมมือ”

(คุณโรจฉิม ชาเรือน-สัมภาษณ์ 5 ก.ย. 48)

อีกหนึ่งตัวอย่างคือเรื่องของการขอความร่วมมือต่าง ๆ จากชาวบ้าน เช่น ในการสร้างบ่อน้ำ สร้างโรงเรียน สถานอนามัยของหมู่บ้าน เหล่านี้จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านในการประชุมช่วยกันตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งเรื่องสถานที่ตั้ง ขนาด จำนวน และวางแผนดำเนินการว่าจะเริ่มลงมือทำเมื่อใด ใครจะรับผิดชอบส่วนใด ราคาในแต่ละส่วนเป็นจำนวนเงินเท่าไร และสุดท้ายคือเรื่องของการเรียกรายทุนทรัพย์จากชาวบ้านมาช่วยกันสร้าง ลักษณะของการทำงานเช่นนี้มักจะมีปัญหาเรื่องความไม่เข้าใจของชาวบ้านเป็นอันมาก วิทยากรกระบวนการจึงต้องมีความสามารถในการโน้มน้าวใจที่จะทำให้ชาวบ้านร่วมมือกันให้ได้

“เอาแค่เรื่องบ่อน้ำก่อน พอเราเข้ามาชาวบ้านจะมองว่าเรามีเงิน เราต้องจัดการสร้างให้เขาทั้งหมด ออกเงินให้เขาทั้งหมด ทีนี้พอเราให้เขาช่วยกันออก อย่างเขามีที่ของหมู่บ้าน เขามีไม้ เขามีเครื่องชุด เขามีคนออกแรงทำเรื่องก่อสร้าง เราก็ให้เขาออก ส่วนเราก็จะช่วยในสิ่งที่เขาไม่มี เช่น เรื่องปูน เรื่องคันโยกน้ำ อย่างนี้ชาวบ้านก็จะไม่เข้าใจว่าทำไมเราไม่ออกให้หมด เขาจะถามว่าองค์กรมีเงินแล้วให้เขาออกทำไม เราก็ต้องพยายามอธิบายให้เขาเห็นประโยชน์ในการช่วยกันออก โน้มน้าวใจให้เขาเห็นตามเหตุผลของเรา”

(คุณกฤษ เจริญ-สัมภาษณ์ 5 ก.ย. 48)

มีความรับผิดชอบ

วิทยากรกระบวนการต้องมีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายเป็นอย่างมาก เนื่องจากลักษณะของงานทำให้ต้องเผชิญกับปัญหาใหม่ ๆ อยู่เป็นประจำ วิทยากรกระบวนการต้องทุ่มเทร่างกายพลังใจในการทำงานเป็นอย่างมาก ต้องใช้เวลาในการเตรียมตัวก่อนลงพื้นที่ปฏิบัติงานทุกครั้ง เพราะหากเกิดความเข้าใจผิดพลาดระหว่างการสื่อสารกับชาวบ้าน แม้ว่าจะเป็นเรื่องเล็กน้อยก็ตาม อาจส่งผลให้การสื่อสารครั้งนั้นเกิดชะงักติดขัด หรืออาจต้องยุติไปเลย ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการทำงานในครั้งต่อ ๆ ไป และหากวิทยากรกระบวนการเป็นคนที่ไม่รับผิดชอบต่ออาจทิ้งงานไปกลางคัน ส่งผลกระทบต่อระบบงานส่วนรวมได้

“เป็นวิทยากรกระบวนการต้องมีความรับผิดชอบ อย่างต้องไปประชุมกับชาวบ้านกลางทุ่งนาเพราะเป็นฤดูที่เขาทำนากัน ไม่มีถนน ไม่มีรถไป ไกลแค่ไหนก็ต้องเดินไป เพราะเป็นหน้าที่ ต้องรับผิดชอบต่อหน้าที่ ต้องทำให้เสร็จ ไม่ใช่ว่าไม่เอาแล้ว ฉันร้อน ฉันเหนื่อย ฉันไม่ไป ฉันไม่ทำแล้ว ก็จะเสียกันหมด เสียงานใหญ่ด้วย ไม่ใช่แค่ตัวเรา”

(คุณตึง ปี่ป-สัมภาษณ์ 30 ก.ค. 48)

“สำคัญที่สุดคือ วิทยากรกระบวนการต้องมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ให้มาก ๆ ต้องไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรคที่มี อย่างเช่น ความยากลำบากในการเดินทาง ระยะทางไกล ความร้อน ระยะเวลาที่ต้องรอคอย อย่างไรก็ตามต้องทำใจเย็นแล้วแก้ปัญหาให้ได้ เพื่อให้ทำงานได้ผลดีตามที่ตั้งใจไว้”

(คุณเชื่อม ยวน-สัมภาษณ์ 30 ก.ค. 48)

ความตั้งใจและเต็มใจทำงาน

ความตั้งใจและเต็มใจในการทำงานเป็นคุณลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งที่สามารถพบเห็นได้จากวิทยากรกระบวนการทุกท่านที่ให้สัมภาษณ์ เนื่องจากเป็นงานพัฒนาที่ถึงแม้ว่าจะทำทนายแต่ก็ต้องพบกับปัญหาต่าง ๆ มากมายอยู่เป็นประจำเกี่ยวกับการพยายามเปลี่ยนแปลงความคิดของชาวบ้าน การสร้างความสนใจและความสำคัญให้กับเนื้อหาที่จะต้องนำเสนอทั้งที่ขัดต่อความคิด ความเชื่อของชาวบ้าน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องอาศัยเวลาและความ

อดทนอย่างมากในการเตรียมงานที่ยุ่งยาก ซับซ้อน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการวางแผนขั้นตอนการดำเนินงาน การเดินทางและการผลิตสื่อต่าง ๆ เพื่อใช้ในการทำงาน และยังคงควบคุมอารมณ์ให้ได้เมื่ออยู่ต่อหน้าชาวบ้าน

ดังนั้นวิทยากรกระบวนการจึงเป็นงานที่ต้องการการทุ่มเททั้งแรงกายแรงใจจากคนทำงานเป็นอย่างมาก เพื่อที่จะให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีนั้น วิทยากรกระบวนการต้องมีความตั้งใจ และเต็มใจที่จะเสียสละตนทำงาน เพื่อช่วยเหลือสังคมและพัฒนาชุมชนให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้จริง

“เวลาไปเห็นชาวบ้านที่เขามีปัญหา ที่เขาจน ๆ เขาจนจริง ๆ นะคืออยู่คนเดียว เป็นหม้าย อายุมากแล้วยังป่วยอีก ไม่มีแรงทำงานแล้วใครจะหาเลี้ยงเขา มันก็เหมือนว่าเป็นแรงบัลดาลใจให้เราฮึดสู้ ต้องทำอะไรสักอย่างให้เขามีชีวิตที่ดีขึ้นมา เหมือนที่เราช่วยได้ถ้าเราตั้งใจทำ ก็เลยคิดว่าคนที่ทำงานแบบนี้ต้องตั้งใจทำให้สุด ๆ เพราะเป็นงานที่ชาวบ้านเขาฝากความหวังไว้ อะไรก็ตามถ้ามันสำเร็จมันก็จะช่วยให้ชาวบ้านเขามีชีวิตที่ดีขึ้น”

(คุณเชิง สุวัฒนา-สัมภาษณ์ 1 ส.ค. 48)

“ต้องตั้งใจให้มาก ๆ ถ้าเราหลุดว่าเขาพูดอะไร เราจะสรุปงานผิด อย่างเวลาที่ไปประชุมกับชาวบ้าน ถามเขาว่ามีปัญหาอะไรแล้วไม่ตั้งใจฟัง หรือเบื่อ ๆ เวลาเรามาสรุปงานก็จะสรุปออกมาผิด ๆ”

(คุณฮาส วิบล-สัมภาษณ์ 25 ส.ค. 48)

สรุป คุณลักษณะของวิทยากรกระบวนการด้านความสามารถส่วนบุคคลได้ดังนี้

วิทยากรกระบวนการต้องมีความสามารถในการเข้ากับผู้นำท้องถิ่นได้ เนื่องจากผู้นำท้องถิ่นเป็นเสมือนผู้นำทางความคิดของชาวบ้าน และเป็นกุญแจสำคัญที่จะอำนวยความสะดวกในการทำงาน วิทยากรกระบวนการที่มีประสบการณ์ทำงานสูงจะรู้จักสภาพปัญหาและเข้าใจสภาพชุมชนมากกว่าและยังเป็นที่รู้จักคุ้นเคยของชาวบ้าน และต้องมีความสามารถในการโน้มน้าวใจเพื่อให้ชาวบ้านคล้อยตามและร่วมงานด้วย รวมถึงต้องมีความรับผิดชอบ และมีความตั้งใจและเต็มใจในการทำงาน เพื่อช่วยให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ส่วนที่ 2 ผลการวิจัย

การรายงานผลการวิจัยนั้น ผู้วิจัยจะขอเสนอตามประเด็นปัญหานำวิจัย ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ประเด็นหลัก คือ

- 2.1 คุณลักษณะของวิทยากรกระบวนการ
- 2.2 กระบวนการสื่อสารและกลยุทธ์การสื่อสารของวิทยากรกระบวนการ
- 2.3 ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการสื่อสารระหว่างวิทยากรกระบวนการกับชาวบ้าน

2.1 คุณลักษณะของวิทยากรกระบวนการ

คุณลักษณะของวิทยากรกระบวนการ หมายถึง คุณสมบัติต่าง ๆ ทางด้านการสื่อสารของวิทยากรกระบวนการ ที่เป็นคุณสมบัติที่ช่วยส่งเสริมให้การสื่อสารประสบความสำเร็จ อันได้แก่ คุณสมบัติด้านการสื่อสารเชิงวัจนะ และคุณสมบัติด้านการสื่อสารเชิงอวัจนะ โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1.1. คุณสมบัติด้านการสื่อสารเชิงวัจนะ

รู้จักทั้งเรื่องงานและชาวบ้านที่เกี่ยวข้อง

คุณสมบัติสำคัญข้อแรกของวิทยากรกระบวนการก็คือ ต้องรู้จักและเข้าใจเรื่องราวเกี่ยวกับเนื้อหาของงานที่จะต้องทำและกลุ่มชาวบ้านที่จะเข้าไปทำกิจกรรมด้วยเป็นอย่างดี

กล่าวคือ วิทยากรกระบวนการต้องมีความรู้เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของตนอย่างชัดเจน อีกทั้งเข้าใจถึงโครงการพัฒนาที่ตนทำอยู่ว่ามีความเป็นมาอย่างไร มีวัตถุประสงค์เพื่ออะไร มีระยะเวลาทำงานมากน้อยแค่ไหน ขั้นตอนการทำงานในพื้นที่ควรเป็นอย่างไร ในการสื่อสารแต่ละครั้งนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่ออะไร และควรที่จะสื่อสารกับใคร เป็นต้น

โดยเฉพาะกลุ่มชาวบ้าน ที่วิทยากรกระบวนการจะต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษ เพื่อที่จะสามารถวิเคราะห์ได้ว่าผู้รับสารคือใคร มีความเป็นมาอย่างไร และควรที่จะสื่อสารอย่างไร ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วิทยากรกระบวนการต้องการ ซึ่งสามารถทำได้โดยการศึกษาถึงประเพณี และวัฒนธรรมหลัก ๆ ของชาวชนเผ่าพื้นเมืองเสียก่อนที่จะเข้าไปทำงานในพื้นที่

ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่แล้ววิทยากรกระบวนการจะแบ่งกลุ่มเป้าหมาย ออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้าน แต่ละกลุ่มจะมีรูปแบบการเลือกใช้ภาษา แตกต่างกัน โดยคำนึงถึงวัตถุประสงค์ในการสื่อสาร และบริบทของทั้งสองกลุ่มว่ามีบทบาทในชุมชนอย่างไร

โดยการสื่อสารกับบรรดาผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ มักมีจุดมุ่งหมายเพื่อขอความคิดเห็น และขอความร่วมมือเพื่ออำนวยความสะดวกในการทำงาน ดังนั้นการเลือกใช้ภาษามักเป็นไปอย่างค่อนข้างเป็นทางการในขณะที่ทำกิจกรรม และมักเลือกใช้ภาษาสุภาพ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพและให้เกียรติแก่เหล่าผู้นำชุมชนทั้งหลาย ไม่ว่าวิทยากรกระบวนการจะใช้ภาษาถิ่น หรือภาษาชนแมรีในการสื่อสารก็ตาม

ส่วนการสื่อสารกับชาวบ้านทั่วไป มักมีจุดมุ่งหมายเพื่อโน้มน้าวใจให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตบางอย่าง ด้วยการให้ความรู้และการสร้างกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับโครงการ อีกทั้งยังต้องการให้ชาวบ้านเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในโครงการ ดังนั้นวิทยากรกระบวนการต้องพยายามเลือกใช้ภาษาชาวบ้าน กล่าวคือ การเลือกใช้ภาษาจะเป็นไปแบบไม่เป็นทางการ หรือบางครั้งต้องใช้ภาษาตลาดเพื่อให้เข้าถึงคนฟัง(ชาวบ้าน)ได้ง่ายที่สุด และมักใช้มุขตลกขบขันเข้ามาเพื่อสร้างบรรยากาศให้เกิดความสนุกสนาน

“เราต้องเตรียมตัวดี ๆ ก่อนลงพื้นที่ โดยเฉพาะครั้งแรก ต้องดูให้แน่ว่าเขาเผ่าอะไร พูดภาษาอะไรได้บ้าง แล้วงานเราเป็นยังไง เราจะไปพูดกับเขาเรื่องอะไร ต้องพูดกับใคร ควรเตรียมอุปกรณ์แบบไหนบ้าง คือถ้าเราไม่สนใจงานตัวเอง เวลาพูดก็จะพูดผิด ๆ ถูก ๆ สื่อกับเขาลำบาก แล้วเดี๋ยวเขาก็ไม่ยอมพูดด้วย”

(คุณกฤษ เชิง-สัมภาษณ์ 5 ก.ย. 48)

“คือถ้าเรารู้ว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ อย่างแรกเลยมันก็มั่นใจว่า เวลาไปพูดกับคนอื่นถ้าเขาถามเราตอบได้ สองคือถ้าเรารู้ว่าเราพูดอยู่กับใครเพื่ออะไร มันก็ทำให้เรารู้ว่าเราต้องพูดยังไง”

(คุณฮาส วิบล-สัมภาษณ์ 25 ส.ค. 48)

สรุป คุณสมบัติข้อแรกของวิทยากรกระบวนการก็คือ มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับตัวงานของตนเองและโครงการ อีกทั้งมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มชาวบ้านเป้าหมายเพื่อที่จะสามารถวิเคราะห์ผู้รับสาร และเลือกสรรกลยุทธ์ในการสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายได้อย่างเหมาะสม

พูดจาภาษาชาวบ้าน

การเลือกสรรและการเรียบเรียงถ้อยคำก่อนที่จะเข้าไปทำกิจกรรมในพื้นที่ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากการใช้ภาษาที่สามารถสื่อความหมายได้ชัดเจนและน่าสนใจเป็นกุญแจสำคัญในการที่จะส่งเสริมให้การสื่อสารในครั้งนั้น ๆ ประสบความสำเร็จ ดังนั้น ความสามารถในการเลือกใช้คำที่สื่อความหมายได้อย่างตรงไปตรงมานั้นนับได้ว่าเป็นอีกหนึ่งคุณสมบัติสำคัญของวิทยากรกระบวนการทุกคนจะต้องฝึกฝนมาเป็นอย่างดี

นอกจากนั้น ส่วนใหญ่แล้ววิทยากรกระบวนการจะเป็นชาวชนแม่แต่ต้องพยายามใช้ภาษาถิ่นในการสื่อสารกับชาวบ้าน และส่วนใหญ่แล้วภาษาที่ใช้อยู่ในองค์การพัฒนามาจะเป็นภาษาราชการที่มีความเป็นทางการสูง เนื่องจากทางองค์การพัฒนามักต้องนำเสนอโครงการและผลงานขององค์การไปยังรัฐบาลและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือบางครั้งเอกสารต่าง ๆ อาจเป็นภาษาอังกฤษ เนื่องจากทางองค์การพัฒนามักได้รับเงินสนับสนุนโครงการและต้องปฏิบัติงานร่วมกับองค์การระดับนานาชาติ ดังนั้น วิทยากรกระบวนการจึงต้องมีความสามารถในการที่จะสรรหาคำมาแปรจากภาษาที่ซับซ้อนให้เป็นภาษาในระดับที่เหมาะสมกับชาวบ้าน พร้อมกับความสามารถที่จะเรียบเรียงให้มีความหมายตรงกับสิ่งที่ตนต้องการนำเสนอให้ได้

ข้อดีของการใช้ภาษาถิ่น คือ มีเพียงระดับเดียว จึงไม่ยุ่งยากในการเลือกสรรและการเรียบเรียงถ้อยคำ แต่ข้อเสียก็คือ ภาษาถิ่นของแต่ละเผ่าเป็นภาษาโบราณที่มีคำน้อย ใช้บรรยายเฉพาะสิ่งที่เป็นกิจวัตรของชนเผ่าเท่านั้น ทำให้ไม่สามารถอธิบายคำใหม่ที่นอกเหนือ

ออกไปจากการใช้ชีวิตประจำวันของชาวชนเผ่าพื้นเมืองได้ เช่น คำว่า “โรงพยาบาล” ก็ไม่มีใครเคยได้ยินมาก่อน ดังนั้น วิทยากรกระบวนการจึงต้องอาศัยภาพประกอบ และช่วยสอนคำใหม่ให้กับชาวบ้าน โดยการอธิบายจากภาพ

“เคยต้องเข้าไปพูดกับเขาเรื่องอนามัยแม่และเด็ก ตอนแรกก็หนักใจไม่รู้เขาเรียกอะไรวะข้างในว้ายังไงบ้าง กลัวว่าพูดแล้วเขาไม่รู้เรื่อง ก็ต้องเตรียมหาคำศัพท์ไป พอเริ่มพูดกับเขา เขาก็ค่อยบอกออกมาเองว่านี่เรียกอะไร นั่นเรียกอะไร แต่เราต้องมีรูปให้เขาดูด้วยอีกที เพราะบ่อยเหมือนกันที่เขาไม่รู้ว่าจะเรียกอะไร เพราะไม่เคยเรียกกันมาก่อน อย่างประจำเดือนนี่เขาก็จะไม่พูดกัน เลยไม่มีคำเรียก ก็ต้องบอกเขาว่าคนขแมร์เขาเรียกอย่างนี้ให้เขาเรียกตาม”

(คุณหนูพุด จันทรา-สัมภาษณ์ 5 ก.ย. 48)

ดังนั้น วิทยากรกระบวนการจะต้องเลือกใช้คำและภาษาที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน สามารถเข้าใจง่าย โดยเฉพาะเวลาที่วิทยากรกระบวนการใช้ภาษาขแมร์ในการดำเนินกิจกรรม โดยไม่เลือกใช้คำที่เป็นทางการมากเกินไป เพียงแต่ต้องเลือกใช้คำที่สุภาพเท่านั้น เช่น คำว่า “กิน” (“ยา/โอบ” ในภาษาขแมร์) ก็ต้องใช้คำว่า “กิน” โดยไม่ต้องเปลี่ยนเป็นทานหรือรับประทาน (“พิซา” ในภาษาขแมร์) เพราะนอกจากชาวบ้านจะเข้าใจยากแล้วยังสามารถสร้างความไม่สนใจให้กับชาวบ้านได้อีกด้วย เนื่องจากชาวบ้านจะกระดากอายที่จะพูดภาษาที่สุภาพมากเพราะความไม่เคยชิน

“ปวดหัวมากเวลาทางองค์การเขาเอาเอกสารมาให้ฉันดู แล้วเราต้องเอาไปพูดให้ชาวบ้านเขาเข้าใจ ฉันเองยังอ่านยากเลย แล้วชาวบ้านจะรู้เรื่องได้ยังไง ก็ต้องมาคิดว่าพูดยังไงดี เขาถึงจะสนใจฟังแล้วเข้าใจที่เราจะพูด”

(คุณเชียม ยวน-สัมภาษณ์ 30 ก.ค. 48)

“ต้องซ้อมกันก่อนเลย ลองเอางานที่เตรียมมาถามกันเองก่อนในออฟฟิศว่า คนอื่นจะฟังเราเรื่องใหม่ แล้วเขาตอบกันได้ไหม ทำอย่างนี้ทุกครั้งก่อนเข้าไปหมู่บ้าน เพราะถ้าเราไม่เตรียมเรื่องภาษาให้พร้อม ชาวบ้านจะฟังไม่รู้เรื่อง เราก็เข้าไปเสียเวลาฟรี”

(คุณลี เขมรา-สัมภาษณ์ 5 ส.ค. 48)

สิ่งที่สามารถสังเกตได้ชัดเจนถึงความแตกต่างระหว่างวิทยากรกระบวนการหญิง และวิทยากรกระบวนการชายคือการใช้ภาษา กล่าวคือ วิทยากรกระบวนการชายมักจะใช้มุขตลก

ป็นทะเลิ่งเพื่อสร้างความสนุกสนานขณะดำเนินกิจกรรม ในขณะที่วิทยากรกระบวนการหญิงไม่สามารถพูดจาทะเลิ่งได้ เพราะจะเป็นการไม่สุภาพและลดความไม่น่าเชื่อถือของวิทยากรกระบวนการหญิงลงไป จึงทำให้วิทยากรกระบวนการหญิงต้องเลือกสรรคำพูดเพื่อสร้างความเป็นกันเองกับชาวบ้านมากกว่าวิทยากรกระบวนการชาย

“เป็นผู้หญิง คือจะลำบากหน่อย เวลาจะพูดอะไรให้ชาวบ้านหัวเราะ เราจะทะเลิ่งเหมือนผู้ชายไม่ได้ คนเขาจะมองไม่ดี เราก็ต้องหาวิธีอื่นแทน หาเรื่องอื่นมาพูดแทน ส่วนใหญ่ก็จะชวนเล่นเกม แล้วชวนสนุก ๆ พอช้า ๆ มากกว่า”

(คุณฮอน นา-ววน-สัมภาษณ์ 5 ส.ค. 48)

สรุป คุณสมบัติของวิทยากรกระบวนการด้านการสื่อสารอีกข้อหนึ่งก็คือ ต้องสามารถแปลความหมายจากภาษาวิชาการให้เป็นภาษาชาวบ้านให้ได้ เพื่อที่จะสามารถสื่อสารกับชาวบ้านได้ด้วยภาษาระดับเดียวกัน ถือเป็นคุณสมบัติที่ช่วยส่งเสริมให้การสื่อสารระหว่างวิทยากรกระบวนการและชาวบ้านเป็นไปอย่างสัมฤทธิ์ผล

2.1.2. คุณสมบัติด้านการสื่อสารเชิงอวัจนะ

แต่งกายคล้ายชาวบ้าน

การแต่งกายนับเป็นการแสดงออกภายนอกที่สำคัญอย่างยิ่งของวิทยากรกระบวนการ เนื่องจากโดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะยากจน ประกอบอาชีพเกษตรกร และขาดการติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอก หรือติดต่อไม่มากนัก ดังนั้นการแต่งกายของชาวบ้านก็จะมีลักษณะขมุกขมอม ไม่ทันสมัย เป็นเสื้อผ้าธรรมดาที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น ซึ่งบางครั้งในหลายหมู่บ้าน เราจะได้เห็นผู้เฒ่าผู้แก่แต่งกายด้วยชุดประจำเผ่าแบบดั้งเดิม หากวิทยากรกระบวนการแต่งตัวแบบทันสมัยมาก สะอาดมาก ชาวบ้านไม่เคยเห็นมาก่อนก็จะเกิดความรู้สึกแบ่งแยก

การแต่งกายที่แตกต่างจะทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงความเป็นคนนอกของวิทยากรกระบวนการ ซึ่งสามารถส่งผลให้ชาวบ้านเกิดอาการเกร็ง ประหม่า ไม่กล้าพูดด้วย บางครั้งอาจถึงกับเกิดความรู้สึกว่าพวกตนต่ำต้อยกว่าคณะทำงานและวิทยากรกระบวนการ ก่อให้เกิดช่องว่างทางการสื่อสาร และเกิดความไม่ไว้วางใจต่อคณะทำงานและวิทยากรกระบวนการ ส่งผลกระทบ

ต่อการทำงานเป็นอย่างมาก เนื่องจากลักษณะงานของวิทยากรกระบวนการคือ ต้องการกระตุ้นให้ชาวบ้านพูดแสดงความคิดเห็น และต้องการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ แต่หากชาวบ้านเกิดความรู้สึกแบ่งแยกเสียแล้ว การทำงานในครั้งนั้น ๆ ก็จะสัมฤทธิ์ผลได้ยาก

“มีครั้งหนึ่ง มีคนมาเรียกประชุม เป็นผู้หญิง แต่งตัวชะเปรี้ยวเซียว...สรุปว่าครั้งนั้นไม่ค่อยมีคนพูดกับเขาหรอก รู้สึกว่ามันแปลก ๆ ไม่น่าคุยด้วย...”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 23 ส.ค. 48)

สรุป เรื่องรูปลักษณ์และการแต่งกายจึงนับเป็นเรื่องที่สำคัญ และมีนัยสำคัญต่อความรู้สึกของชาวบ้านที่ส่งผลต่อการทำงานของวิทยากรกระบวนการเป็นอย่างมาก ดังนั้น วิทยากรกระบวนการจึงควรที่จะระมัดระวังเรื่องรูปลักษณ์และการแต่งกาย พยายามให้คล้ายคลึงกับชาวบ้านให้มากที่สุด เพื่อทำให้เกิดความเป็นพวกเดียวกัน ง่ายต่อการสร้างความสนิทสนมและความไว้วางใจต่อกันระหว่างชาวบ้านและวิทยากรกระบวนการ

“การแต่งตัว ก็อย่าแต่งให้เกิน ให้แปลกกว่าชาวบ้าน การพูดจา การแสดงออก ก็อย่าให้เกินพอดี อย่าใส่เครื่องประดับทำตัวอลังการ...”

(คุณฮอน นา-ววน-สัมภาษณ์ 5 ส.ค. 48)

“...การแต่งตัวก็ต้องแต่งให้เหมือนเขา อย่าให้มาก ให้น้อยเกินไป...”

(คุณเชียม ยวน-สัมภาษณ์ 30 ก.ค. 48)

เสียงดัง ฟังชัด มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง

คุณลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของวิทยากรกระบวนการ คือ ต้องรู้จักเลือกใช้น้ำเสียงที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง โดยทั่วไปแล้ว ลักษณะการใช้น้ำเสียงและสำเนียงในการพูดจาของวิทยากรกระบวนการจะขึ้นอยู่กับกาลเทศะ เช่น หากช่วงเวลานั้นต้องการความสงบก็ต้องใช้น้ำเสียงราบเรียบ เพื่อสร้างความสงบให้เกิดขึ้น หากต้องการความสนุกสนานในการเล่นเกม หรือเพื่อดึงความสนใจของชาวบ้าน วิทยากรกระบวนการก็ต้องปรับเปลี่ยนน้ำเสียงให้ฟังดูสดใส กระฉับกระเฉง และต้องคอยระมัดระวังอย่าพูดค่อย หรือพูดดังเกินไปซึ่งส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่กำลังทำ ดังนี้

ในการประชุมกับผู้นำชุมชน วิทยากรกระบวนการมักจะใช้น้ำเสียงที่ค่อนข้างราบเรียบและใช้เสียงดังปกติระหว่างการประชุมที่มีผู้เข้าร่วมประชุมไม่เกิน 10 คน เพื่อให้การประชุมดำเนินไปอย่างค่อนข้างเป็นทางการ ซึ่งการประชุมในลักษณะนี้มักเป็นการประชุมกับผู้นำชุมชน

ส่วนในกิจกรรมอื่น ๆ ที่มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก วิทยากรกระบวนการจะต้องพยายามพูดเสียงดังขึ้น เพื่อให้ทุกคนสามารถได้ยินอย่างชัดเจน ซึ่งหากวิทยากรกระบวนการเป็นคนที่เสียงเบา ก็จะต้องเตรียมเครื่องขยายเสียงเข้ามาช่วย แต่จะไม่ตะโกนแข่งกับผู้เข้าร่วมกิจกรรม

“เวลาพูดก็ต้องเสียงดังหน่อย เพื่อให้ทุกคนได้ยินที่เราพูด ถ้ารู้ว่าไม่ไหวจริง ก็ต้องเตรียมอุปกรณ์ไปให้พร้อม เพราะถ้าเราพูดแล้วคนไม่ได้ยิน เขาก็จะเลิกสนใจ แต่ต้องระวังอย่าพูดดังเกินไป มันจะเหมือนเราตะโกนใส่หน้าเขา”

(คุณลอง ลอรัน-สัมภาษณ์ 5 ส.ค.48)

หัวใจสำคัญในการใช้น้ำเสียงในการสื่อสารกับชาวบ้านก็คือ วิทยากรกระบวนการต้องใช้น้ำเสียงให้เป็นธรรมชาติของตัวเองมากที่สุด และพยายามพูดให้ชัดเจนที่สุด โดยไม่ต้องพยายามเลียนแบบคนอื่น ๆ เพื่อสร้างเอกลักษณ์ของตนเอง

สภาพเรียบร้อย

จากการสัมภาษณ์วิทยากรกระบวนการและชาวบ้านทั้งหมดมีความคิดเห็นไปในแนวทางเดียวกันว่า วิทยากรกระบวนการต้องมีความสภาพเรียบร้อย กล่าวคือ การแสดงอาการปฏิกิริยา ท่าทาง การแสดงสีหน้าแววตาต้องเป็นไปอย่างระมัดระวัง เนื่องจากชนกลุ่มน้อยจะมีปมด้อยอยู่ว่าพวกเขาเป็นชาวชนเผ่าพื้นเมือง ส่วนใหญ่ไม่มีการศึกษา และมีฐานะยากจน ดังนั้นพวกเขาจะไวต่อความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจ และมักเข้าใจว่าคนที่มาจากภายนอกจะถูกเหยียดหยามพวกตนอยู่ตลอดเวลา วิทยากรกระบวนการที่ลงพื้นที่จึงจะต้องแสดงออกอย่างสุภาพ ให้เกียรติชาวบ้านและผู้ร่วมงาน และหากวิทยากรกระบวนการหรือแม้แต่เจ้าหน้าที่ในทีมพัฒนาคนโต แสดงออกแบบไม่ถูกต้องออกไป อาทิ การพูดกระซอกโฮกฮาก การชักสีหน้าไม่พอใจ หรือทะเล่ตั้งตั้งมากเกินไป การสื่อสารครั้งนั้นก็จะไม่ประสบผลสำเร็จ

“ผมไม่ชอบพูดกับคนที่ที่ชอบแสดงตัวเองว่ารู้มาก ว่าเก่ง แล้วพูดออกมาเหมือนพวกเราไง ๆ ต้องคอยทำตามที่เขาสั่ง...”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 25 ส.ค. 48)

โดยเฉพาะวิทยากรกระบวนการที่เป็นผู้หญิง จำเป็นต้องระวังตัวมากกว่าผู้ชาย เนื่องจากวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับการวางตัวของผู้หญิงอเมริกัน และหญิงชาวชนเผ่าพื้นเมืองในหลายเผ่า (ในกรณีนี้ รวมถึงชาวชนเผ่าดำปวนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาคั้งนี้ด้วย) จะเคร่งครัดกว่าการแสดงออกของผู้ชายเป็นอย่างมาก ผู้หญิงจะต้องเรียบร้อยต่อหน้าที่สาธารณะ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากในสมัยก่อนที่ผู้หญิงมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลงานในบ้านและบริเวณรอบบ้านเท่านั้น ไม่มีสิทธิ์ที่จะออกจากบริเวณบ้านได้ ดังนั้น ภาพลักษณ์ของหญิงชาวอเมริกันและหญิงชาวพื้นเมือง จึงเป็นภาพของหญิงที่อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน และไม่สามารถแสดงความคิดเห็นต่อที่สาธารณะได้

“สมัยก่อนนี้ ผู้หญิงก็ยุ่งอยู่กับเรื่องเลี้ยงลูก ทำกิน ดูแลบ้าน ดูแลสัตว์เลี้ยง วัน ๆ ก็ยุ่ง ไม่มีเวลา แทบไม่ได้ออกไปไหน ไม่ได้คุยกับใครนอกจากพี่น้อง ที่จริงออกไปก็ไม่ได้ คนเขาหาว่าไม่ดี เป็นผู้หญิงต้องอยู่บ้านดูแลลูกเฝ้าเท่านั้น”

(ผู้เฒ่าผู้แก่หมู่บ้านสมุทรกรอม-สัมภาษณ์ 29 ก.ค. 48)

“บุคลิก ที่สำคัญของวิทยากรกระบวนการ คือ ต้องมีอากัปกริยาที่ดี มีน้ำใจ มีไมตรีต่อกัน ต้องรู้จักสร้างความสนิทสนม สร้างความสนิทใจให้เกิดขึ้นให้ได้ระหว่างเรากับชาวบ้าน...”

(คุณเชียม ยวน-สัมภาษณ์ 30 ก.ค. 48)

ดังนั้น วิทยากรกระบวนการจึงต้องไม่แสดงกิริยาที่คนในหมู่บ้านพื้นที่เห็นว่าการกั๊ก ก้าวร้าว ไม่เหมาะสม

“ที่จริงแล้วผู้หญิงนั้นสำคัญเรื่องอากัปกริยา คนที่ทำงานเกี่ยวข้องกับชุมชนต้องเตรียมตัวก่อนไปทำงาน เพื่อให้เหมาะสมกับชุมชนนั้น ๆ”

(คุณฮอน นา-ววน-สัมภาษณ์ 5 ส.ค. 48)

รำเรง ยิ้มแย้ม แจ่มใส

การแสดงออกทางสีหน้า เป็นการแสดงออกที่สามารถสื่อความหมายได้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นการยิ้ม หัวเราะ หรือการทำหน้าเรียบเฉย คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของวิทยากรกระบวนการคือ วิทยากรกระบวนการต้องรู้จักที่จะควบคุมสีหน้าของตนให้เหมาะสมกับกาลเทศะ อยู่เสมอ

โดยส่วนใหญ่แล้ววิทยากรกระบวนการจะมีบุคลิกรำเรง ยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ และเป็นคนอารมณ์ดี รู้จักหักท่าย ทำให้วิทยากรกระบวนการมักจะมีหน้าตาที่หัวเราะ ยิ้มแย้มอยู่ตลอดเวลา ทั้งในเวลาทำงานและนอกเวลาทำงาน เหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านอยากที่จะคบหาและกล้าที่จะพูดคุยด้วย เมื่อชาวบ้านเข้าร่วมประชุมหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น ชาวบ้านก็จะกล้าพูดแสดงความคิดเห็น

“วิทยากรกระบวนการแต่ละคนมา ก็จะยิ้มตลอด เป็นคนรำเรงแจ่มใส ไม่เคยแสดงออกเลยว่าเบื่อหรือเหนื่อย ผมก็เห็นเขายิ้มตลอด พูดจาดี ตลกขบขันอยู่ตลอดมันก็ดี มันทำให้เราไม่เครียดเวลาไปประชุมกับเขา แล้วมันเหมือนเป็นเพื่อนกัน เพราะพูดเล่นกันได้ ทีนี้ผมก็กล้าคุยกับเขา คนอื่นก็กล้าคุยกับเขา ไม่เหมือนพวกที่ชอบทำหน้าบึ้ง บางทีก็หน้ากลัว ไม่นำพูดด้วยเหมือนกัน”

(ชาวบ้าน-สัมภาษณ์ 29 ก.ค. 48)

สรุปคุณลักษณะของวิทยากรกระบวนการได้ดังนี้

คุณสมบัติด้านการสื่อสารเชิงวัจนะ	คุณสมบัติด้านการสื่อสารเชิงอวัจนะ
1. รู้จริงทั้งงานและชาวบ้านที่เกี่ยวข้อง มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตัวงานของตนเองและโครงการ กลุ่มชาวบ้านเป้าหมายเพื่อที่จะสามารถวิเคราะห์ผู้รับสาร และเลือกสรรกลยุทธ์ในการสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายได้อย่างเหมาะสม	1. แต่งกายคล้ายชาวบ้าน พยายามให้คล้ายคลึงกับชาวบ้านให้มากที่สุด เพื่อทำให้เกิดความเป็นพวกเดียวกัน ง่ายต่อการสร้างความสนิทสนมและความไว้วางใจต่อกันระหว่างชาวบ้านและวิทยากรกระบวนการ

<p><u>2.พูดจาภาษาชาวบ้าน</u> สามารถแปรความหมายจากภาษาวิชาการให้เป็นภาษาชาวบ้านให้ได้ เพื่อที่จะสามารถสื่อสารกับชาวบ้านด้วยภาษาระดับเดียวกัน</p>	<p><u>2.เสียงดัง พังซัด</u> มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง พยายามพูดเสียงดังเพื่อให้ทุกคนสามารถได้ยินอย่างชัดเจน หรือเตรียมเครื่องขยายเสียงเข้ามาช่วย ไม่ตะโกน ใช้น้ำเสียงให้เป็นธรรมชาติของตัวเองมากที่สุด และพยายามพูดให้ชัดเจนที่สุด โดยไม่ต้องพยายามเลียนแบบคนอื่น</p> <p><u>3.สุขภาพเรียบร้อย</u> วิทยากรกระบวนการต้องมีความสุขภาพเรียบร้อย คือการระมัดระวังการแสดงออกปฏิกิริยา ท่าทาง การแสดงสีหน้าแววตา ให้เกียรติชาวบ้านและผู้ร่วมงาน</p> <p><u>4.ร่าเริง ยิ้มแย้ม แจ่มใส</u> วิทยากรกระบวนการจะมีบุคลิกร่าเริง ยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ และเป็นคนอารมณ์ดี รู้จักหักท่าย ช่วยให้ชาวบ้านอยากที่จะคบหาและกล้าที่จะพูดคุย กล้าพูด แสดงความคิดเห็น</p>
---	--

2.2 กระบวนการสื่อสารและกลยุทธ์การสื่อสารของวิทยากรกระบวนการ

กระบวนการสื่อสารของวิทยากรกระบวนการ

จากการศึกษาจะพบว่ากระบวนการสื่อสารของวิทยากรกระบวนการในการสื่อสารกับชาวบ้านในโครงการพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านสาธารณสุข ด้านการบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ด้านสิทธิมนุษยชน ด้านการพัฒนาชุมชนทั่วไป จะมีกระบวนการสื่อสารที่คล้ายคลึงกัน โดยจากการศึกษาจะเห็นได้ว่า วิทยากรกระบวนการจะมีกระบวนการสื่อสารและวิธีทำงานที่แตกต่างกันออกไปตามระยะการทำงาน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นแนะนำตัว ขั้นวางแผน และขั้นปฏิบัติงาน รายละเอียดดังนี้

ขั้นแนะนำตัว

จากการศึกษาจะพบว่า ขั้นแนะนำตัวจะเป็นขั้นตอนแรกของการลงพื้นที่ โดยในขั้นตอนนี้จะต้องทำเพียงครั้งเดียว คือ ในครั้งแรกที่เข้าไปในพื้นที่นั้น โดยเจ้าหน้าที่องค์กร ซึ่งหมายถึง เจ้าหน้าที่ฝึกอบรม วิทยากรกระบวนการ และฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจากทางองค์กรพัฒนาจะต้องเข้าพบผู้นำชุมชน ซึ่งโดยได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อทำการแนะนำตัวต่อกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จัก และคุ้นเคยกันทั้งสองฝ่าย เพื่อให้เกิดความรู้สึกยินดีที่จะได้แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกัน โดยก่อนวันที่จะไปพบนั้น ทางองค์กรพัฒนาต้องส่งคนพร้อมจดหมายเชิญไปยังบ้านพักของผู้นำชุมชน หรือสำนักงานที่ทำการประจำตำบล/หมู่บ้าน เพื่อแจ้งรายละเอียดทั้งหมด เช่น วัน เวลา สถานที่นัดหมาย บุคคลต่าง ๆ ที่ทางองค์กรต้องการพบ และเป็นการนัดหมายส่งข่าวล่วงหน้าอย่างเป็นทางการ โดยต้องส่งจดหมายไปก่อนอย่างน้อยเป็นเวลา 3 วัน เพื่อให้เวลาผู้นำชุมชนได้เตรียมตัว สถานที่และใช้เวลาแจ้งข่าวให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทราบ

“การส่งข่าวไปถึงหมู่บ้านต้องส่งข่าวไปก่อนอย่างน้อย 3 วัน เพื่อบอกว่าเราต้องการคุยกับใครบ้าง ต้องการให้ใครเข้าประชุมด้วยบ้าง ทำหนังสือเชิญส่งไปให้ผู้นำชุมชนให้จัดเตรียมให้”

(คุณตึง ปิ๊ป-สัมภาษณ์ 30 ก.ค. 48)

การเข้าพบนั้นส่วนใหญ่จะจัดในลักษณะการจัดการประชุม บรรยากาศการประชุมนั้นวิทยากรกระบวนการต้องพยายามทำให้เป็นไปอย่างเป็นกันเองมากที่สุด ทางฝ่ายองค์กรพัฒนาต้องแนะนำตัวเอง ประวัติความเป็นมาขององค์กรอย่างคร่าว ๆ วัตถุประสงค์ของกิจกรรมและโครงการ เพื่อขออนุญาตเข้าดำเนินกิจกรรมในพื้นที่เป้าหมาย แจ้งให้ผู้นำชุมชนทราบว่าทางโครงการต้องการใครบ้างในการเข้าร่วมกิจกรรม อาทิ ต้องการคนทั้งตำบลในการร่วมประชุมเลือกตั้งคนเข้ามาเป็นสมาชิกขององค์กร หรือต้องการเพียงแม่บ้าน หมู่บ้านละ 3 คน เพื่อทำการอบรมด้านอนามัยแม่และเด็ก หรือ กลุ่มเป้าหมายของโครงการอาจเป็นกลุ่มที่แบ่งตามเพศอายุ เช่น กลุ่มผู้หญิง กลุ่มผู้ชาย กลุ่มเด็ก กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นต้น

ทั้งนี้เพื่อเป็นการขอความร่วมมือจากผู้นำชุมชนในการจัดรวบรวมคน พร้อมกับทำการนัดหมายวันเวลาในการจัดกิจกรรมที่แน่นอน โดยจะเป็นการขอคำแนะนำ เป็นการปรึกษาหารือกันระหว่างกลุ่มองค์กรพัฒนาและกลุ่มผู้นำชุมชนว่าการทำกิจกรรมดังกล่าว มีความเหมาะสมกับพื้นที่นั้นหรือไม่ ควรปรับเปลี่ยนเป็นรูปแบบใด ควรจัดกิจกรรมที่ไหน รวมทั้งวันเวลาที่

กำหนดนั้นมีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด หรือ/และควรเปลี่ยนแปลงอย่างไร

“ถ้าเรายังไม่เคยเข้าไปหมู่บ้านนั้นเลย แล้วเข้าไปครั้งแรก เราก็ต้องไปพบกำนัน หรือผู้ใหญ่บ้านก่อน ให้เขาได้รู้ว่าเราจะไปทำงานในหมู่บ้านของเขา แล้วก็ต้องฟังเขาเรื่องช่วย เกณฑ์คนมาทำงานให้กับเรา เพราะฉะนั้นก็ต้องถามเขาให้รู้เรื่องว่าที่เราคิดไปมันทำได้ไหม ถ้าเรา จะนัดคนวันนั้นวันนี้ เขาจะเรียกให้เราทันทีเปล่า แล้วถ้าคนน้อยน่าจะประชุมที่ไหน ถ้าคนเยอะ ต้องไปที่ไหน หมู่บ้านของเขา ต้องให้เขาออกมา ให้เขาอนุญาตก่อน”

(คุณกิม อี๋อง-สัมภาษณ์ 23 ส.ค. 48)

เมื่อหาข้อตกลงร่วมกันในเรื่องการนัดหมายและกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องได้แล้ว จากนั้น กำนันจะส่งข่าวไปยังผู้ที่เกี่ยวข้อง อาทิ ผู้ใหญ่บ้านจากทุกหมู่บ้านในตำบล และ/หรือ ผู้ เฒ่าผู้แก่ เพื่อแจ้งข่าวให้คนเหล่านั้นได้ทราบ จากนั้น ผู้ใหญ่บ้านจะทำการแจ้งข่าวไปยังลูกบ้าน หรือผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยการป่าวประกาศ และเดินแจ้งข่าวตามบ้าน รวมทั้งฝากบอกต่อ ๆ กันไป เพื่อให้ลูกบ้านมาเข้าร่วมงานกับทางองค์การไม่ว่าจะเป็นการจัดอบรม สัมมนา นิทรรศการ ตามที่ ผู้ใหญ่บ้านได้ตกลงกับทางองค์การเอาไว้

โดยในขั้นตอนนี้ วิทยากรกระบวนการจะคอยเป็นผู้ช่วยเจ้าหน้าที่ของทางองค์การ พัฒนาให้สามารถพูดจาและแสดงออกให้เข้ากับผู้นำชุมชนให้ได้ โดยจะคอยช่วยสังเกตลักษณะ ท่าทางของฝ่ายผู้นำชุมชนว่ามีปฏิกิริยาต่อฝ่ายองค์การพัฒนาอย่างไร เช่น มีการแสดงออกแบบ เป็นมิตรหรือไม่ ซึ่งสามารถสังเกตได้จากการทักทาย การพูดจา การยิ้มแย้มแจ่มใสของผู้นำชุมชน และการวางตัวแบบสบาย ๆ พร้อมทั้งจะให้ช่วยเหลือ หรือมีการตอบสนองไม่เป็นมิตร โดยการ ทำหน้าตาเบื่อหน่าย ไม่สนใจพูดคุยด้วย ไม่สนใจฟัง เป็นต้น

วิทยากรกระบวนการต้องพยายามสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง อย่างเช่น ขวน คุยนอกเรื่องบ้าง ป้อนคำถามที่เป็นประโยชน์ต่อการสนทนา เช่นการถามสารทุกข์สุกดิบ การถาม ถึงประวัติความเป็นมาของตำแหน่งผู้นำชุมชน ความเป็นมาของหมู่บ้าน เพราะส่วนใหญ่แล้ว ผู้นำ ชุมชนจะภูมิใจกับตำแหน่งที่ได้รับ และชอบที่จะเล่าถึงความเป็นมาของชุมชนเพื่อแสดงถึงความ เป็นผู้รู้ เป็นคนเก่าคนแก่ของชุมชน เป็นต้น หน้าที่หลักของวิทยากรกระบวนการในขั้นตอนนี้คือ สังเกตให้ได้ว่าผู้นำชุมชนสนใจเรื่องอะไร แล้วพูดคุยเข้าเรื่องที่ผู้นำสนใจสักพัก เพื่อเป็นการทำ ความเข้าใจแนวคิดของผู้นำชุมชน และเพื่อเป็นการสร้างบรรยากาศให้คุยกันแบบถูกคอ เป็นการ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีในการเข้าพื้นที่ครั้งแรก และวิทยากรกระบวนการต้องไม่ลืมที่จะกระตุ้นให้

เกิดข้อตกลงร่วมกันในการนัดหมายระหว่างสองฝ่าย โดยการช่วยสร้างคำถามให้กับทั้งสองฝ่ายในการเจรจาตกลงกัน

“เข้าบ้านเขาคั้งแรก ก็ต้องถามก่อนเลย เป็นยังไง สบายดีไหม ปีนี้นายข้าวได้ราคาใหม่ ตอนนีที่ไร่ปลูกอะไรอยู่ ออกอกกรี้ง คนไหนลูก คนไหนเมีย เป็นการถามทุกข์ สุข ของเขา ให้เขารู้สึกว่าคณะเราเป็นมิตรแล้วก็ชนชั้นเดียวกันเพราะถามเรื่องความเป็นอยู่เหมือนชาวบ้านทั่วไป แล้วพอคุยกันจริง ๆ ก็ต้องดูว่าเขาเป็นคนยังไง ชอบพูดเรื่องอะไร เราก็คุยไปตามนั้นได้ แต่ต้องคอยถามให้เขานัดวัน นัดคนให้เราทำงานได้ด้วย ไม่ใช่ไปฟังเขาอย่างเดียว ต้องให้ได้งานเราด้วย”

(คุณฮาส วิบล-สัมภาษณ์ 25 ส.ค. 48)

รูปภาพ 7 บรรยากาศกิจกรรมการประชุม

สรุปกระบวนการสื่อสารชั้นแนะนำตัว

ผู้ส่งสาร คือ เจ้าหน้าที่จากองค์การพัฒนาที่เกี่ยวข้อง วิทยากรกระบวนการ และกลุ่มผู้นำชุมชน ซึ่งได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน (ผู้เฒ่าผู้แก่)

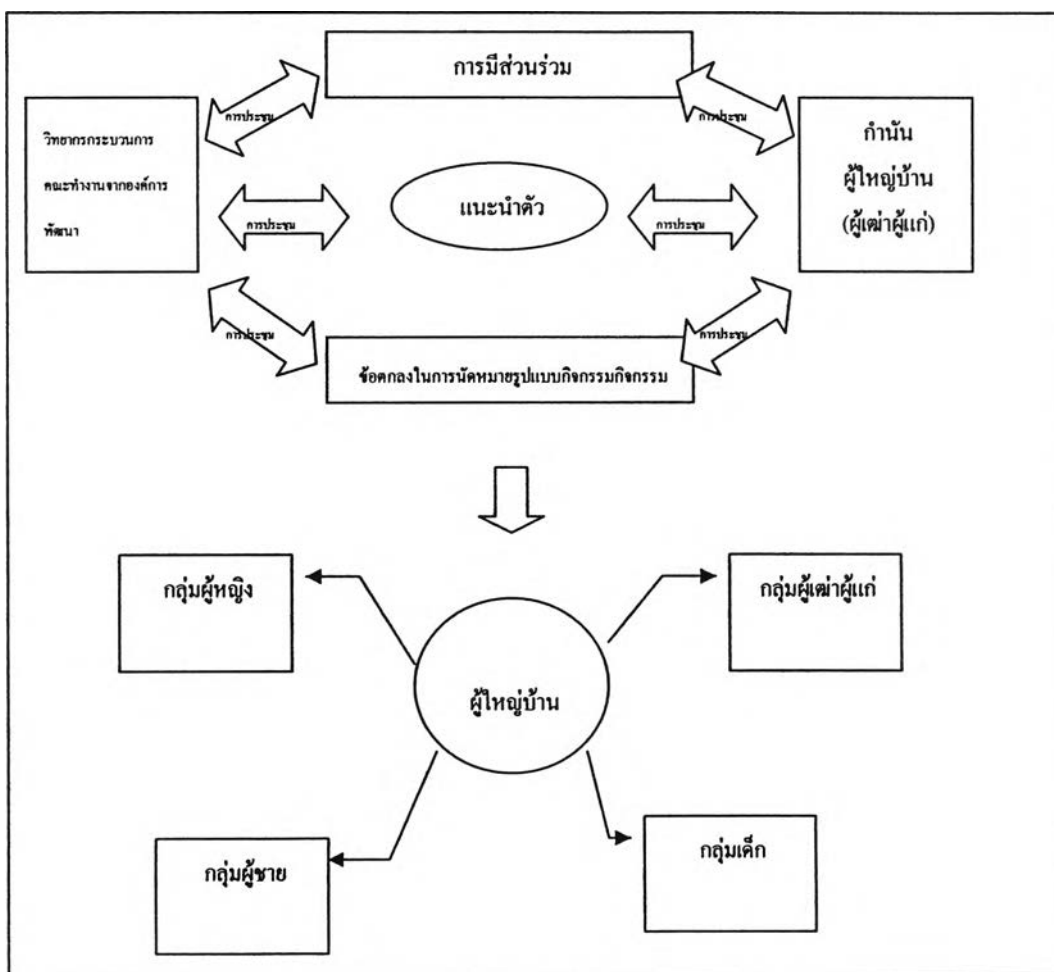
สาร ได้แก่ การแนะนำตัวซึ่งกันและกัน การหาข้อตกลงร่วมกันในการนัดหมาย กำหนดสถานที่ และกำหนดรูปแบบในการจัดกิจกรรม

ผู้รับสาร คือ เจ้าหน้าที่จากองค์การพัฒนาที่เกี่ยวข้อง วิทยากรกระบวนการ และกลุ่มผู้นำชุมชน ซึ่งได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน (ผู้เฒ่าผู้แก่)

ช่องทางการสื่อสาร/อุปกรณ์ที่ใช้ในการสื่อสาร ได้แก่ การประชุม โดยใช้จดหมายเชิญ และสื่ออื่น ๆ ในการแนะนำองค์การ

บทบาทของวิทยากรกระบวนการ ได้แก่ การช่วยให้ทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายองค์การพัฒนาและฝ่ายผู้นำชุมชนเกิดความเข้าใจร่วมกัน และได้ข้อสรุปร่วมกัน

รูปแบบการมีส่วนร่วม คือ ทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายองค์การพัฒนาและฝ่ายผู้นำชุมชน ได้มีโอกาสทำความเข้าใจและตัดสินใจร่วมกัน เพื่อหาข้อสรุปเกี่ยวกับการนัดหมาย และรูปแบบการจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับชุมชน สามารถสรุปกระบวนการสื่อสารชั้นแนะนำตัวออกมาเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 6 แผนภาพแสดงกระบวนการสื่อสารชั้นแนะนำตัว

ชั้นวางแผน

หลังจากที่ได้แนะนำตัวกับผู้นำชุมชนไปแล้ว ทางองค์การพัฒนาจะต้องทำการปรึกษาหารือกับกลุ่มผู้นำชุมชน ซึ่งได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่เสียก่อน เพื่อหาแนวทางในการทำงานร่วมกับชุมชน ดังนั้นทางองค์การพัฒนาจึงต้องทำการประชุมระดมสมองกับกลุ่มผู้นำชุมชนอีกครั้ง เนื่องจากกลุ่มคนเหล่านี้คือ ผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจในการที่จะร่วมมือกับทางองค์การพัฒนาในการทำกิจกรรมหรือไม่ และกลุ่มคนเหล่านี้ได้รับการฝึกอบรมจากรัฐมาเป็นอย่างดีเพื่อให้มีความรู้ อ่านออก เขียนได้ ทางองค์การพัฒนาก็จะเชิญบรรดาผู้นำชุมชนเข้ามาร่วมประชุม เพื่อวางแผนการดำเนินการร่วมกัน

ในการประชุมครั้งนี้มักจะมีการใช้กระดาษ ปากกา อุปกรณ์เครื่องเขียน และกระดาษชาร์ตแผ่นใหญ่ แผ่นพลิก (Flip Chart) เพื่อใช้ในการจดบันทึก และสรุปความคิดในการประชุมครั้งนั้น

ชั้นวางแผนนั้นจะสามารถทำได้หลายครั้ง อาทิ การจัดการประชุมครั้งแรกเพื่อค้นหาความต้องการของชาวบ้านในชุมชนนั้น เพื่อที่ทางองค์การพัฒนาจะกลับไปทบทวน เพื่อเสนอจัดทำโครงการต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับชุมชน และจัดตั้งงบประมาณก่อน ที่จะกลับมาจัดการประชุมรอบสองกับชาวบ้านเมื่อได้รับอนุมัติโครงการ เพื่อจัดทำแผนการดำเนินงาน

ยกตัวอย่างเช่น ในโครงการสร้างโรงเรียนใหม่ในชุมชน โดยทั่วไปการสร้างโรงเรียนเป็นโครงการใหญ่ที่จำเป็นต้องมีการทำงานหลายขั้นตอน จึงต้องมีการประชุมเพื่อวางแผนงานให้กับขั้นตอนต่อไปทุกครั้งก่อนเริ่มงานจริง โดยในการประชุมครั้งแรกเพื่อเป็นการแนะนำโครงการให้ชาวบ้านได้รู้จัก สืบค้นความต้องการของชาวบ้าน ค้นหาปัญหาที่คาดว่าจะเกิด หาทางแก้ไข และหาตัวผู้ที่จะรับผิดชอบโครงการในส่วนต่าง ๆ จากนั้นเข้าสู่การปฏิบัติการ แล้วนำบทสรุปจากการทำงานในขั้นปฏิบัติการครั้งก่อนมาวางแผนเพื่อทำงานในขั้นตอนต่อไป ทำเช่นนี้เรื่อยไป จนกว่าการสร้างโรงเรียนจะเสร็จสิ้นลงและสามารถเปิดดำเนินการได้อย่างเป็นปกติ

“การทำงานของหน่วยงานก็ต้องมาทำความเข้าใจก่อนว่าชาวบ้านต้องการอะไร เอมติของหมู่บ้านกลับไปเสนอต่อหน่วยงานเพื่อของบประมาณจัดสร้าง หลังจากนั้น ทางจังหวัดหรือทางหน่วยงานจะตัดสินใจว่าจะจัดบฯ ให้ได้หรือเปล่า ให้ได้เท่าไร เมื่อมีบฯจัดสรรมาให้แล้ว ก็ต้องเรียกประชุมชาวบ้านอีกครั้งเพื่อทำการตกลงร่วมกัน ทั้งเรื่องการก่อสร้าง สถานที่หา

เงินเพิ่ม หน้าที่ตั้ง แล้วก็เรื่องอื่น ๆ ที่ต้องตัดสินใจร่วมกัน”

(คุณติง ปีป-สัมภาษณ์ 30 ก.ค. 48)

เช่นเดียวกับขั้นแนะนำตัว วิทยากรกระบวนการมีหน้าที่ในการกระตุ้นให้ทั้งสองฝ่ายแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน โดยใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ เพื่อค้นหาปัญหาและหนทางแก้ไข เช่น การตั้งคำถาม ไม่ว่าจะเป็นคำถามแบบเปิด แบบปิด และแบบโยนลูก ใช้การจดสรุปประเด็นความคิดขึ้นบนกระดาน เพื่อเตือนความจำและกระตุ้นความคิด การแบ่งกลุ่มอภิปรายแล้วนำเสนอต่อที่ประชุม เป็นต้น เพื่อที่จะสามารถสรุปประเด็นความคิดที่มาจากทุกฝ่าย เพื่อเขียนเป็นแผนการดำเนินงานต่อไปได้

สรุปกระบวนการสื่อสารชั้นวางแผน

ผู้ส่งสาร คือ เจ้าหน้าที่พัฒนา วิทยากรกระบวนการ และ กลุ่มผู้นำชุมชน ซึ่งได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน (ผู้เฒ่าผู้แก่) ชาวบ้านที่มีส่วนได้ส่วนเสีย

สาร ได้แก่ การหาข้อสรุปร่วมกันในการวางแผนการทำงาน

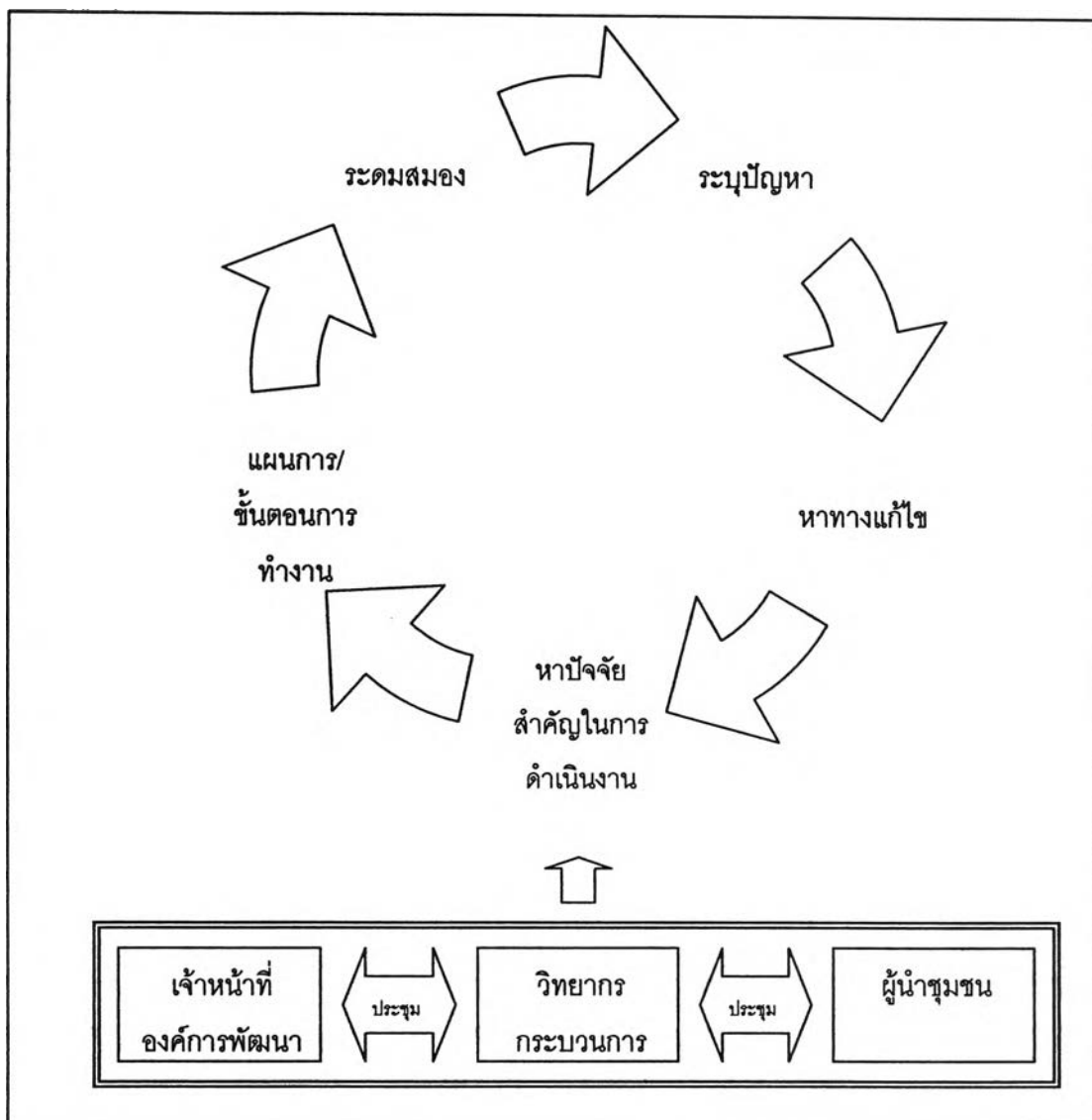
ผู้รับสาร คือ เจ้าหน้าที่พัฒนา วิทยากรกระบวนการ และ กลุ่มผู้นำชุมชน ซึ่งได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน (ผู้เฒ่าผู้แก่) ชาวบ้านที่มีส่วนได้ส่วนเสีย

ช่องทางสื่อสาร/อุปกรณ์ที่ใช้ในการสื่อสาร ได้แก่ การประชุมระดมสมอง โดยมีอุปกรณ์เครื่องเขียน และแผ่นพลิก (Flip Chart) เป็นอุปกรณ์สำคัญในการบันทึกประเด็นสำคัญ

บทบาทของวิทยากรกระบวนการ ได้แก่ เป็นผู้ประสานความคิดระหว่างเจ้าหน้าที่พัฒนาและผู้นำชุมชน โดยการใช้กลยุทธ์ในการสื่อสารต่าง ๆ เพื่อให้สามารถค้นหาคำตอบที่ต้องการได้จากการตกลงร่วมกันของทั้งสองฝ่าย

รูปแบบการมีส่วนร่วม คือ ทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายองค์การพัฒนาและฝ่ายผู้นำชุมชน ได้มีโอกาสทำความเข้าใจและตัดสินใจร่วมกันในการวางแผนดำเนินงาน

โดยสามารถสรุปกระบวนการสื่อสารชั้นวางแผนออกมาเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 7 แผนภาพแสดงกระบวนการสื่อสารชั้นวางแผน

ชั้นปฏิบัติงาน

เป็นขั้นตอนที่วิทยากรกระบวนการต้องทำงานหนักขึ้น เพราะต้องใช้ทักษะในการบริหารจัดการกับคนทั้งหมู่บ้าน หรือบางครั้งทั้งตำบล เนื่องจากในขั้นตอนนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นการประชุมกับชาวบ้านทั้งหมู่บ้านหรือตำบล เพื่อให้เจ้าหน้าที่พัฒนาและวิทยากรกระบวนการได้แนะนำตัวเองและองค์การอย่างเป็นทางการต่อชาวบ้านทั้งหมดอีกครั้ง จากนั้นก็ต้องชี้แจงวัตถุประสงค์การทำงาน และรายละเอียดต่าง ๆ ของโครงการที่จะทำ และทำการหาความร่วมมือจากชาวบ้านต่อไป

ในขั้นตอนนี้ จะประกอบไปด้วยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับชาวบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จะแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ การจัดการประชุม การฝึกอบรม และการจัดนิทรรศการเผยแพร่ความรู้

การจัดการประชุม

การทำงานร่วมกับชุมชนโดยเริ่มจากการแนะนำตัวผ่านการประชุมวางแผนงาน รวมทั้งวางตัวผู้รับผิดชอบและผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินกิจกรรมในขั้นการปฏิบัติมาแล้ว ส่วนใหญ่ในขั้นนี้ทางฝ่ายผู้นำชุมชนจะมีความเข้าใจในตัวเองงานและแผนงานต่าง ๆ เป็นอย่างดี พร้อมทั้งยินดีที่จะสนับสนุนให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ เพื่อเป็นการสร้างประโยชน์แก่ชุมชน ดังนั้น ผู้นำชุมชนจะกลายเป็นพันธมิตรของฝ่ายองค์การพัฒนา โดยผู้นำชุมชนจะแบ่งกันทำหน้าที่นำการประชุมกับชาวบ้านหลังจากที่ฝ่ายองค์การพัฒนาได้แนะนำตัวกับชาวบ้านเรียบร้อยแล้ว ทั้งนี้เพื่อเป็นการช่วยหาความร่วมมือจากคนในท้องถิ่น

ยกตัวอย่างเช่น การแสวงหาความร่วมมือกับชาวบ้านในโครงการก่อสร้างโรงเรียนใหม่ให้กับชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการร่วมมือทางด้านแรงงานการก่อสร้าง การร่วมมือในการช่วยกันเรียกรายเงินสมทบทุนการก่อสร้าง เรือไร้วัดศุ อุปกรณ์ก่อสร้างที่มีอยู่ในชุมชน การร่วมมือในการออกความคิดเห็นด้านต่าง ๆ ทั้งการกำหนดสถานที่ กำหนดผู้มีส่วนร่วมรับผิดชอบในส่วนต่าง ๆ ซึ่งความร่วมมือข้างต้นนี้จะสามารถทำให้โครงการสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ด้วยความร่วมมือและการจัดการของชุมชนเอง โดยที่ฝ่ายองค์การพัฒนาเพียงแต่ให้ความช่วยเหลือเพิ่มเติมในสิ่งที่ชุมชนขาดแคลนเท่านั้น เช่น การจัดซื้อสังกะสี การจัดหาครุมาเพิ่มเติม เป็นต้น

ในการจัดการประชุม ส่วนใหญ่จะถูกจัดสรรให้อยู่ในเวลา 1-3 ชั่วโมง โดยใช้กระดานดำเป็นอุปกรณ์สำคัญเพื่อเขียนแสดงให้ชาวบ้านเห็นประเด็นสำคัญของการประชุม เช่นเดียวกับอุปกรณ์เครื่องเขียน และขนมขบเคี้ยวที่มีบทบาทสำคัญไม่แพ้กัน

บทบาทสำคัญของวิทยากรกระบวนการในการประชุม คือ คอยช่วยให้การประชุมเป็นไปอย่างราบรื่น ตรงตามเวลาที่กำหนด โดยการป้อนคำถามสำคัญให้แก่ผู้ที่เข้าร่วมประชุม เพื่อให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการตอบคำถามและแสดงความคิดเห็น อีกทั้งยังต้องคอยตอบ

คำถามต่าง ๆ ที่ชาวบ้านไม่เข้าใจ พร้อมกับคอยสร้างกิจกรรมช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านกล้าที่จะแสดงความคิดเห็น ใ้มน้าวใจให้ชาวบ้านเข้าร่วมทำกิจกรรมตามที่โครงการคาดหวังและช่วยสรุปประเด็นหากเกิดความขัดแย้งในที่ประชุม

การจัดการฝึกอบรม

ในการจัดการฝึกอบรม ส่วนใหญ่ผู้ที่เข้ารับการฝึกอบรมจะเป็นผู้ที่ถูกคัดเลือกมาแล้วจากผู้นำชุมชนตามข้อตกลงในชั้นวางแผน ดังนั้นในขั้นนี้ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมจะมีคุณสมบัติคุณลักษณะ และมีจำนวนตามท้องค้การพัฒนาต้องการ ซึ่งการอบรมนั้นโดยเฉลี่ยจะใช้เวลาประมาณ 1-3 วัน หากเป็นการฝึกอบรมกลุ่มชาวบ้านจะต้องใช้เวลาให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่น ครึ่งวันช่วงเช้า หรือบ่าย มากที่สุด 1 วัน แต่หากเป็นกลุ่มผู้นำชุมชนสามารถใช้เวลาจนถึง 3 วัน

อุปกรณ์ที่สำคัญที่สุดในการฝึกอบรมคือ การแจกอุปกรณ์เครื่องเขียนแบบเรียน โดยแบบเรียนนั้นต้องดูสะอาด ตัวอักษรใหญ่ มีรูปภาพประกอบมาก และต้องใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายที่สุด เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่รู้ภาษาแมรติ หรือไม่รู้หนังสือเลย จึงต้องอาศัยรูปภาพเพื่ออธิบาย สร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง นอกจากนี้ วิทยากรกระบวนการยังต้องเตรียมภาพวาดโปสเตอร์ วีซีดีและเครื่องเล่นวีซีดี โปรเจ็กเตอร์ เพื่อประกอบการบรรยาย

บทบาทสำคัญของวิทยากรกระบวนการในการจัดการฝึกอบรม คือ เป็นแกนนำในการเข้ารับการอบรม โดยจะเป็นตัวอย่างในการตั้งใจฟังวิทยากรฝึกอบรม และคอยตั้งคำถามให้วิทยากรฝึกอบรมคอยตอบแทนชาวบ้าน เมื่อเห็นว่าวิทยากรฝึกอบรมอธิบายไม่ชัดเจน พูดแล้วฟังเข้าใจยากเกินไป หรือทำการอบรมเร็วเกินไป พร้อมกับต้องทำหน้าที่คอยสังเกตการณ์ความเป็นไปและสถานการณ์ต่าง ๆ ในห้องเรียน และสร้างบรรยากาศให้เกิดความสนุกสนาน ครึกครื้น เพื่อป้องกันกรแอบกลับก่อนเวลาของชาวบ้าน หากพวกเขาเกิดอาการเบื่อหน่าย หรือง่วง

การจัดนิทรรศการเผยแพร่ความรู้

การจัดนิทรรศการเผยแพร่ความรู้เป็นกิจกรรมที่นักพัฒนามักใช้ในชั้นปฏิบัติการ โดยส่วนใหญ่จะใช้เวลาเพียงครึ่งวัน เพื่อไม่ให้เป็นการเสียเวลาในการทำเกษตรกรรมของชาวบ้าน

อุปกรณ์สำคัญในการเรียกร้องความสนใจของชาวบ้านให้เข้ามาร่วมงานได้มากที่สุด คือ เครื่องขยายเสียง ดังนั้นทางคณะของวิทยากรกระบวนการจึงต้องเตรียมการด้านอุปกรณ์เป็นอย่างดีก่อนการลงพื้นที่ในแต่ละครั้ง โดยเฉพาะวีซีดีสารคดีที่เกี่ยวกับงานพัฒนาที่ฉายผ่านเครื่องโปรเจ็กเตอร์ที่กำลังเป็นที่นิยม เพราะสามารถดึงดูดใจให้ชาวบ้านเข้ามาชมได้เป็นอย่างมาก ซึ่งสารคดีเหล่านี้ทางองค์การพัฒนาเอกชนจะรับมาจากองค์การรัฐ เช่น จากหน่วยงานของกระทรวงกิจการนาวิ (Ministry of Women Affairs) เพื่อส่งเสริมด้านสิทธิสตรี กระทรวงทรัพยากรป่าไม้ (Ministry of Forest) ที่ส่งเสริมด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น และการเตรียมของแจกเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ลืมไม่ได้ เนื่องจากของแจกจะเป็นเครื่องล่อใจให้ชาวบ้านร่วมกิจกรรมและสร้างสีสันในการจัดงานได้เป็นอย่างมาก ตัวอย่างของแจกได้แก่ เสื้อยืด หมวก ขนม ไฟแช็ก เป็นต้น

“การเผยแพร่ความรู้แต่ละครั้งนั้นแตกต่างจากการไปทำการฝึกอบรมนะ การไปฝึกอบรมนั้น เราต้องเตรียมเครื่องเขียน แบบเรียนไปให้เขา ต้องอ่านง่าย เข้าใจง่าย ส่วนใหญ่ต้องใช้กระดาษเยอะ ส่วนการไปเผยแพร่ความรู้นั้น เราไม่ต้องเตรียมแบบเรียนไป เราแค่เรียกชาวบ้านมาแล้วเปิดวิดีโอให้เขาดู โขวโปสเตอร์ให้ดู เพื่อให้เขาเข้าใจว่าเรามาพูดเรื่องอะไร พอจบแล้วก็มีความบ้างว่าเข้าใจเรื่องที่พูด ที่ดูไปแล้วไหม เข้าใจมากน้อยแค่ไหน”

(คุณเทพ ไบริน-สัมภาษณ์ 1 ส.ค.48)

“ธรรมดาการไปจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้นั้นเราต้องเตรียมของว่างไปด้วย แล้วเราก็ต้องไปเอาความรู้สึกลับของชาวบ้านกลับมาด้วย ว่าเขาคิดอย่างไรกับเรื่องนั้น ไม่ใช่สักแต่พูดออกไปแล้วให้เขาฟังแล้วจบ อย่างเช่น เรามีการประชุมเดือนละครั้ง พอเราประชุมให้หัวข้อไปให้ชาวบ้านร่วมกันคิด แล้วให้เขียนออกมาเป็น Action Plan พอประชุมจบเราก็ดูตามันว่าเขาคิดกันอย่างไร”

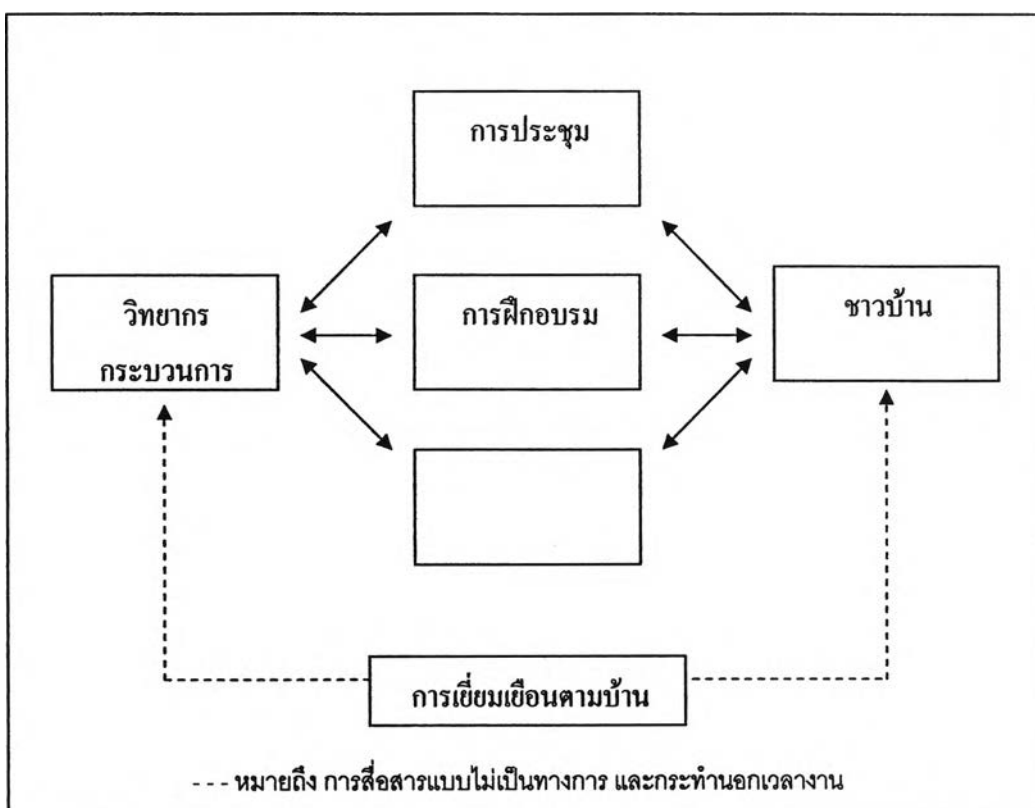
(คุณลอง ลอร์น-สัมภาษณ์ 5 ส.ค.48)

วิทยากรกระบวนการต้องคอยสร้างเกม คำถาม เพื่อตรวจสอบความเข้าใจของชาวบ้านว่าหลังจากที่ชมสารคดีต่าง ๆ ไปแล้วมีความเข้าใจอย่างไร พร้อมทั้งอธิบายเพิ่มเติมได้ และคอยสร้างความน่าสนใจให้แก่พิธีกรการ เพื่อดึงดูดให้ชาวบ้านอยู่ร่วมงานจนจบ

“ผมจะให้เขาเข้าแถวจับสลาก เจอปัญหาอะไรก็ตอบตามนั้น ถ้าตอบได้เราก็จะให้รางวัลใหญ่ อย่างเสื้อยืด หมวก พวกนี้เขาชอบ แต่ถ้าตอบไม่ถูกเราก็ให้ไฟแช็กบ้าง ลูกอมบ้าง เขาก็จะชอบเล่น ถือว่าสนุก ๆ เวลาพูดเล่นกับเขา เล่นเกมกับเขา เราก็ต้องคอยช่วยให้มันสนุกด้วย ต้องหัวเราะเยอะ ๆ เผื่อว่าตอบผิดเขาจะได้ไม่อาย”

(คุณโรจฉิม ขาเรือน-สัมภาษณ์ 5 ก.ย. 48)

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์สามารถสรุปกระบวนการสื่อสารชั้นวางแผนออกมาเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 8 แผนภาพแสดงกระบวนการสื่อสารชั้นปฏิบัติงาน

แม้ว่ากระบวนการสื่อสารของวิทยากรกระบวนการในการสื่อสารกับชาวบ้านจะสามารถแบ่งออกเป็นขั้นตอนได้อย่างชัดเจน แต่อย่างไรก็ตาม ในการลงพื้นที่จริงนั้น การทำงานของวิทยากรกระบวนการก็จะแตกต่างกันไปตามประสบการณ์และความคุ้นเคยพื้นที่ของวิทยากรกระบวนการ ดังนั้นวิทยากรกระบวนการสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. **วิทยากรกระบวนการใหม่** คือ วิทยากรกระบวนการที่ไม่เคยเข้าไปในพื้นที่เป้าหมายมาก่อน ยังไม่มีความรู้จักคุ้นเคยกับคนในพื้นที่เลย
2. **วิทยากรกระบวนการเก่า** สามารถแบ่งย่อยออกเป็น 2 ช่วง คือ
 - 2.1 **ช่วงเริ่มโครงการใหม่** หมายถึง วิทยากรกระบวนการที่เคยลงพื้นที่เป้าหมายแล้ว มีความรู้จักคุ้นเคยกับคนในพื้นที่แต่ขาดการติดต่อไปเป็นระยะเวลานานและต้องกลับไปเริ่มโครงการใหม่
 - 2.2 **ช่วงติดตามโครงการที่ดำเนินการไปแล้ว** หมายถึง วิทยากรกระบวนการที่กลับเข้าไปในพื้นที่เป้าหมายที่เริ่มดำเนินโครงการเอาไว้เป็นระยะ ๆ และมีความคุ้นเคยกับคนในพื้นที่เป็นอย่างดี

ซึ่งในการทำงานจริงนั้น อาจมีการข้ามขั้นตอน หรือข้ามกระบวนการบางอย่างไป เพื่อให้การทำงานสามารถดำเนินไปได้อย่างรวดเร็ว และราบรื่น โดยสามารถดูรายละเอียดการทำงานของวิทยากรกระบวนการในแต่ละระยะได้ตามตารางเปรียบเทียบขั้นตอนการทำงานของวิทยากรกระบวนการ ด้านล่างนี้

ตารางที่ 5 ตารางเปรียบเทียบขั้นตอนการทำงานของวิทยากรกระบวนการ

วิทยากรกระบวนการใหม่	วิทยากรกระบวนการเก่า	
	ช่วงเริ่มโครงการใหม่	ช่วงติดตามโครงการที่ดำเนินการไปแล้ว
ขั้นแนะนำตัว ในการเข้าพื้นที่ครั้งแรก การแนะนำตัวเป็นเรื่องที่ขาดไม่ได้ จะมีบรรยากาศของ	ขั้นแนะนำตัว วิทยากรกระบวนการต้องเข้าไปพบปะแนะนำตัวเองอีกครั้ง เพื่อเป็นการรื้อฟื้นความจำ	ขั้นแนะนำตัว ในขั้นนี้ วิทยากรกระบวนการไม่จำเป็นต้องเข้าหาผู้นำชุมชนเพื่อปรึกษาหารือ

<p>ความเป็นทางการอยู่มาก เนื่องจากยังขาดความคุ้นเคยกัน</p> <p>ดังนั้นวิทยากร กระบวนการจึงต้องเลือกใช้ทักษะการสื่อสารที่เหมาะสมกับการเข้าหาผู้นำชุมชน</p> <p>สื่อต่าง ๆ มีความจำเป็นมากในการที่จะแสดงถึงความเคารพและความจริงจังของคณะทำงานที่มีต่อคนท้องถิ่น อาทิ การส่งจดหมายเชิญถึงผู้นำต้องพยายามส่งไปถึงมือ เพื่อให้ได้รับการตอบรับกลับมาอย่างชัดเจน การแจกนามบัตรของคณะทำงานจากองค์การพัฒนาในการเข้าพบเป็นต้น</p>	<p>ให้กับผู้นำชุมชน พร้อมกับแนะนำรายละเอียดของโครงการใหม่ที่ต้องการจะทำ</p> <p>แม้ว่าบรรยากาศในการพบปะจะมีความเป็นทางการน้อยลง แต่วิทยากร กระบวนการยังต้องใช้ความพยายามในการโน้มน้าวใจผู้นำให้ร่วมมือกับคณะของตนในการดำเนินงานครั้งใหม่</p>	<p>กันอีก แต่ควรที่จะหาเวลาแวะเข้าไปทักทาย ทำการเยี่ยมเยียนทุกครั้งที่เราไปในพื้นที่ เพื่อเป็นการกระชับความสัมพันธ์</p>
<p>ชั้นวางแผน</p> <p>เป็นขั้นตอนสำคัญที่จะสามารถพิสูจน์ความสามารถในการทำงานของวิทยากร กระบวนการที่จะเดินให้บรรดาผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียออกความคิดเห็นให้ได้ เพื่อที่จะสามารถหาข้อตกลงในการวางแผนงานร่วมกัน</p> <p>โดยวิทยากร กระบวนการต้องดำเนินการตามรายละเอียดทั้งหมดที่</p>	<p>ชั้นวางแผน</p> <p>วิทยากรกระบวนการต้องทำขั้นตอนนี้ให้สมบูรณ์ เหมือนกับตอนที่เข้ามาในพื้นที่ในครั้งแรก เนื่องจากเป็นโครงการใหม่ ที่ชาวบ้านยังไม่เคยรู้รายละเอียดมาก่อน</p> <p>ดังนั้น การทำการวางแผนจึงจำเป็นต้องทำอย่างละเอียดรอบคอบ</p>	<p>ชั้นวางแผน</p> <p>การวางแผนเพื่อการติดตามผลงาน หรือวางแผนเพื่อเตรียมการทำงานขั้นต่อไปนั้น อาจทำหรือไม่ทำก็ได้ ขึ้นอยู่กับขนาดของโครงการ ซึ่งหากจำเป็นต้องมีการประชุมหารือกันก่อนทำงานต่อไป วิทยากรกระบวนการจะทำการประชุมกับผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง ซึ่งก็คือผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็น</p>

<p>กล่าวไปแล้วข้างต้น</p>		<p>ผู้รับผิดชอบโครงการตั้งแต่การประชุมในครั้งแรก โดยไม่จำเป็นต้องเรียกผู้นำชุมชน อาทิ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือผู้เฒ่าผู้แก่ เข้ามามีส่วนร่วมอีก</p>
<p>ขั้นปฏิบัติงาน ต้องเริ่มทำทุกอย่างตามแผนที่กำหนด วิทยากรกระบวนการต้องใช้ความสามารถเป็นอย่างยิ่งในการทำให้ชาวบ้านเชื่อใจในการทำกิจกรรมร่วมกันเป็นครั้งแรก</p>	<p>ขั้นปฏิบัติงาน เนื่องจากวิทยากรกระบวนการเป็นที่รู้จักของชาวบ้านและได้เคยทำประโยชน์ให้ชาวบ้านได้เห็นแล้ว ดังนั้น ในการทำงานขั้นนี้จึงง่ายต่อการเข้าถึงชาวบ้านมากขึ้น วิทยากรกระบวนการควรนำบทเรียนจากการทำงานในครั้งก่อนมาปรับเข้ากับการทำงานในครั้งนี้ เพื่อปรับปรุงเนื้อหาและวิธีการให้เหมาะสมกับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น</p>	<p>ขั้นปฏิบัติงาน วิทยากรกระบวนการสามารถ เริ่มงานกับชาวบ้านได้ตามที่ต้องการ เนื่องจากเป็นการทำงานแบบต่อเนื่อง โดยต้องทำการนัดหมายกับชาวบ้านให้เรียบร้อยก่อนว่าจะมีกิจกรรมอะไร เมื่อใด อย่างไร ในครั้งต่อไป ซึ่งโดยทั่วไปแล้วหลังจากจบการทำกิจกรรมในครั้งหนึ่ง ๆ วิทยากรกระบวนการจะต้องแจ้งรายการกิจกรรมครั้งต่อไปให้แน่ชัดทุกครั้ง วิทยากรกระบวนการก็จะสามารถเข้าถึงชาวบ้านได้ตามต้องการ บรรยากาศการทำงานในขั้นนี้ควรจะเป็นไปแบบร่วมแรงร่วมใจกัน ดังนั้นวิทยากรกระบวนการ จึงควรที่จะสร้างความสนุกสนานเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด และแสดงความเห็นอกเห็นใจชาวบ้านในความเสี่ยสละของพวกเขา</p>

กลยุทธ์การสื่อสารของวิทยากรกระบวนการ

จากการศึกษากลยุทธ์การสื่อสารของวิทยากรกระบวนการที่ใช้ในการสื่อสารกับชาวบ้านในโครงการพัฒนาชุมชน จังหวัดรัตนคีรี ประเทศกัมพูชานั้น ผู้วิจัยจะขอรายงานเรียงลำดับตามการใช้งานจากมากที่สุด ไปจนถึงการใช้งานน้อยที่สุดตามลำดับชั้นตามกระบวนการสื่อสาร ดังตารางแสดงการใช้กลยุทธ์ในการสื่อสารของวิทยากรกระบวนการต่อไปนี้

ตารางที่ 6 ตารางแสดงการใช้กลยุทธ์การสื่อสารตามชั้นในกระบวนการสื่อสาร

กลยุทธ์การสื่อสาร	ชั้นแนะนำตัว	ชั้นวางแผน	ชั้นปฏิบัติการ
1. สร้างความสัมพันธ์โดยการเยี่ยมเยียน	✓	✓	✓
2. จัดที่นั่งให้ทุกฝ่ายเผชิญหน้ากัน	✓	✓	✓
3. เตรียมสื่อเร้าความสนใจ	✓	✓	✓
4. ใช้ภาษาถิ่นเปิดใจชาวบ้าน	✓	✓	✓
5. ให้โอกาสทุกฝ่ายแสดงความคิดเห็น	✓	✓	✓
6. แบ่งกลุ่มย่อยกระตุ้นการคิดและแสดงออก		✓	✓
7. ใช้แผ่นพลิก (Flip Chart)บันทึกความคิด		✓	✓
8. ให้รางวัลล่อใจ		✓	✓
9. เล่นเกมแก้เบื้อ			✓
10. ใช้ล่ามสร้างความกระตือรือร้น			✓
11. เพิ่มความเข้าใจด้วยการแสดงสาริต			✓

1. สร้างความสัมพันธ์โดยการเยี่ยมเยียน

การเยี่ยมเยียนตามบ้านเป็นกลยุทธ์การสื่อสารที่สำคัญที่สุดในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างวิทยากรกระบวนการกับชาวบ้านและเป็นสิ่งที่วิทยากรกระบวนการสามารถทำได้ทุกครั้งที่ลงพื้นที่ตลอดการดำเนินโครงการ วิทยากรกระบวนการสามารถซื้อใจ

ชาวบ้านได้โดยการแวะทักทาย เข้าไปเยี่ยมเยียนตามบ้าน พุดคุยด้วยทุกครั้งที่มีโอกาส เหล่านี้จะทำให้ชาวบ้านรู้สึกรัก โกลัซิด สนิทสนมด้วย และเมื่อวิทยาการกระบวนการสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับชาวบ้านได้ ชาวบ้านก็จะยินดีที่จะพยายามให้ความร่วมมือในทุกเรื่อง ทุกเมื่อที่วิทยาการกระบวนการต้องการ

ยกตัวอย่างเช่น การจัดการประชุมที่บ้านพักของผู้นำในชั้นแนะนำตัว ก็นับได้ว่าเป็นการเยี่ยมเยียนตามบ้านอย่างหนึ่งเช่นกัน เพราะนอกจากวิทยาการกระบวนการได้มีโอกาสพบปะถามทุกข์สุขของผู้นำชุมชนแล้ว ยังมีโอกาสได้ทำความรู้จักทักทายคนในบ้าน และได้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของคนในละแวกนั้นด้วย

เทคนิคง่าย ๆ ที่จะสร้างความรู้จักและผูกมิตรกับชาวบ้านได้ตั้งแต่แรกที่ไปในพื้นที่ คือ หลังจากการประชุม วิทยาการกระบวนการควรที่จะขอร้องให้ผู้นำชุมชน ซึ่งได้แก่ กำนัน หรือผู้ใหญ่บ้านนำชมหมู่บ้าน และแวะทักทายชาวบ้านที่อาศัยอยู่ตามสองข้างทางที่วิทยาการกระบวนการมีโอกาสได้พบ เพื่อให้ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันแนะนำวิทยาการกระบวนการให้ชาวบ้านได้ รู้จักตั้งแต่ครั้งแรกที่ลงพื้นที่ ทั้งนี้การที่ผู้นำชุมชนเป็นคนแนะนำจะช่วยสร้างความไว้วางใจในตัว วิทยาการกระบวนการให้แก่ชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

“ถ้าเราไปแต่แรก เราอาจเข้าไปพบคนสำคัญของหมู่บ้าน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน หรือกำนัน เพื่อให้คนเหล่านี้แนะนำเรากับชาวบ้าน เพื่อเป็นการสร้างความไว้วางใจให้เขาไว้วางใจเรา เหมือนที่เขาไว้วางใจผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ไม่ใช่คิดว่าเรามาจากที่อื่น”

(คุณสอน นา-ววน-สัมภาษณ์ 5 ส.ค. 48)

เช่นเดียวกันกับชั้นแนะนำตัว หลังจากจบการประชุมในชั้นวางแผน วิทยาการกระบวนการก็ควรที่จะขอให้ผู้นำชุมชน หรือ ชาวบ้านคนใดคนหนึ่งพาเดินชมรอบ ๆ หมู่บ้าน หรือ ชุมชนทุกครั้ง เพื่อที่จะได้ทำความรู้จักกับชาวบ้านให้ได้มากที่สุด ให้ชาวบ้านรู้สึกคุ้นเคยกับ วิทยาการกระบวนการ เพื่อที่จะช่วยให้ชาวบ้านกล้าที่จะพบปะพูดคุย เมื่อถึงเวลาที่ต้องการความร่วมมือจะได้ง่ายขึ้น

ในชั้นปฏิบัติงาน ส่วนใหญ่วิทยาการกระบวนการจะต้องใช้เวลาอยู่ในหมู่บ้านอย่างน้อย 1-2 คืน ในช่วงนอกเวลางาน หรือหลังจากจบกิจกรรมในแต่ละวันแล้ว วิทยาการกระบวนการ จำเป็นที่จะต้องเดินเยี่ยมชาวบ้าน เพื่อทักทายถามทุกข์สุขชาวบ้านตามบ้าน วิธีนี้เป็นวิธีง่าย ๆ ที่

จะสามารถมัดใจชาวบ้านให้เกิดความสนิทสนม คู่เคียงกับวิทยากรกระบวนการได้เป็นอย่างดี ทำให้ชาวบ้านกล้าที่จะเปิดอกพูดคุยกับวิทยากรกระบวนการมากขึ้นทั้งในและนอกเวลางาน

ประโยชน์อีกประการหนึ่งของการเข้าไปพูดคุยตามบ้าน คือ ชาวบ้านจะกล้าพูด และกล้าเล่าเรื่องราว ปัญหาที่เกิดขึ้นมากกว่าในเวลาประชุมกับคนมาก ๆ ดังนั้นการเยี่ยมเยือนตามบ้านก็จะทำให้วิทยากรกระบวนการสามารถเข้าถึงข้อมูลที่หลากหลายและเป็นความจริงมากขึ้นด้วย โดยหนึ่งในวิทยากรกระบวนการ “คุณเชื่อม ขวน” ได้เล่าถึงกระบวนการในการเข้าเยี่ยมเยือนชาวบ้านว่าต้องทำอย่างไรบ้าง ดังนี้

“ขั้นตอนการเข้าไปเยี่ยมบ้านแต่ละครั้ง”

1. ถามสุขทุกข์ ทักทายตามประเพณี
2. แนะนำตัวเองก่อนเป็นอันดับแรก
3. แนะนำให้ชาวบ้านรู้จักองค์กรที่เราทำงานให้
4. บอกวัตถุประสงค์การมา สำคัญมาก เพราะว่าจะเป็นที่ทำให้เขาสนใจ ต้องบอกว่าเป็นประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรม
5. ต้องจัดเวลาที่เหมาะสมเพื่อคุยกับชาวบ้าน อย่าไปเวลาเขายุ่งทำงานอยู่
6. ถ้าสถานการณ์ไม่ค่อยดีตอนที่กำลังพูดคุยกัน เช่นเขา เบื่อ หรือต้องทำงานบ้าน ลูกร้องอะไรก็ตามต้องคอยสังเกต หากเกิดการไม่สนใจขึ้นก็ให้พักก่อน เพื่อให้เขาไปทำธุระให้เสร็จ ไม่รบกวนเวลาทำงานปกติของเขา
7. ขอบขอบคุณที่เขาให้ความร่วมมือ และตั้งใจฟัง พร้อมกับทิ้งท้ายไว้ทุกครั้งว่าวันหลังจะกลับไปใหม่

(คุณเชื่อม ขวน-สัมภาษณ์ 30 ก.ค. 48)

2. เลือกสถานที่ให้เหมาะสม/จัดที่นั่งให้ทุกฝ่ายเผชิญหน้ากัน

การเลือกสถานที่ในการจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับลักษณะและจำนวนคนรวมถึงลักษณะของกิจกรรมนั้นเป็นกลยุทธ์สำคัญ ที่ช่วยสร้างบรรยากาศการประชุมให้เป็นไปอย่างที่ดี วิทยากรกระบวนการต้องการได้ รวมทั้งการมีสถานที่ที่เหมาะสมยังช่วยให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปอย่างราบรื่น ด้านการจัดให้ทุกคนนั่งหันหน้าเข้าหากันก็เป็นอีกกลยุทธ์สำคัญในการกระตุ้นให้ทุกฝ่ายแสดงความคิดเห็น เอื้อให้เกิดการสื่อสารแบบสองทาง โดยในแต่ละขั้นตอนการ

ดำเนินงานก็จะมีลักษณะของการจัดสถานที่และการจัดที่นั่งแตกต่างกันไปเพื่อความเหมาะสม โดยมีรายละเอียดดังนี้

ในชั้นแนะนำตัวและชั้นวางแผนมักจะเป็นการจัดการประชุมกลุ่มย่อย ๆ ตั้งแต่ 2 คนถึง 10 คนและมีลักษณะการจัดเตรียมสถานที่และที่นั่งโดยส่วนใหญ่จะคล้าย ๆ กัน แต่จะมีรายละเอียดบางอย่างแตกต่างกันบ้าง ดังนี้

การประชุมในชั้นแนะนำตัวมักจะเป็นการประชุมกันที่บ้านพักของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อสร้างความเป็นกันเอง และสร้างบรรยากาศการประชุมให้เป็นแบบสบาย ๆ ข้อดีอีกประการหนึ่งของการจัดประชุมที่บ้านพักก็คือ ทำให้วิทยากรกระบวนการเห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของผู้นำชุมชน เพื่อที่จะสามารถเข้าใจพื้นฐานความคิดของผู้นำชุมชนได้ง่ายขึ้น แต่หากผู้นำชุมชนต้องการความเป็นทางการมาก ๆ จะใช้สถานที่ของราชการ เช่น สำนักงานของชุมชน ศาลากลางหมู่บ้าน ศาลากลางตำบล เป็นต้น

ส่วนการประชุมในชั้นวางแผนนั้นมักจะมุ่งไปจัดที่สถานที่ของราชการโดยตรง เช่น สำนักงานของชุมชน ศาลากลางหมู่บ้าน ศาลากลางตำบล เพื่อให้ดูเป็นทางการมากขึ้น เป็นการเอื้อต่อการประชุมระดมสมองที่ต้องสร้างบรรยากาศให้ดูจริงจังมากกว่าการแนะนำตัว และส่วนใหญ่แล้วศาลากลางหมู่บ้านจะตั้งอยู่ตรงใจกลางของหมู่บ้าน ศาลากลางตำบลก็จะตั้งอยู่กลางชุมชน ทำให้เดินทางสะดวกและแสดงถึงการที่วิทยากรกระบวนการให้เกียรติทุกฝ่ายเท่าเทียมกัน โดยไม่จัดที่บ้านใครคนใดคนหนึ่ง อีกทั้งทำเลที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน ทำให้สามารถมองเห็นสภาพของหมู่บ้าน หรือชุมชนได้อย่างทั่วถึง เอื้อประโยชน์หลายประการ อาทิ เมื่อต้องการกำหนดจุดที่ตั้งของสิ่งก่อสร้างสาธารณะ การอยู่กลางชุมชนจะช่วยให้เห็นภาพรวมที่แท้จริงและสามารถช่วยหาคัดสินใจกำหนดจุดที่ตั้งได้อย่างเหมาะสม ถูกต้อง และยังสามารถทำให้มองเห็นแหล่งวัสดุอุปกรณ์ธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนได้ ทำให้สามารถหาคำตอบให้กับการวางแผนงานได้ง่ายขึ้น

โดยวิทยากรกระบวนการต้องจัดให้ทุกฝ่ายนั่งล้อมวงหันหน้าเข้าหากัน เพื่อให้ผู้ที่เข้าร่วมประชุมคนได้มีโอกาสเห็นหน้ากันและกัน และสามารถสื่อสารกันได้อย่างรอบทิศทาง เป็นการกระตุ้นให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เกิดเป็นการสื่อสารแบบสองทาง คือทั้งจากทางฝ่ายองค์การพัฒนาที่ส่งสารไปยังฝ่ายผู้นำชุมชนและจากฝ่ายผู้นำชุมชนไหลเวียนกลับมาที่ทางฝ่ายองค์การพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นอย่างนี้เพราะทุกคนสามารถสื่อสารกับคนที่นั่งตรงหน้าและกับคนที่นั่งข้าง ๆ ได้ตลอดเวลา และเป็นการเปิดโอกาสให้วิทยากรกระบวนการสามารถสังเกตปฏิกิริยาของ

ทุกคนได้อย่างทั่วถึง และสามารถควบคุมการประชุมให้บรรลุเป้าหมายได้เป็นอย่างดี

โดยเฉพาะในชั้นวางแผนที่ต้องการการระดมสมองเพื่อช่วยกันคิดวางแผนนั้น การนั่งล้อมวง หันหน้ามาเผชิญหน้ากันทุกฝ่ายจะช่วยกระตุ้นความสนใจของทุกคนให้อยู่ในเนื้อหาของ การประชุม และการที่ทุกคนสามารถทำการสื่อสารแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้จากทุกคนรอบด้าน ในที่ประชุมเป็นการช่วยเพิ่มความต้องการแสดงความคิดเห็นของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

“การไปครั้งแรกส่วนใหญ่ก็จะไปหาผู้ใหญ่ที่บ้าน แล้วนั่งล้อมวงคุยกัน เพราะส่วนใหญ่ผู้ใหญ่เขาจะไม่ได้อยู่บ้านคนเดียว คนอื่นตรงนั้นก็จะมีลูกเมียเขา มีผู้เฒ่าผู้แก่บ้าง เราก็เรียกมานั่งล้อมวงคุยกันไปเลย แบบนี้จะคุยง่ายกว่าพวกเรานั่งฝั่งหนึ่ง พวกเขาฝั่งหนึ่ง”

(คุณกิม ฮ็อง-สัมภาษณ์ 23 ส.ค. 48)

“ส่วนใหญ่เวลาประชุมวางแผนกัน เราจะไปศาลากลางบ้านเพราะจะได้รวมคนได้ง่าย แล้วนั่งล้อมวงคุยกัน เพราะส่วนใหญ่เราจะเรียกแต่ผู้เฒ่าผู้แก่แล้วก็บางหมู่บ้านเขาจะมีคณะกรรมการเป็นตัวแทนของเขาอยู่ ก็จะมีทั้งหมดไม่กี่คน เราก็นั่งกับพื้นล้อมวงคุยกัน มีขนมบ้าง มีกระดาษแผ่นใหญ่ ๆ ไว้ตรงกลาง ไว้เขียนสรุปให้ทุกคนได้เห็น”

(คุณกฤษ เซ็ง-สัมภาษณ์ 5 ก.ย. 48)

ส่วนในชั้นปฏิบัติงานนั้น การจัดเตรียมสถานที่ และการจัดที่นั่งให้ผู้ร่วมกิจกรรม เป็นสิ่งที่มีประโยชน์มาก เนื่องจากเป็นกลยุทธ์ที่ช่วยให้วิทยากรกระบวนการสามารถเข้าควบคุม สถานการณ์การประชุม หรือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งหากในชั้นนี้มีผู้เข้าร่วม กิจกรรมจำนวนน้อยก็จะจัดการเตรียมสถานที่และล้อมวงคุยกันตามที่ได้นำเสนอไปแล้วข้างต้น แต่หากมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมมากกว่า 10 คนขึ้นไป ก็จำเป็นต้องใช้สถานที่ที่กว้างขวางขึ้น เพื่อรองรับคนจำนวนมาก ๆ ได้ ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้ศาลากลางหมู่บ้าน ศาลากลางตำบล และจัดให้ชาวบ้านนั่งเป็นรูปตัวยู (U) เนื่องจากเป็นการง่ายต่อวิทยากรกระบวนการที่ก้าวเข้าไปใกล้หรือจะ เข้าถึงสมาชิกการประชุมคนใดคนหนึ่งตามที่ต้องการได้ทันทีหากเห็นว่าชาวบ้านไม่ยอมแสดง ความคิดเห็น หรือไม่เอาใจใส่กิจกรรมที่กำลังดำเนินอยู่ การนั่งแบบนี้จะทำให้เห็นชัดเจนว่า สถานการณ์ในการประชุม และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นอย่างไร เพื่อให้วิทยากรกระบวนการ สามารถควบคุมการดำเนินกิจกรรมให้สำเร็จลุล่วงไปได้อย่างราบรื่นด้วยดี

“อย่างโครงการของผม วิธีที่จะทำให้เราเข้าไปถึงตัวชาวบ้านได้ง่าย ก็คือการจัดที่นั้งให้เขา ถ้าตอนทำงานชาวบ้านมากันเยอะ ๆ ก็จะให้นั่งกันแบบตัวงู เราก็จะได้มีช่องตรงกลางเดินเข้าไปหาเขาได้ ตามคำถามเขาได้...”

(คุณกฤษ เซิง-สัมภาษณ์ 5 ก.ย. 48)

ดังนั้น การจัดเตรียมสถานที่และการจัดเตรียมที่นั่งจึงนับเป็นกลยุทธ์สำคัญที่วิทยากรกระบวนการจะต้องจัดเตรียมการวางแผนเป็นอย่างดี เพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมไปได้ อย่างราบรื่น และประสบความสำเร็จด้วยดี

3. เตรียมสื่อสร้างความสนใจ

สื่อและอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการสื่อสารนั้น เป็นกลยุทธ์สำคัญที่สามารถส่งผลกระทบต่อความสำเร็จในการสื่อสารแต่ละครั้ง เนื่องจากสื่อและอุปกรณ์ที่วิทยากรกระบวนการเตรียมไปสามารถเรียกร้องความสนใจของชาวบ้านได้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะสื่อที่เป็นรูปภาพและวีซีดี จะสามารถสร้างความเข้าใจในเนื้อหาได้มากกว่าเพียงการพูดจาหรือกัน รวมทั้งสื่อบางประเภทแสดงถึงการให้เกียรติและแสดงความเคารพ และเพิ่มความเป็นทางการ ซึ่งการเลือกใช้จะมีความแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของการทำงานในแต่ละขั้นตอนดังนี้

ในขั้นแนะนำตัว จุดหมายเชิญนับเป็นสื่อที่สำคัญที่สุด วิทยากรกระบวนการต้องส่งจุดหมายเชิญล่วงหน้าอย่างน้อย 3 วัน เพื่อแสดงความเคารพและให้เกียรติแก่ผู้นำชุมชน นอกจากนั้น อาจจะไปประกอบไปด้วยเอกสารขอความร่วมมือในการจัดงานจากฝ่ายต่าง ๆ นามบัตรของคณะทำงาน เป็นต้น ซึ่งอย่างไรก็ตามในจุดหมายเชิญต้องแสดงรายละเอียดของโครงการ อาทิ ชื่อโครงการ สังกัด รายชื่อผู้รับผิดชอบ วัตถุประสงค์ เพื่อเป็นการแสดงความน่าเชื่อถือของเจ้าหน้าที่ที่เข้าไปแนะนำตัว

“ตอนแรกก็ไม่ต้องเตรียมอะไรมาหรอก แค่จุดหมายก็พอ ที่สำคัญต้องเตรียมตัวเรา จะไปพูดอะไรกับเขาบ้าง”

(คุณเค็ม รอง เต็น-สัมภาษณ์ 25 ส.ค. 48)

ในชั้นวางแผน วิทยากรกระบวนการจะต้องเลือกใช้สื่อและอุปกรณ์ที่เหมาะสมต่อการประชุมระดมสมอง ซึ่งอุปกรณ์ส่วนใหญ่มักจะประกอบไปด้วย กระดาน กระดาษ เครื่องเขียน ส่วนสื่อสำคัญที่วิทยากรกระบวนการจะต้องเตรียมไปด้วยได้แก่ ภาพวาดที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในการประชุม เช่น ภาพวาดที่แสดงให้เห็นโครงสร้างคร่าว ๆ ของสิ่งก่อสร้าง หรือภาพแสดงอาการของผู้ป่วยด้วยโรคต่าง ๆ เป็นต้น เหล่านี้เพื่อสร้างความเข้าใจให้ตรงกันทุกฝ่าย

“ก่อนอื่นเราต้องอธิบายให้เขาเข้าใจเรื่องของเราก่อน อย่างเราจะเข้าไปพูดเรื่องวัณโรค ก็ต้องเตรียมรูปไปให้เขาดูว่าวัณโรคมีอาการอย่างไรบ้าง เราต้องสร้างความเข้าใจพื้นฐานให้ตรงกันเสียก่อน ส่วนใหญ่คือเราต้องเตรียมรูปพวกนี้ไป เขาจะได้รู้ว่าเราพูดถึงอะไร”

(คุณเบิง เกียแข็ง-สัมภาษณ์ 3 ส.ค.48)

ในขั้นสุดท้าย คือ ชั้นปฏิบัติงาน การเตรียมพร้อมในเรื่องของสื่อและอุปกรณ์เป็นกลยุทธ์สำคัญที่จะช่วยสร้างความน่าสนใจและดึงดูดใจให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมและอยู่ร่วมงานจนจบวาระ และดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าสื่อประเภท ภาพวาด โปสเตอร์ และสารคดีวีซีดี สามารถสร้างความเข้าใจได้ดีกว่าและชัดเจนกว่าการพูดอธิบายเพียงอย่างเดียว เนื่องจากชาวชนพื้นเมืองส่วนใหญ่ยังไม่รู้ภาษาขแมร์ ไม่สามารถอ่านออก เขียนได้ ดังนั้นการใช้รูปภาพสื่อความหมายจึงเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการสร้างความเข้าใจต่อสิ่งที่ทางองค์การพัฒนาต้องการสื่อออกไป

สื่อที่ใช้ในชั้นนี้มักจะได้แก่ ภาพวาด โปสเตอร์ แผ่นพลิก (Flip chart) ไมโครไฟฟ เครื่องขยายเสียง แผ่นสารคดีวีซีดี/เครื่องเล่นวีซีดี คอมพิวเตอร์ โปรเจ็กเตอร์ (และเครื่องกำเนิดไฟฟ้าถ้าจำเป็น) รวมถึงสิ่งของตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่ต้องการ เช่น ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้วิทยากรกระบวนการอาจจะต้องเตรียมตัวอย่างใบไม้ ท่อนไม้ เพื่อแสดงถึงประเภทของไม้ให้ชัดเจน เป็นต้น ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพแม่และเด็ก วิทยากรกระบวนการอาจจะต้องเตรียมตัวอย่างอาหารสำหรับเด็กอ่อน หรือตัวอย่างเครื่องใช้สำหรับเด็ก เพื่อแสดงให้กลุ่มผู้เข้าอบรมเข้าใจได้อย่างชัดเจน เป็นต้น

ข้อควรระวังในการนำเครื่องมือ อุปกรณ์ เครื่องใช้ไฟฟ้าไปใช้ในการทำงาน คือ ต้องจัดการตรวจสอบให้เรียบร้อยเสียก่อนว่าในหมู่บ้านหรือพื้นที่ที่ไปปฏิบัติงานนั้นมีไฟฟ้าใช้หรือไม่ ถ้ายังไม่มีไฟฟ้ก็ต้องเตรียมเครื่องกำเนิดไฟฟ้าไปด้วย เพื่อที่จะสามารถใช้อุปกรณ์ไฟฟ้าต่าง ๆ ที่เตรียมไปด้วยได้ ส่วนสื่อและอุปกรณ์อื่น ๆ ก็ควรที่จะได้รับการตรวจสอบก่อนการนำไปใช้ ทุกครั้งว่า สื่อและอุปกรณ์เหล่านั้นใช้การได้ดีหรือไม่ เกิดการชำรุดเสียหายหรือไม่ ครบถ้วนตามที่

ต้องการหรือไม่ เพื่อให้เกิดความพร้อม และสร้างความมั่นใจให้กับวิทยากรกระบวนการขณะดำเนินกิจกรรมว่าจะสามารถใช้อุปกรณ์ที่เตรียมไปได้ทุกอย่าง ไม่ควรที่จะเกิดเหตุการณ์ฉุกเฉินขณะทำงาน

“สื่อที่ใช้ในการสื่อสารกับชาวบ้านแต่ละครั้ง ส่วนใหญ่ถ้าเป็นการไปเผยแพร่ความรู้ เราก็จะเตรียมรูปภาพ แล้วก็มีวิดีโอ ซีดี เรื่องที่เกี่ยวข้องกับหัวเรื่องไป อย่างเช่นวิดีโอเรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อม อนามัย การรักษาที่ดินทำกิน เป็นต้น แต่จะยุ่งยากนิดหนึ่งคือเราจะต้องเอาเครื่องปั่นไฟไปเอง ถ้าเป็นการฝึกอบรม ก็ต้องเตรียมหนังสือที่มีรูปภาพเพื่อให้เข้าใจง่าย ตัวหนังสือที่ใช้ในเอกสารต่าง ๆ ต้องตัวโต สะอาดเรียบร้อย ใช้ภาษาง่าย ๆ อย่าให้ชาวบ้านลำบากอ่านลำบาก”

(คุณฮอน นา-ววน-สัมภาษณ์ 5 ส.ค. 48)

“การทำวิดีโอก็จะทำในลักษณะสารคดี เช่นการรักษาบ่อน้ำ ก็จะเป็นการบอกวิธีการรักษาตามขั้นตอนไปเรื่อย ๆ วิดีโอนั้นเราไม่ได้ทำเอง เรายืมมาจากรัฐบ้าง เช่น จากกระทรวงกิจการนารี จากองค์การอื่น ๆ บ้าง ทั้งวิดีโอแล้วก็โปสเตอร์ต่าง ๆ เอกสารแจกต่าง ๆ ...”

(คุณลี เขมรา-สัมภาษณ์ 5 ส.ค. 48)

4. ใช้ภาษาถิ่นเปิดใจชาวบ้าน

การใช้ภาษาถิ่นเป็นกลยุทธ์ที่ใช้เพื่อเปิดใจชาวบ้าน การใช้ภาษาถิ่นจะทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกสนิทใจกับวิทยากรกระบวนการมากกว่าการใช้ภาษาชนมัวร์ ทำให้เกิดความ รู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน ช่วยให้การสนทนาเป็นไปอย่างเป็นกันเองและราบรื่นยิ่งขึ้น

การใช้ภาษาถิ่นสามารถสร้างความประทับใจให้แก่ชาวบ้านได้ตั้งแต่ครั้งแรกที่วิทยากรกระบวนการลงพื้นที่ครั้งแรก ทำให้ชาวบ้านอยากที่จะร่วมสนทนาด้วย ข้อดีอีกประการหนึ่งของการใช้ภาษาถิ่นก็คือ ชาวบ้านสามารถเข้าใจความหมายทั้งหมดอย่างชัดเจน และไม่ทำให้เกิดความเข้าใจผิด

“ถ้าเราพูดหรือฟังภาษาเขาได้ มันจะทำให้เขารู้สึกดี อยากพูดกับเรามากขึ้น เพราะบางทีเขาก็อายที่ต้องพูดภาษาขแมร์ เขากลัวพูดผิด กลัวเราหัวเราะ ก็จะทำให้ไม่อยากพูด”

(คุณกิม ฮ็อง-สัมภาษณ์ 23 ส.ค. 48)

ถึงแม้ว่าผู้นำชุมชนจะมีความรู้ สามารถใช้ภาษาขแมร์ได้ แต่ก็ยังจำเป็นที่จะต้องใช้คำสามัญธรรมดา ที่ถ่ายทอดความเข้าใจ เพราะอย่างไรก็ตามภาษาขแมร์ถือว่าเป็นภาษาที่สองของเขา ดังนั้นวิทยากรกระบวนการจึงจะคาดหวังว่าคนชนเผ่าพื้นเมืองจะมีความชำนาญในด้านภาษาเหมือนคนขแมร์ที่ลุ่มไม่ได้

5. ให้โอกาสทุกฝ่ายแสดงความคิดเห็น

นับเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในทุกขั้นตอนของการสื่อสารกับชาวบ้าน อาจทำได้โดยการสรุปแต่ละประเด็น เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกคนได้อภิปราย และวิทยากรกระบวนการ ชัยนตั้งคำถามทั้งระหว่างการประชุมและการเล่นเกมต่าง ๆ เพื่อให้ทุกคนได้มีโอกาสคิดและตอบคำถามเหล่านั้น

ถ้ามีคนทีพูดมาก ๆ เราก็จะใช้วิธีสรุปจบ แล้วโยนคำถามต่อไปยังคนที่อยู่เงียบ ๆ หรือคนที่เงียบมาก ๆ ก็ต้องดูว่าทำอย่างไรให้คนนั้นเขากล้ามากขึ้น แสดงออกมากขึ้น

(คุณฮอน นา-ววน-สัมภาษณ์ 5 ส.ค. 48)

โดยในขั้นแนะนำตัว วิทยากรกระบวนการต้องพยายามสร้างโอกาสให้ผู้มาเป็นฝ่ายพูด เพื่อที่จะสามารถเข้าใจระบบความคิดและทัศนคติที่เขามีต่อคณะทำงานได้ รวมทั้งต้องกระตุ้นให้ผู้มาแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการที่เรานำเสนอไป พร้อมกับเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดวันเวลานัดหมาย และตัวบุคคลที่ควรมีส่วนร่วมในการประชุมครั้งถัดไป

“จะรู้ว่าเขาชอบหรือไม่ชอบเรา ก็ดูได้จากวิธีที่เขาพูดกับเรา ถ้าเขาอยากพูดอยากเล่าก็แปลว่าเขาอยากเป็นเพื่อนกับเรา ถ้าเขาไม่ยิ้ม ไม่ค่อยอยากจะทำอะไรก็ต้องกลับไปคิดแล้ว...”

(คุณฮาส วิบล-สัมภาษณ์ 25 ส.ค. 48)

เช่นเดียวกับชั้นแนะนำตัว การให้โอกาสทุกฝ่ายได้แสดงความคิดเห็นในชั้นวางแผนก็นับได้ว่ามีความสำคัญไม่แพ้กัน เนื่องจากการวางแผนงานนั้นจำเป็นต้องอาศัยคนในพื้นที่เป็นผู้อภิปราย เพราะชาวบ้านจะรู้ดีกว่าคณะทำงานจากองค์การพัฒนาว่าทรัพยากรในหมู่บ้าน หรือในท้องถิ่นนั้นมีอะไรบ้าง การจัดการควรเป็นอย่างไร เช่น จัดที่ไหน อย่างไร เพราะคนเหล่านี้จะรู้ขนบธรรมเนียม และระเบียบประเพณีของชนเผ่าเป็นอย่างดี ดังนั้น จึงต้องให้คนในชุมชนเป็นผู้พูดอภิปรายและวางแผนกัน

“หน้าที่การงานเรานั้นที่สุดคือให้ชาวบ้านเป็นคนพูด เพราะไม่ว่าเรื่องอะไร เรามีปัญหาอะไร อยากได้อะไร เราคิดแทนเขาไม่ได้ ต้องให้เขาออกมา เรามีแค่พูดเกริ่นนำแค่เล็กน้อย ตอนเริ่มต้นเท่านั้น ที่เหลือก็ให้เขาพูดกันออกมา มีการจัดกลุ่มปรึกษากัน”

(คุณฮอน นา-ววน-สัมภาษณ์ 5 ส.ค. 48)

ความสำคัญของการให้โอกาสทุกฝ่ายได้แสดงความคิดเห็นในชั้นปฏิบัติงานนั้น ก็ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าชั้นอื่น ๆ เนื่องจาก เป็นกลยุทธ์สำคัญในการหาความตกลงร่วมกันอย่างเป็นธรรม เพราะปกติแล้วในชั้นปฏิบัติจะมีจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก หากทุกฝ่ายได้แสดงความคิดเห็นก็จะได้ข้อมูลที่หลากหลาย นำไปสู่ข้อสรุปที่ถูกต้องชัดเจนมากยิ่งขึ้น แต่ข้อเสียของการมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมมากไม่จำเป็นจะเป็นการประชุมร่วมกันของชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน หรือจากการอบรมและนิทรรศการ ก็คือทำให้คนบางกลุ่มเกิดความเขินอาย หรือไม่ใส่ใจต่อกิจกรรมที่ทำ ดังนั้นการสร้างโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นก็จะเป็นส่วนหนึ่งในการกระตุ้นความสนใจของชาวบ้านให้กลับมาสนใจสิ่งที่กำลังทำอยู่ และช่วยให้ชาวบ้านกล้าแสดงออกมากขึ้น

“เรื่องอายนั้นเราเจอเป็นประจำ โดยเฉพาะเกิดกับผู้หญิงชนกลุ่มน้อย เขาจะเขินอายมาก ๆ จะไม่กล้าพูดเลย เขาจะคิดว่ากลัวคนอื่นจะหัวเราะเยาะ ถ้าพูดออกมา กลัวว่าพวกผู้ชายจะแซวเขา แต่เมื่อเราเจอเรื่องแบบนี้ สำคัญที่สุดเลยคือ เราต้องพยายามสร้างโอกาสให้เขาพูด”

(คุณลี เขมรา-สัมภาษณ์ 5 ส.ค. 48)

6. แบ่งกลุ่มย่อยกระตุ้นการคิดและแสดงออก

การแบ่งกลุ่มย่อย หรือการจับคู่คิดนี้จะทำให้ทุกคนมีโอกาสได้คิดและได้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ โดยจะใช้มากในชั้นวางแผนและชั้นปฏิบัติงาน

ในชั้นของการวางแผนนั้น การแบ่งกลุ่มย่อยเป็นกลยุทธ์ที่มีประโยชน์อย่างมากในการที่จะกระตุ้นให้ทุกคนพยายามคิดวางแผนร่วมกัน เป็นการสร้างโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็น อาจทำการแบ่งผู้เข้าร่วมประชุมออกเป็น 2 กลุ่ม หลังจากนั้นแบ่งย่อยลงไปอีกเป็น 3-4 คนจนกระทั่งจับคู่กันคิด เพื่อให้ลองทำแผนออกมาดูกัน แล้วเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่น ๆ โดยวิทยากรกระบวนการจะต้องนำส่วนดีของทุกกลุ่มมารวมกันแล้ววาดออกมาเป็นแผนงานที่สามารถนำมาใช้ได้จริง

“เวลาประชุมก็จะมีคนที่ไม่ยอมพูดอยู่บ่อย ๆ พอเราจับคู่แล้วให้เขาเปลี่ยนกันออกมาพูดข้างหน้าบ่อย ๆ สักพักเขาก็จะชินแล้วก็กล้าขึ้น พูดออกมาได้มากขึ้นเอง ต่อไปก็ไม่ต้องเหมือนบังคับเขาอีก”

(คุณกิม อี๋อง-สัมภาษณ์ 23 ส.ค. 48)

ส่วนในชั้นการปฏิบัติงานมักจะมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก ดังนั้นการแบ่งกลุ่มย่อยจึงสามารถแบ่งได้เป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นแรก แบ่งตามเพศ ฐานะทางสังคม ช่วงอายุ ขั้นที่สองนำกลุ่มต่าง ๆ ที่แบ่งได้มาแบ่งย่อยให้จำนวนคนน้อยลงไปอีกที เพื่อให้ทุกคนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนในกลุ่มของตน แล้วออกมาอภิปรายต่อที่ประชุมใหญ่ เป็นการกระตุ้นให้ทุกคนต้องคิดและแสดงออกมากยิ่งขึ้น

“ค่อย ๆ แบ่งกลุ่มเขาออกมา เขาจะได้คิดคุยกันในกลุ่ม กลุ่มยิ่งเล็กยิ่งดี จะได้ไม่อายกัน แล้วก็ต้องช่วยกันคิด ถ้า 3-4 คนแล้วยังมีคนที่ไม่ยอมพูด เราก็แบ่งให้เล็กลงไปอีก จนถึงให้จับคู่กันเลย คราวนี้ไม่คิดไม่พูดก็ได้แล้ว”

(คุณหนูพุด จันทรา-สัมภาษณ์ 5 ก.ย. 48)

7. ใช้แผ่นพลิก (Flip Chart) บันทึกความคิด

กลยุทธ์ในการช่วยบันทึกความคิดที่วิทยากรกระบวนการมักใช้บ่อย ๆ คือการใช้กระดานแผ่นพลิก (Flip Chart) เพื่อสรุปเอาประเด็นสำคัญขึ้นมาบันทึกให้ทุกคนได้เห็นอย่างชัดเจน เป็นการระลึกความจำว่าจุดใดยังบกพร่องอยู่ จุดใดยังไม่สมบูรณ์

ข้อดีของการใช้แผ่นพลิก (Flip Chart) คือ วิทยากรกระบวนการสามารถเตรียมติดตัวและพกพาไปได้ทุกที่ เนื่องจากสามารถหากล่องกระดาษแผ่นใหญ่และพับถือไปได้ง่าย จึงค่อนข้างสะดวก ในกรณีที่หากล่องกระดาษไม่ได้ ข้อดีอีกประการหนึ่งคือ เป็นการช่วยรวบรวมความคิดของทุกฝ่ายให้ออกมาเป็นตัวอักษร เรียกได้ว่าแปรความคิดออกมาเป็นรูปธรรมที่สามารถเห็นได้ชัดเจน เพื่อเป็นการกระตุ้นการแสดงความคิดเห็นได้มากขึ้น อีกทั้งยังเป็นวิธีการตรวจสอบความถูกต้องในการสรุปประเด็นในการพูดคุยกันในที่ประชุมของวิทยากรกระบวนการอีกด้วย

“กระดานฟลิปชาร์ต เราต้องติดไปด้วยประจำอยู่แล้ว เวลาเขาพูดอะไรเราก็สรุปแล้วเขียนออกมา บางทีผู้ใหญ่เขาก็จะบอกว่าไม่ถูก แล้วชาวบ้านเขาก็จะพูดใหม่ ให้เราเขียนใหม่แรก ๆ ก็อายนะที่เขาบอกเราเขียนผิด แต่อีกทีก็ดีเหมือนกันจะได้ให้ชาวบ้านเขาดูด้วยว่าเราเข้าใจถูกหรือไม่”

(คุณลี เขมรา-สัมภาษณ์ 5 ส.ค. 48)

รูปภาพ 8 ตัวอย่างกิจกรรมการฝึกอบรม

8. ให้รางวัลล่อใจ

การใช้รางวัลล่อใจเป็นกลยุทธ์สำคัญที่วิทยากรกระบวนการมักใช้ในการโน้มน้าวใจผู้เข้าร่วมประชุม ผู้เข้าร่วมกิจกรรม รางวัลที่ใช้สามารถแบ่งออกได้หลายประเภท อาทิ ประเภทเครื่องแต่งกาย ประเภทอาหาร และประเภทของใช้ทั่วไป เป็นต้น

ส่วนใหญ่แล้วเครื่องล่อใจประเภทเครื่องแต่งกาย ได้แก่ เสื้อยืด หมวก ประเภทของใช้ทั่วไป ได้แก่ ไฟแช็ก เครื่องเขียนซึ่งมักถูกนำมาใช้เป็นรางวัลในการอบรม และเป็นของรางวัลในการเล่นเกมต่าง ๆ

ส่วนเครื่องล่อใจประเภท

อาหารสามารถใช้ได้ในหลายสถานการณ์ อาทิ ขนมขบเคี้ยวที่ใช้ในขณะดำเนินกิจกรรม เช่น การประชุม การฝึกอบรม การแจกลูกอมเป็นรางวัลในการเล่นเกมและเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความสนุกสนานในการจัดนิทรรศการ

รูปภาพ 9 ตัวอย่างกิจกรรมกินข้าวสามัคคี

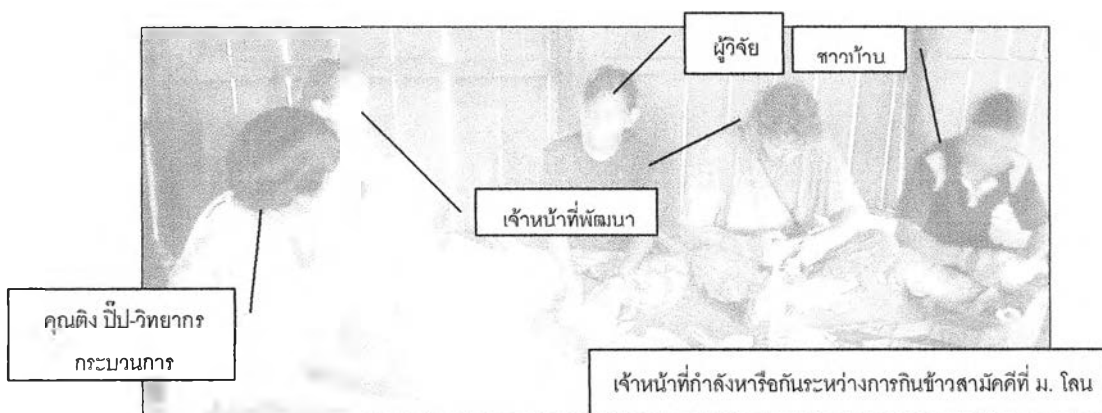
การเสนออาหารกลางวันให้แก่ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมถือเป็นน้ำใจอีกอย่างหนึ่งที่วิทยากร

กระบวนการสามารถเสนอให้แก่ชาวบ้านได้

การเสนอเลี้ยงอาหารชาวบ้านนั้นมักใช้ในกรณีที่

วิทยากรกระบวนการต้องการเชื่อมความสัมพันธ์กับชาวบ้านให้แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น โดยการ

จัดการกินข้าวสามัคคี คือ การรวบรวมชาวบ้านมาจัดเตรียมอาหารที่วิทยากรกระบวนการจัดหามาแล้วรับประทานร่วมกันทั้งหมด วิธีนี้จะสามารถดึงดูดให้คนสนใจมาร่วมงานมากกว่าการเรียกคนมาเข้าร่วมกิจกรรมเท่านั้น

รูปภาพ 10 บรรยากาศการทำงานของเจ้าหน้าที่พัฒนา

ข้อจำกัดของการจัดทำกรกินข้าวสามัคคี คือ ส่วนใหญ่จะต้องใช้งบประมาณเยอะในการจัดเตรียมของสด และความยากลำบากในการจัดหาสถานที่และอุปกรณ์ทำกับข้าว

รวมทั้งวิทยากรกระบวนการไม่สามารถกะจำนวนคนที่จะมาร่วมวงรับประทานได้แน่นอน ดังนั้น การจัดการกินข้าวสามัคคีจึงไม่เป็นที่นิยมในการนำมาใช้มากนัก

“การทำกรกินข้าวสามัคคีก็คืออยู่หอรอก เรียกคนได้เยอะ ชาวบ้านเขาชอบกินข้าวรวมกัน แต่ต้องเตรียมของเยอะ ยุ่งยาก แล้วอีกอย่างก็เตรียมไม่ค่อยถูก เพราะเราเลือกคนมาไม่ได้ ใครมากก็ต้องเรียกเขามาร่วมทั้งหมด อีกอย่างจานชามเขา บ้านเขา เขาก็เข้าไปใช้ไม่สะดวก ก็เลยไม่ค่อยได้ทำกัน”

(คุณติง ปีป-สัมภาษณ์ 30 ก.ค. 48)

9. เล่นเกมแก้เบื่อ

การเล่นเกมนั้น เป็นกลยุทธ์สำคัญในการสร้างบรรยากาศการทำงานให้มีความสนุกสนาน น่าสนใจ และแก้ปัญหาความว่างและความเบื่อหน่ายที่เกิดขึ้นได้ระหว่างการดำเนินกิจกรรมของวิทยากรกระบวนการ อีกทั้งยังช่วยให้ชาวบ้านจดจำเนื้อหาของโครงการได้ดีขึ้น

ในขั้นของการวางแผน มักจะเป็นการเล่าเรื่องประสบการณ์ และเล่าเรื่องตลกขบขันมากกว่าจะเป็นเกมการเล่น เนื่องจากจะไม่ทำให้สมาชิกการประชุมหลุดออกจากเนื้อหาการประชุมมากนัก และยังเป็นการรักษาบรรยากาศของการประชุมระดมสมองไว้ แต่การเล่าเรื่องตลกขำขันที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการประชุมจะช่วยผ่อนคลายบรรยากาศความตึงเครียด พร้อมทั้งยังช่วยให้ผู้เข้าร่วมประชุมระลึกถึงประสบการณ์ที่ใกล้เคียงกับการทำงานครั้งนี้มาประยุกต์ใช้ได้อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ในการจัดกิจกรรมเกือบทุกครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการประชุม การจัดอบรม การจัดนิทรรศการ สิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำคือบรรยากาศการทำกิจกรรมที่เคร่งเครียดเกินไป ทำให้เกิดการไม่ใส่ใจของผู้ที่เข้าร่วมงาน ชาวบ้านเกิดความเบื่อหน่าย วิทยากรกระบวนการจึงนับเป็นตัวแปรสำคัญในการแก้ปัญหานี้ ดังนั้น วิทยากรกระบวนการจึงต้องสร้างเกม การเล่นต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อสร้างบรรยากาศในการทำกิจกรรมให้มีความสนุกสนาน และยังช่วยให้ง่ายต่อการจำเนื้อหาในการอบรม พร้อมทั้งเป็นการเรียกร้องความสนใจของชาวบ้านให้กลับมายังกิจกรรมที่กำลังทำอยู่ได้

“เราไปจัดอบรมที่ ส่วนใหญ่จะเจอว่าคนเข้าร่วมอบรมจะง่วงนอน เพราะฉะนั้นเราก็ต้องคิดแล้วว่าต้องทำยังไง ที่หนึ่งคือให้เขาพูดกับเรา ต่อมาคือไม่ให้น่าเบื่อ เราอาจใช้วิธีการพูดเล่นบ้าง ให้ร้องเพลงบ้าง ให้รำวงบ้าง เพื่อให้เค้ากลับมาสนใจเราอีก”

(คุณลี เขมรา-สัมภาษณ์ 5 ส.ค. 48)

“วิธีการวัดว่าชาวบ้านเข้าใจ รู้เรื่องที่เราสอน หรือเรื่องที่พูดรีเปล่าก็มีหลายวิธีในการวัด เช่น ให้จับฉลากคำถามแล้วลองตอบคำถามนั้นดู ถ้าผิดก็ให้เพื่อน ให้รำ ร้องเพลง เป็นการลงโทษ หาเกมมาเล่นเรื่อย ๆ “

(คุณติง ปิป-สัมภาษณ์ 30 ก.ค. 48)

10. ใช้ล่ำสร้างความสะดวกหรือร่น

การใช้ล่ำเป็นกลยุทธ์ที่วิทยากรกระบวนการไม่นิยมใช้มากนักโดยเฉพาะในชั้นแนะนำตัวและชั้นวางแผน เนื่องจากอาจส่งผลถึงความรู้สึกแบ่งพรรคแบ่งพวกระหว่างวิทยากรกระบวนการกับชาวบ้านได้ อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่วิทยากรกระบวนการไม่สามารถสื่อสารด้วยภาษาถิ่นจริง ๆ ก็จำเป็นต้องใช้ล่ำเพื่อที่จะสามารถสื่อสารกับชาวบ้านได้รู้เรื่อง และสามารถที่จะถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารได้อย่างถูกต้อง ชัดเจนไปยังชาวบ้าน และสามารถที่จะรับฟังความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งการใช้ล่ำก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ชะลอการพูดคุยให้ช้าลง เพื่อที่วิทยากรกระบวนการจะสามารถควบคุมการประชุมได้ดีขึ้น

การใช้ล่ำนั้นมักจะเลือกจากคนที่เข้าประชุม อาจจะหนึ่งหรือสองคน โดยเลือกจากคนที่กระตือรือร้นและเข้าใจภาษาชนแรมเป็นอย่างดี มาเป็นล่ำช่วยแปลภาษาและเป็นผู้ช่วยวิทยากรกระบวนการตลอดการประชุม หรือการจัดกิจกรรมอื่น ๆ ในครั้งนั้น ซึ่งวิทยากรกระบวนการจะทำการเปลี่ยนตัวล่ำทุกครั้งที่จัดกิจกรรม ทั้งนี้จะมีผลกระตุ้นให้ทุกคนอยากที่จะแสดงออกและมีส่วนร่วมกับกิจกรรมมากยิ่งขึ้น

“เราไม่เตรียมล่ำไปหรอก ไปดูเอาว่าใครที่สนใจอยากช่วยเราบ้าง ที่นี้ก็มีพวกที่เขารู้ภาษาชนแรมดี ๆ เราก็จะให้เขามาช่วยพูด ช่วยแปล แต่เราไม่เอาเขาตลอดนะ คราวหน้าไปก็เลือกคนใหม่ ที่นี้พอเข้าไปอีกคนอื่นเขาก็จะอยากเป็นผู้ช่วยเราบ้าง ก็จะตั้งใจทำงานกับเรามากขึ้นด้วย”

(คุณเบิง เกียเซ็ง-สัมภาษณ์ 3 ส.ค. 48)

11. เพิ่มความเข้าใจด้วยการแสดงสาธิต(Role Play)

การแสดงละครสาธิต เป็นกลยุทธ์ที่วิทยากรกระบวนการในโครงการด้านสาธารณสุขมักใช้มากกว่าในโครงการด้านอื่น ๆ เนื่องจากชาวบ้านได้มีโอกาสทำการทดลองปฏิบัติทันทีที่เรียนจบ อย่างเช่น ในโครงการพัฒนาคุณภาพอาหารสำหรับแม่และเด็ก ที่จะให้ตัวแทนคุณแม่ได้ปรุงอาหารเพื่อลูกอ่อนขณะทำการอบรม และ การจัดอบรมวิธีการดูแลเด็กอ่อน ที่สอนให้แม่หัดอาบน้ำให้ลูกอ่อน โดยใช้ตุ๊กตาเป็นหุ่นทดลองให้ชาวบ้านได้หัดทำขณะอบรม เป็นต้น

วิธีนี้จะช่วยเพิ่มความเข้าใจให้แก่ชาวบ้านได้เป็นอย่างดี และเป็นสิ่งที่ชาวบ้านชอบทำ และชอบดู ดังนั้นผลที่ได้จึงออกมาดี คือ ชาวบ้านมีความเข้าใจกับสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปอย่างลึกซึ้ง และสามารถนำไปปฏิบัติต่อได้เอง

“จริง ๆ แล้ว ชาวบ้านจะชอบนะ เวลาให้เอามาแสดงหน้าห้องเป็นกลุ่ม ๆ กลุ่มไหนทำเรื่องกับข้าวก็แสดงทำกับข้าว กลุ่มไหนแสดงอาบน้ำเด็กก็เอาตุ๊กตามาอาบน้ำ อย่างนี้แหละ เขาก็จะเห็นภาพแล้วเอาไปทำเองได้ ถ้าพูดเฉย ๆ เดี่ยวเขาก็ลืม”

(คุณชาเรือน ขอรัน-สัมภาษณ์ 4 ส.ค. 48)

สรุป กลยุทธ์ที่วิทยากรกระบวนการใช้ในการสื่อสารกับชาวบ้าน ได้ดังนี้

สร้างความสัมพันธ์โดยการเยี่ยมเยียน เป็นการสร้างความสนิทใจและเปิดใจ ชาวบ้านให้กล้าพูดคุยอย่างเต็มที่ จัดที่นั่งให้ทุกฝ่ายเผชิญหน้ากัน เป็นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญในทุกขั้นตอนการทำงาน เพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วม เตรียมสื่อเร้าความสนใจ เพื่อเรียกร้องความสนใจ และสร้างความเข้าใจที่ชัดเจน ใช้ภาษาถิ่นเปิดใจชาวบ้าน เพื่อป้องกันการเข้าใจผิดและเปิดใจ ชาวบ้านให้พูดคุยได้สะดวกใจ ให้โอกาสทุกฝ่ายแสดงความคิดเห็น เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและรับ ข้อมูลข่าวสารจากทุกฝ่าย แบ่งกลุ่มย่อยกระตุ้นการคิดและแสดงออก เป็นการสร้างโอกาสให้ทุกฝ่ายได้คิดและแสดงออก ใช้แผ่นพลิก (Flip Chart) บันทึกความคิดเป็น เทคนิคที่นิยมและใช้ได้ผล ในการรวบรวมความคิดและตรวจสอบข้อสรุป ให้รางวัลล่อใจ เล่นเกมแก่เบื้อและใช้ล่ามสร้าง ความกระตือรือร้นเป็นการสร้างสีสันในการทำงานและเป็นวิธีลัดช่วยให้ชาวบ้านจดจำเนื้อหาได้ง่ายขึ้น เพิ่มความเข้าใจด้วยการแสดงสาธิต (Role Play) สร้างความน่าสนใจและเป็นวิธีตรวจสอบความเข้าใจในเนื้อหาด้วยการปฏิบัติ

3. ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการสื่อสารระหว่างวิทยากรกระบวนการกับชาวบ้าน

ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการสื่อสารระหว่างวิทยากรกระบวนการกับชาวบ้านนั้น ต่างมีความสัมพันธ์และส่งผลกระทบต่อซึ่งและกันจนแทบจะไม่สามารถแยกออกเป็นหัวข้อได้ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยขอรายงานผลตามลำดับความสำคัญของการใช้งาน ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 6 ปัจจัยดังต่อไปนี้

1. การมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างวิทยากรกระบวนการกับชาวบ้าน
2. คุณลักษณะของวิทยากรกระบวนการ
3. ภาษาที่ใช้สร้างความเข้าใจได้อย่างชัดเจน
4. การเลือกเวลาที่เหมาะสมในการทำกิจกรรม
5. ความต้องการการเปลี่ยนแปลงของชาวบ้าน
6. นโยบายของรัฐ

1. การมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างวิทยากรกระบวนการกับชาวบ้าน

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยแรกสุดที่สามารถส่งผลให้วิทยากรกระบวนการสามารถสื่อสารกับชาวบ้านได้อย่างสัมฤทธิ์ผลก็คือ การมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างวิทยากรกระบวนการกับชาวบ้าน หรือที่มักเรียกกันว่าความสนิทใจที่มีต่อกัน

เนื่องจาก ความสัมพันธ์จะเป็นตัวกำหนดว่าชาวบ้านจะเชื่อใจในตัววิทยากรกระบวนการได้มากน้อยเพียงใด และสามารถเปิดใจพูดคุยเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านกับวิทยากรกระบวนการได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งก็หมายถึงปริมาณของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่วิทยากรกระบวนการจะสามารถถ่ายทอดไปสู่ชาวบ้านและได้รับจากชาวบ้าน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถสร้างความกระตือรือร้นของชาวบ้านในการให้ความช่วยเหลือและการให้ความร่วมมือกับวิทยากรกระบวนการ

การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน อาจทำได้จากหลายวิธีประกอบกัน คือ คุณลักษณะของวิทยากรกระบวนการ การเยี่ยมเยียนอย่างสม่ำเสมอ การสร้างบรรยากาศที่ดีระหว่างการสนทนา ภาษาที่ใช้ในการสนทนา การเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานและพูดคุยนอกรอบ ความสำเร็จของโครงการที่ผ่านมา รวมทั้งความบ่อยของการเข้าไปทำ

กิจกรรมในพื้นที่ ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นส่วนประกอบสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ที่ระหว่าง วิทยากรกระบวนการกับชาวบ้านในพื้นที่ทั้งสิ้น

2. คุณลักษณะของวิทยากรกระบวนการ

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า ความสัมพันธ์อันดีนั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถ ก่อให้เกิดความสำเร็จในการสื่อสารระหว่างวิทยากรกระบวนการกับชาวบ้านได้ ซึ่งในการที่จะ สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันได้นั้น คุณลักษณะทั่วไปและคุณลักษณะทางการสื่อสาร ของวิทยากรกระบวนการนับได้ว่าเป็นปัจจัยหลักที่จะสามารถเปิดใจชาวบ้าน และเป็นตัวแปร สำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวิทยากรกระบวนการกับชาวบ้านทีเดียว

คุณลักษณะทางการสื่อสารของวิทยากรกระบวนการและคุณลักษณะทั่วไปทั้ง 3 ประเภทของวิทยากรกระบวนการ คือ ลักษณะที่เป็นปัจจัยด้านสังคม คุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ ทั่วไป และคุณลักษณะด้านความสามารถส่วนบุคคล ส่งผลให้วิทยากรกระบวนการสามารถเข้ากับ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านโดยการใช้ เทคนิคต่าง ๆ เช่น แวะทักทายชาวบ้านนอกเวลางาน การไม่เลือกที่รักมักที่ชัง การใช้เวลาดำเนิน ในหมู่บ้าน การทำตัวให้เสมอเท่าเทียมกับชาวบ้าน และการไม่ถือชนชั้นวรรณะ เป็นวิธีการที่มัดใจ ชาวบ้านได้อย่างอยู่หมัด ทำให้เกิดความใกล้ชิด เชื่อถือในตัววิทยากรกระบวนการ และจะส่งผล ต่อทัศนคติที่ชาวบ้านมีต่อวิทยากรกระบวนการที่เปรียบเสมือนตัวแทนขององค์การพัฒนา เมื่อ ชาวบ้านมีทัศนคติที่ดีทั้งต่อตัววิทยากรกระบวนการและองค์การพัฒนาแล้วก็จะมีผลอย่างมากต่อ การเปิดใจรับฟังข้อมูลข่าวสารจากทางองค์การพัฒนาผ่านทางวิทยากรกระบวนการและกิจกรรมที่ วิทยากรกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน อีกทั้งเป็นการลดช่องว่างระหว่างวิทยากร กระบวนการกับชาวบ้านทำให้ชาวบ้านพร้อมที่จะเสนอความคิดเห็นและแสดงปฏิกิริยาตอบสนอง ออกมาอย่างเต็มที่ ทำให้การสื่อสารในโครงการพัฒนานั้น ๆ สามารถประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี

“เทคนิคการสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านที่ใช้ได้ผลมากที่สุด คือ การเข้าพักค้าง คืนอยู่ในหมู่บ้าน ไม่ใคร่รีบไปรีบกลับ เราจออกไปตามหมู่บ้านทุกวันจันทร์ ค้างหมู่บ้านนี้บ้าง หมู่บ้านนั้นบ้าง มีการใช้เวลาร่วมกัน มีการพูดเล่นพูดหัวกัน เป็นวิธีที่ดีที่สุดในการสร้างความสนิท ใจกับชาวบ้าน”

(คุณเทพ ไบริน-สัมภาษณ์ 1 ส.ค. 48)

อีกประการหนึ่ง คือ วิทยาการกระบวนการเป็นเสมือนผู้ส่งสาร ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จในการสื่อสารในโครงการพัฒนา เนื่องจากวิทยาการกระบวนการจะต้องเป็นผู้ที่เผยแพร่ความรู้และแนวคิดใหม่ ๆ ให้กับชาวบ้าน ทั้งด้านการสาธารณสุข การศึกษา การเกษตร และด้านอื่น ๆ ผ่านทางการทำกิจกรรมตามที่โครงการพัฒนาได้วางแผนไว้ ซึ่งเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับคนทั้งหมดในสังคม และกระทบถึงความเป็นอยู่ ความเชื่อดั้งเดิม วัฒนธรรม ประเพณี การประกอบพิธีกรรมและการปฏิบัติตัวของชาวบ้าน ดังนั้นผู้ส่งสาร ซึ่งก็คือ วิทยาการกระบวนการ จำเป็นต้องสื่อสารให้ชาวบ้านเกิดความรู้ ความเข้าใจ และยอมรับข่าวสารต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อชาวบ้านนั้นด้วย

ดังนั้น คุณลักษณะทางการสื่อสารของวิทยาการกระบวนการทำให้วิทยาการกระบวนการสามารถสื่อสารกับชาวบ้านได้อย่างมีความมั่นใจ การส่งข้อมูลต่าง ๆ ออกไปอย่างครบถ้วน ชัดเจน รวมถึงต่างเป็นองค์ประกอบสำคัญของคุณลักษณะของวิทยาการกระบวนการที่เป็นปัจจัยความสำเร็จในการสื่อสารระหว่างวิทยาการกระบวนการกับชาวบ้านทั้งสิ้น

3. ภาษาที่ใช้สร้าง ความเข้าใจได้อย่างชัดเจน

การใช้ภาษาถิ่น หรือภาษาที่เข้าใจง่ายต่อความเข้าใจ เป็นปัจจัยที่ลดช่องว่างระหว่างวิทยาการกระบวนการและชาวบ้านทั้งในด้านความเข้าใจด้านเนื้อหาและความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน กล่าวคือ ชาวบ้านที่ไม่รู้หรือรู้ภาษาชนชั้นน้อยก็สามารถที่จะสื่อสารกับวิทยาการกระบวนการได้อย่างเต็มที่โดยไม่ต้องกลัวว่าจะใช้ภาษากลางผิดพลาด หรือกังวลว่าจะพูดออกไปไม่ถูกต้อง ทำให้เกิดความประหม่า อาย และการแบ่งพรรคแบ่งพวกว่าเป็นคนใน(เผ่า/ชุมชน) และคนนอก(หากใช้ภาษาอื่น เช่น ภาษาชนชั้นสูง ภาษาอังกฤษ เป็นต้น)

ภาษาที่วิทยาการกระบวนการนำมาใช้สร้าง ความเข้าใจกับชาวบ้านนั้น หากเป็นภาษาถิ่นและเน้นการใช้รูปภาพเป็นหลัก ก็จะง่ายต่อการทำความเข้าใจช่วยทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าใจเนื้อหาที่วิทยาการกระบวนการพยายามนำเสนอได้อย่างชัดเจน และสามารถแปรความหมายได้อย่างไม่ผิดพลาด ไม่ก่อให้เกิดปัญหาความเข้าใจผิด ซึ่งอาจนำไปสู่ความบาดหมางที่อาจบานปลายต่อไปได้

อีกทั้งเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านกล้าพูด กล้าแสดงออกเนื่องจาก ไม่ต้องเคอะเขินเรื่องการใช้ภาษาที่ไม่ถนัด ซึ่งหากชาวบ้านฟังไม่รู้เรื่องก็จะหมดความสนใจต่อกิจกรรมที่ทำอยู่ทันที หรือหากเป็นภาษาอื่น ๆ ชาวบ้านอาจไม่กล้าแสดงความคิดเห็นเลย เนื่องจากไม่สามารถสื่อสารภาษากลางได้ ทำให้วิทยากรกระบวนการไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่แท้จริง หรือแม้กระทั่งส่งผลให้การสื่อสารในครั้งนั้นสามารถล้มเหลวได้

กอบปรักกับการที่ชาวบ้านต้องการการเปลี่ยนแปลงอยู่แล้ว เมื่อสามารถที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการได้อย่างอิสระ ปราศจากปัญหาเรื่องภาษาแล้ว ก็ที่ยังส่งเสริมให้ชาวบ้านต้องการที่จะเข้าร่วมทำกิจกรรม และพร้อมที่จะพยายามทำความเข้าใจวิทยากรกระบวนการมากขึ้น

ดังนั้น ภาษาจึงเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่สามารถส่งผลกระทบต่อความสำเร็จของวิทยากรกระบวนการในการสื่อสารกับชาวบ้านเป็นอย่างมาก

4. การเลือกช่วงเวลาที่เหมาะสมในการทำกิจกรรม

จากการศึกษาพบว่า การเลือกช่วงเวลาที่เหมาะสมในการลงพื้นที่ไปทำกิจกรรม นับเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญมากต่อการเข้าถึงตัวชาวบ้าน และการดึงเอาความสนใจของชาวบ้านให้มาจดจ่ออยู่กับกิจกรรมที่กำลังปฏิบัติ

กล่าวคือ วิทยากรกระบวนการต้องมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับปฏิทินการทำเกษตรกรรมของชาวชนเผ่าพื้นเมือง อย่างที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ชาวชนเผ่าพื้นเมืองจะมีปฏิทินการทำงานและทำการโยกย้ายถิ่นฐานตามฤดูกาลเพื่อทำการเพาะปลูก ดังนั้น การเข้าไปจัดกิจกรรมในฤดูฝนหรือฤดูทำไร่ทำนา ก็ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ เพราะชาวบ้านจะย้ายออกไปอยู่ตามไร่เนา ซึ่งจะอยู่ห่างไกลจากตัวหมู่บ้านที่ปกติวิทยากรกระบวนการจะเลือกใช้เป็นที่ในการจัดกิจกรรมทำให้ยากลำบากต่อการเดินทางมาร่วมกิจกรรมตามกำหนด อีกทั้งชาวบ้านจะไม่มีเวลาเข้าร่วมกิจกรรมเนื่องจากยุ่งอยู่กับกิจกรรมทางการเกษตรที่ชาวบ้านต้องทำเพื่อเลี้ยงปากท้อง ดังนั้น หากวิทยากรกระบวนการเข้าไปดำเนินกิจกรรมในช่วงนั้นก็ไม่มีใครเข้าร่วมกิจกรรม หรือหากมีก็จะมาเพราะความเกรงใจผู้นำชุมชนที่ไปตามพวกตนมาเข้าร่วม แต่จะขาดสมาธิในการทำกิจกรรม เนื่องจากเกิดความกังวลต่องานที่ตนละมา และเกิดความเหนื่อยล้าได้ง่ายกว่าปกติ เนื่องจากผ่านการทำงานหนักมาทั้งวัน หรือผ่านการทำงานหนักมาเป็นระยะเวลาหนึ่ง อาจทำให้

เกิดความเบื่อหน่าย ไม่ใส่ใจ และว่างเหงาได้มากกว่าปกติ พร้อมกันนี้ การถูกรบกวนขณะทำงาน ก็อาจเป็นการสร้างทัศนคติที่ไม่ดีต่อการทำกิจกรรม ซึ่งอาจนำมาซึ่งความล้มเหลวในการสื่อสาร กับชาวบ้านครั้งนั้น ๆ ได้

“อย่าไปตอนเขาทำนาดีที่สุด เพราะเขาจะยุ่งด้วย เหนื่อยด้วย พุดอะไรไปเขาก็ไม่ค่อยอยากจะฟัง แต่ถ้าไปตอนเขาว่าง ๆ มีอะไรเขาก็ช่วยหมด...”

(คุณติง ปีป-สัมภาษณ์ 30 ก.ค. 48)

การเคารพปฏิทินการทำงานของคนกลุ่มน้อย นอกจากจะทำให้วิทยากร กระบวนการไม่เข้าไปรบกวนเวลาทำงานที่สำคัญของคนเฝ้าพื้นเมือง ยังแสดงถึงการที่วิทยากร กระบวนการมีความเข้าใจต่อวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของคนเฝ้าพื้นเมืองอีกด้วย

5. ความต้องการการเปลี่ยนแปลงของชาวบ้าน

เนื่องจากการกระตุ้นจากทั้งระบบเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ระบบการ สื่อสารมวลชนที่นำเสนอข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัย และการท่องเที่ยวที่นำคนแปลกหน้าเข้าไปสู่ ชุมชนห่างไกลมากขึ้นเรื่อย ๆ นั้น ต่างกระตุ้นให้ชาวชนพื้นเมืองเกิดความความต้องการที่จะ เปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น มีความสะดวกสบายมากขึ้น ทั้งด้านการศึกษา อาชีพ และการสาธารณสุข เพื่อให้มีความทัดเทียมกับโลกภายนอกตามกระแสโลกาภิวัตน์

ความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงนี้ ส่งผลให้ชาวชนเฝ้าพื้นเมืองเกิดความ กระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับองค์การพัฒนา เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเองให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อที่จะสามารถออกไปประกอบอาชีพได้เหมือนอย่างชาวขแมร์ลุ่ม เพื่อที่จะสามารถ ทำรายได้ให้กับครอบครัวมากกว่าการทำกสิกรรม หรือเพื่อพัฒนาการทำกสิกรรมในครอบครัวให้มี รายได้มากยิ่งขึ้น เพื่อที่จะสามารถบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือย และซื้อหาเครื่องอำนวยความสะดวกได้ ตามต้องการ ดังนั้น ชาวชนเฝ้าพื้นเมืองจึงพยายามที่จะเข้าร่วมกิจกรรม การอบรม ต่าง ๆ และ พยายามที่จะเข้าใจและทดลองปฏิบัติตามคำแนะนำจากองค์การพัฒนา พร้อมทั้งหาช่องทาง เรียกกร้องเพื่อให้ได้สิ่งต่าง ๆ ที่ชุมชนยังขาดแคลน

สามารถสังเกตได้ว่า หากโครงการพัฒนาสามารถนำเสนอวัตถุประสงค์ใน ประเด็นที่ตรงกับความต้องการของชาวบ้านในชุมชนเป้าหมายได้แล้วละก็จะสามารถขอความ

ร่วมมือจากชาวบ้านได้ง่าย และมีผู้ที่ยินดีจะเข้าร่วมกิจกรรมมากมาย ดังนั้นประเด็นในการนำเสนอโครงการเพื่อให้ตรงกับความต้องการในเรื่องที่ชาวบ้านต้องการการเปลี่ยนแปลง ก็เป็นเหตุผลสำคัญอย่างหนึ่งที่ช่วยผลักดันให้การสื่อสารกับชาวบ้านในครั้งนั้นประสบความสำเร็จ

“พูดให้เขาฟังง่าย ๆ เลือกเอาที่เขาอยากฟัง ต้องพยายามบอกให้ได้ว่าเขาจะได้อะไร แล้วเขาจะฟังเอง”

(คุณกฤษ เช็ง-สัมภาษณ์ 5 ก.ย. 48)

6. นโยบายของรัฐ

ปัจจัยสุดท้ายมีผลต่อความสำเร็จในการสื่อสารระหว่างวิทยากรกระบวนการกับชาวบ้าน คือนโยบายของรัฐ ซึ่งนับเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างของการสื่อสารทั้งหมด ซึ่งนโยบายหลักของรัฐบาลกัมพูชาในช่วงเวลาที่ทำการศึกษาจะมาจากแนวคิดในการสร้างชาติ (nation-building) ซึ่งประกอบไปด้วยเครื่องมือต่าง ๆ คือ การใช้ภาษาชนแม่เป็นภาษากฎหมาย การสร้างระบบการศึกษาตามแบบขแมร์ การสร้างระบบการจ้างงานเอื้อประโยชน์ต่อคนขแมร์และกีดกันการจ้างงานคนชาวชนเผ่าพื้นเมือง การวางเส้นเขตแดนอย่างชัดเจน การสร้างสัญลักษณ์ประจำชาติ ซึ่งเครื่องมือเหล่านี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นนโยบายและการนำไปปฏิบัติของภาครัฐที่มีผลสำคัญอย่างยิ่งต่อการสื่อสารระหว่างวิทยากรกระบวนการกับชาวบ้านในโครงการพัฒนา

และเนื่องจากรัฐเป็นแหล่งผลิตสื่อเพื่อการพัฒนาที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ อีกทั้งองค์การพัฒนาต่าง ๆ จะจัดตั้งขึ้นได้ต้องขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของรัฐ และต้องทำรายงานและแสดงผลงานต่อรัฐ รวมทั้งองค์การพัฒนาต่าง ๆ ยังคงต้องพึ่งพาความร่วมมือจากองค์กรจากภาครัฐในการดำเนินงานพัฒนาอยู่เป็นอันมาก ดังนั้น หากรัฐมีนโยบายที่จะสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาในพื้นที่ใด ย่อมหมายถึงการอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ จากทางรัฐบาล ซึ่งจะเป็นตัวช่วยให้โครงการพัฒนาเดินหน้าไปได้อย่างรวดเร็ว

“มันก็ยากนะ เราต้องไปขอพวกซีดี พวกเอกสารแจกมาจากราชการ เพราะเขาจะทำไว้เยอะ แล้วเราก็ไม่มีงบนะจะผลิตเอง แต่เขาก็มีแต่เป็นภาษาขแมร์ บางทีถ้าเราไม่แปลชาวบ้านก็ไม่รู้เรื่อง”

(คุณกิม ฮ็อง-สัมภาษณ์ 23 ส.ค. 48)

จากการที่รัฐมีแนวความคิดเกี่ยวกับการสร้างชาติ (Nation-building) ทำให้สื่อเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ ที่รัฐผลิตออกมา อาทิ วิทยุ โทรทัศน์ วิทยุชุมชน และสื่อสิ่งพิมพ์อื่น ๆ นั้นมีเพียงภาษา “อเมริกัน” เท่านั้น เนื่องจากภาษาอเมริกันเป็นภาษาทางการซึ่งยากที่จะเข้าใจ ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย คือ ชาวชนเผ่าพื้นเมืองในจังหวัดรัตนคีรีได้ เนื่องจากชาวชนเผ่าพื้นเมืองในจังหวัดรัตนคีรีโดยทั่วไปยังคงไม่สามารถอ่านออกเขียนได้

อีกประการหนึ่งคือ การที่รัฐยังคงดำเนินนโยบายเกี่ยวกับการสร้างชาติ (Nation-building) นี้ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการจ้างงานชาวชนเผ่าพื้นเมืองที่ต้องการเข้ามาเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ หรือมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่บ้านเกิดของตน เนื่องจากชาวชนเผ่าพื้นเมืองส่วนใหญ่ขาดคุณสมบัติตามที่รัฐกำหนดทำให้ไม่สามารถเข้าทำงานกับหน่วยงานรัฐได้ ทำให้เจ้าหน้าที่พัฒนาจากหน่วยงานรัฐ ไม่ว่าจะเป็นด้านสาธารณสุข ป่าไม้ การศึกษา ทั้งหมดมาจากคนที่มีเชื้อชาติอเมริกันและชาวต่างชาติ ซึ่งไม่มีความเข้าใจอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับปัญหาและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวชนเผ่าพื้นเมือง ทำให้เกิดช่องว่างทางการสื่อสารเป็นอย่างมาก จึงเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การสื่อสารระหว่างรัฐและชนเผ่าพื้นเมืองล้มเหลว